

İslami İlkelerle Barışı Sağlama Rehberi

Uluslararası Normlarla İslami İlkeler Arasındaki Ortak Alanlar

THE LONDON SCHOOL
OF ECONOMICS AND
POLITICAL SCIENCE ■

FBA

Yazarlar: Büyükelçi Dr. Ebrahim Rasool
Dr. Houda Abadi
Prof. Mark Muller Stuart
Özel Danışman Eldridge Adolfo

**Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek
ile bir dişiden yarattık, tanışasınız
ve birbirinizi hor görmeyesiniz diye
sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah
katında en değerli olanınız O'na
itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır."**

Kur'an-ı Kerim 49:13 (Hucurat Suresi, 13. Ayet)

	Arapça Terimler Sözlüğü	5
	Yazarlar	7
	Teşekkür Bölümü	10
	Önsöz	13
01	Giriş	16
	1.1 Yöntem: İlk İlkeler Yaklaşımı	19
	1.2 İstanbul Konferansı: Tezin Stres Testine Tabi Tutulması	20
	1.3 Rehberin Yapısı	21
02	İslamiyet ve Barış	22
	2.1 Sinerjilerin Tespiti	23
	2.2 Günümüzde İslam Ümmeti: Barışı Sağlama İhtiyacı	24
	Sağlamaya İlişkin Mevcut Yaklaşımlar	
03	İslami Yöntemlerle Barış	26
	Sağlama Ekosistemi:	
	Yedi İlke	
	3.1 Yedi İlke	26
	▪ Birlik	27
	▪ Barış	28
	▪ Çeşitlilik	29
	▪ Adalet	31
	▪ Merhamet	33
	▪ Onur	33
	▪ Denge	34
	3.2 Tüm Veçheleriyle Cihadı Anlamak	35

04

İslamiyet ve Hakları
Temel alan bir Barış
Sağlama Çerçevesi
Şeriatın Maksatları

4.1	İslam Hukukunun Yüce Maksatları (Makâsıd'üş-Şerîa)	37
	▪ İslami Hukuk Kuramı (Usûl-i Fıkıh)	38
	▪ Makâsıd'üş-Şerîa'nın Altı Gayesi	39
	▪ Makâsıd'üş-Şerîa ve İHEB	42
4.2	Diğer Tamamlayıcı Kavramlar	43
	▪ Cevaz	43
	▪ Denge	43
	▪ Diğer Yararlı Düsturlar	44

05

Müslümanların
Çoğunlukta Olduğu
Çatışma Ortamlarında
Kadın Hakları

5.1	Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri, Normları ve İlahi Metinlerin İnsanlar Tarafından Yorumlanması	46
	▪ Kadınların Toplumsal Hayata ve Barışı Sağlamaya Katılımlarının Tarihsel Örnekleri	48
5.2	Yeterli Görüş Birliğinin Sağlanması: İlkeli bir Kapsayıcılığa Doğru	50
5.3	Kadın Hakları ve Kadınların Toplumsal Yaşama Katılımına Dair Stratejiler	52
	▪ Toplumsal Cinsiyet Konularının Ana Akımlaştırılması	52
	▪ Eğitim	53
	▪ Yerel Düzeyde Savunuculuk	54
	▪ Dinî Okuryazarlık	54
	▪ Diyalog	54
	▪ Dil	

06

İslamiyet ve
Savaş Kanunları:
Diğer Pratik Araç
ve Kavramlar

6.1	İslamiyet ve Savaş Kuralları	56
6.2	Önemli Diğer İslami Kavramlar	57
	▪ Fitne	57
	▪ Bir Çıkış Noktası Olarak Zarar Vermeme	58
	▪ Hudna ve Şiddeti Sonlandırmak Üzere Müzakere Görevi	58
	▪ Sulh ve Antlaşmaların Bağlayıcılığı	60
	▪ Şura ve Kolektif Akıl ve Rıza Gerekliliği	61
	▪ Uluslararası İlişkilerde ve Komşuluk İlişkilerinde Akit	62
	▪ Antlaşma Müzakerelerine İlişkin Diğer Düsturlar	62
	▪ Çatışma Kuralları – Hucurat Suresinden Çıkarılan Dersler (Kur'an-ı Kerim 49. Sure)	63

07

İslamiyet ve Çatışma Dönemlerinde Devlet Kurma

	65
7.1 Stratejik Sabırdan Stratejik Devlet Yönetimine Doğru	65
7.2 Çatışma Dönemlerinde İslami Usullere Göre Devlet Kurma – Medine Sözleşmesi	66
7.3 Kapsayıcı Vatandaşlık ve Medine Sözleşmesi	67
7.4 İstişari ve Temsili Yönetişim	67
7.5 Kapsayıcı bir Süreç	69
7.6 Vasatiye: Yanlış İki Kutuplu Zıtlıklardan Orta Yola Doğru	70
7.7 Potansiyel Devlet Kurma Modelleri	70
1. Devlet-ül İlmani – seküler/tarafsız devlet	71
2. Devlet-i muvatana – vatandaşlık temelli devlet	71
3. Devlet-ül Medeniyye – sivil devlet	71
7.8 Çatışma Sonrası Geçiş Dönemi Yönetişi	74

08

Sonuç

76

Appendix A: Bibliography

78

Arapça Terimler Sözlüğü

Sallallahu aleyhi ve sellem s.a.v.:	"Allah ona salât ve selam etsin." anlamına gelen ve Hz. Muhammed'in adı anıldığında söylenen yüceltme sözü. Bu rehberde ilk kullanımında açık olarak yazılacak, daha sonra da Hz. Muhammed'in adı geçtiğinde bu kısaltmanın yazıldığı farz ve kabul edilecektir.
Adl:	adalet
Ahlul al-kitaab:	Ehl-i kitap (Ehlü'l-kitâb) tamlaması "ilâhî bir kitaba inananlar" anlamına gelir, terim olarak Müslümanlar dışındaki kutsal kitap sahibi din mensupları için kullanılır. Yani Hristiyanlar ve Yahudiler.
Akd:	Akit
Bilgelik:	hikmet
Ensar:	İslam tarihinde Mekke'den Medine'ye göç eden Muhacirlere yardım eden Medineli Müslümanlara Ensar denmiştir;
Devlet medeniyye:	sivil devlet
Devlet harbiyye:	düşman devlet
Devlet İslamiyye:	İslami devlet
Devlet elilmaniyye:	seküler devlet
Devletel muvatana:	vatandaş temelli devlet
Fetva:	İslam hukukuyla ilgili bir konunun çözümünü açıklayan, yetkili bir İslami görevli tarafından verilen hüküm,
Fıkıh:	Fıkıh, İslami hukuk
Fitre:	Fitrat, yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş
Fitne:	Müslümanlar arasında bölünme ve huzursuzluk
Hadis:	Hiz. Muhammed'in sözleri
Hijret:	Hiz. Muhammed ve Sahabelerinin Mekke'den Medine'ye göçü
Hudna:	ateşkes
İbadet:	ibadet
İhsan:	ihsan
İçtihad:	içtihat
Cihad:	çabalamak, zahmetle gayret ve mücadele ve mücadele etmek
Cihad el-def:	savunma amaçlı cihad
Cihad el-talah:	taarruz amaçlı cihad
Mezhebler:	mezhepler, hukuki ekoller, hukuki yollar
Makâsıd'üş-Şerîa:	şeriatın maksatları (İslam hukukunun yüce gaye ve değerleri)
Maslahah:	ortak menfaat, kamu menfaati
Mürşidat:	kadınlar için dinî rehber
Mu'amalat:	Ticari işlemlerle ilgili İslami kurallar

Muhacirun:	Mekke'den Medine'ye göç edenler
Muçtahid:	İslami hukuku yetkilisi, müçtehit
Musalaha:	uzlaşma
Kıst:	kıst, hakkaniyet
Kıtal:	Kıtal, vuruşma, savaş
Şura:	şura, karşılıklı istişare
Silm:	barış
Sulh:	uzlaşma
Tevhid:	tevhid, Allah'ın bölünmez birliği
Tahkim:	tahkim
Ulema:	ulema
Ümmet:	İslam ümmeti
Usul el-fiqh:	usûl-i fıkıh, İslam hukukunun kaynakları ve izahatına ilişkin bilim dalı
Vasati/vasatiye:	ılımlılık, orta yol

Yazarlar hakkında bilgiler

Büyükelçi Ebrahim Rasool tüm yaşamını, adalete ve birlikte var olmaya adanmıştır. Irk ayrımcılığına karşı savaşıarak bu alanda liderlik yapması yaşamına yön vermiştir. Bu yolculuk lise çağında başlamış, Birleşik Demokratik Cephe (UNF) ve Afrika Ulusal Kongresinde (ANC) liderlikle devam etmiştir. Yaşamındaki fedakarlıklar arasında, Nelson Mandela ile ilk kez karşılaştığı Robben Adasında hapis yatması ve ev hapsinde tutulması da yer almaktadır.

Ebrahim Rasool, Güney Afrika Cumhuriyetinin Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği görevinde bulunmuş, daha öncesinde Millet Meclisi Üyeliği, Güney Afrika Cumhuriyeti Devlet Başkanı Özel Danışmanlığı ve Batı Cape Eyaleti Valiliği görevlerini deruhte etmiştir.

Büyükelçi Ebrahim Rasool'un sosyal ve siyasi çalışmaları inanç odaklı olup, gerek İslami Hareket (İslamiyetin Çağrısı hareketinin kurucusu olarak) içinde, gerekse Dinlerarası Harekette yer almıştır. Günümüz dünyasına hakim küreselleşme koşulları altında, İslamiyetin ve inancın daha derinlemesine anlaşılması için Müslümanları ve farklı dinî camiaları harekete geçirmiştir.

Herkes için Dünya Vakfının (World for All Foundation) kurucusu olan Büyükelçi Rasool, küresel düzeyde inançlar, kültürler ve topluluklar arası işbirliğini sağlayacak zihinsel vasıtaların yeniden değerlendirilmesinde faal bir rol oynamakta, ötekileştirilmiş ve dışlanmış insanlar için adalet, insanlık onuru, kapsayıcılık ve eşitliğin sağlanması için çaba sarf etmektedir. Büyükelçi Rasool, Maqasid Enstitüsü Yönetim Kurulunda olup, All-Dulles Bölgesi Müslüman Topluluğu Danışmanlarındandır. Kendisi aynı zamanda Güney Afrika Kalkınma Bankasının (DBSA) bağımsız direktörü ve Yönetim Kurulu Başkanı olarak atanmıştır. Büyükelçi Rasool'un Cape Town Üniversitesinden Lisans Derecesi ve Eğitim dalında Yüksek Diplomasının yanı sıra, Roosevelt Üniversitesinden (Beşeri Bilimler) ve Chatham Üniversitesinden (Kamu Hizmetleri) Fahri Doktoraları bulunmaktadır.

Dr. Houda Abadi kapsayıcı barış süreçleri; kadın, barış ve güvenlik; ve şiddete dayalı aşırıcılığı önlemede insan haklarını temel alan yaklaşımlar alanlarında uzmanlaşan danışmanlık şirketi Transformative Peace'in (Dönüştürücü Barış) İcra Direktörüdür. Abadi, ABD, Avrupa ve MENA bölgesinde (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) barış sağlama programlarının tasarlanması ve uygulanmasında 18 yılı aşkın geniş bir tecrübeye sahiptir. Dr. Abadi, Afganistan, Libya, Irak, Filistin ve Suriye gibi hassas çatışma bölgelerinde diyalogu kolaylaştırmak ve barış sağlanmasını desteklemek üzere çok çeşitli paydaşlarla birlikte çalışmaktadır. Abadi kadınların barış süreçlerine dahil olmalarını destekleyici programlar geliştirmekte; yerel düzeyde sahiplenilen ve yönetilen, topluluk temelli ve toplumsal cinsiyet konularında hassas, Şiddet İçeren Aşırıcılığı Önleme (PVE) programlarının tasarlanmasında uzman katkısı sunarak, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde politika kararlarına yön verecek, kanıta dayalı araştırmalar yapmaktadır.

Dr. Abadi, Transformative Peace şirketini kurmadan önce, 2014-2019 yılları arasında Carter Center'da, Çatışmaların Çözümü Programında Direktör Yardımcılığı yapmıştır. Aynı zamanda, Yahudi ve Müslüman gençlerle yaşantısal ve siyasi eğitim sağlayarak faaliyet gösteren iki çatışma dönüştürme kuruluşunda program direktörü olarak görev yapmıştır. Dr. Abadi Georgia State Üniversitesinden Siyasi İletişim doktorasına, Duke-UNC Üniversitesinden Orta Doğu Çalışmalarına ilişkin lisans üstü sertifikaya ve Seton Hall Üniversitesinden Orta Doğu Çalışmaları ve Çatışmaların Çözülmesi odaklı Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi yüksek lisans derecesine sahiptir. Aldığı ödüller arasında, ISB 2019 Etki Yaratan Kadınlar Ödülü, Luther College, 2018 yılı Genç Mezunu Ödülü, Georgia State Üniversitesi Kùltürler Ötesi Çatışma ve Şiddet, Başkanlık Bursu ve Atlanta Diplomatik Liderlik Enstitüsü 2018 yılı Barış sağlayıcı Ödülü. Abadi halen RESOLVE kuruluşunun Araştırma Danışmanlık Kurulunda konsey üyesi olarak görev yapmaktadır.

Mark Muller Stuart KC Edinburg Üniversitesi Hukuk Fakùltesinde ve Uluslararası Normlar Projesini yönettiği London School of Economics'te Uygulama Profesörü olarak çalışmaktadır. Mark Muller Stuart aynı zamanda, merkezi İskoçya'da bulunan, Beyond Borders Scotland adlı, uluslararası kùltür ve politika alışverişine yönelik bir diyalog ve barış sağlama örgütünün kurucusudur. 2015 yılından beri, BM Siyaset ve Barış Sağlama İşleri Departmanının, Arabuluculuk Destek Biriminde, Kıdemli Arabuluculuk Danışmanı olarak çalışmakta, Suriye, Yemen, Libya, Sudan, Güney Sudan, Irak, Gürcistan ve Afganistan'la ilgili olarak çeşitli BM Özel Elçilerine ve Temsilcilerine danışmanlık yapmaktadır. Aynı zamanda, İsveç'te bulunan Folke Bernadotte Academy'ye, Ukrayna konusu dahil olmak üzere, diğer barış ve diyalog süreçlerinde danışmanlık yapmaktadır. Mark Muller Stuart, Londra'daki Delfina Vakfının eş-kurucusudur.

Mark aynı zamanda Londra'da bulunan Doughty Street Legal Chambers'da ve Edinburg'da bulunan Scottish Faculty of Advocates'da kıdemli avukat olup, Cenevre İnsani Diyalog Merkezi dahil olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlara ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarına uluslararası kamusal hukuk ve çatışmaların çözümü konularında düzenli olarak danışmanlık yapmaktadır. Mark Muller Stuart 2006 yılında Kraliyet Avukatlığı payesini almış, 2006-2014 yılları arasında İngiltere ve Galler Bölgesi Baro Konseyi, İnsan Hakları Komitesi Baro Konseyi Başkanlığını yürütmüştür. Kendisi aynı zamanda Harvard Hukuk Fakültesi Üyesidir.

Mark Muller Stuart son otuz yıl içerisinde, özellikle de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Dairesi dahil olmak üzere, çeşitli uluslararası forumlarda pek çok örnek davada yer almıştır. Uluslararası Hukukun Üstünlüğü ve çatışmalarla ilgili bilgi edinme görevleri icra etmiş ve hukuki konularda, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve çatışmalarla ilgili alanlarda çeşitli raporlar ve kitaplar yayımlamıştır. Bakınız: Barış İnşası, Silahlı Çatışma Hukuku ve Fiilen Devlet Dışı Aktörler Tarafından Kontrol Edilen Bölgeler, Mark Muller KC, Cenevre İnsani Diyalog Merkezi, (2021); Çölde Fırtına, Britanya'nın Libya'ya Müdahalesi ve Arap Baharı, Mark Muller Stuart QC, Berlin (2017).

Eldridge Adolfo Stockholm merkezli Folke Bernadotte Akademisi (FBA) Kıdemli Danışmanıdır. Silahlı çatışma halindeki taraflar arasında arabuluculuk ve müzakereler, süreç tasarımı, geçiş dönemi düzenlemeleri, arabuluculuk ve önleyici diplomasi konularında geniş deneyime sahiptir. Eldridge Avrupa Dış Hizmetler Bölümünde (EEAS) Arabuluculuk Danışmanlığı yapmış, Birleşmiş Milletlerde Genel Sekreterliğe bağlı Özel Elçi ve Temsilcilere Arabulucuk Danışmanlığı hizmeti sunmuştur. Kendisi aynı zamanda İsveç, Uppsala'da bulunan Kuzey Afrika Enstitüsünde Çatışmalar Konusunda ve İsveç Savunma Araştırmaları Kuruluşunda Araştırmacı olarak görev yapmıştır.

Diyalog, Arabuluculuk ve Barışı sağlama girişimleri sırasında Eldridge çok çeşitli bağlamlarda ve en üst düzeydeki ofislerden tabana yayılmış aktörlere kadar geniş bir paydaş yelpazesıyla birlikte çalışarak, küresel bir bilgi birikimi ve deneyim kazanmıştır. Kapsayıcı barış sağlama girişimleriyle ilgili çok çeşitli yenilikçi yöntemler geliştirmiş ve üzerinde çalıştığı barış görüşmesinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir Uluslararası Normlar Projesinin oluşturulmasına öncülük etmiştir. Eldridge Adolfo Afrika'nın yanı sıra (Sudan, Güney Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Angola, Zimbabve, Sierra Leone, Liberya, ve diğerleri) Kolombiya, Venezuela, Gürcistan, Moldova, Myanmar, Batı Balkanlar ve Afganistan'da görev yapmıştır. Kendisi halen Ukrayna konusu üzerinde çalışmaktadır ve Batı Balkanlarda Sosyal Birlik Başkanlık Danışmanı olarak görev yapmaktadır. Eldridge, Stockholm Üniversitesinden Siyasi Bilimler ve Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesine sahip olup, Post-Modern Çatışmalarda Barışın Sağlanması; Sierra Leone ve Liberya'da Yakın Güvenlik Riskleri; Batı Afrika'da Bölgesel Güvenlik Dinamikleri; Zimbabve krizinde SADC'nin Karşı Karşıya olduğu Çatışma Yönetimi Güçlükleri ve ESDC ve FBA ile Kapsayıcı Barış Sağlama konularında yayınları vardır.

Teşekkür Bölümü

Bu Rehberin nihai şeklinin ortaya çıkmasını sağlayan önemli temel malzemeler üzerinde fikir yürütülmesinde, bunların daha iyi anlaşılmasında ve analiz edilmesinde katkısı olan tüm uzmanlara, liderlere, din alimlerine, dindar yaşam süren kişilere, yerel paydaşlara ve çatışma içindeki taraflara teşekkürü bir borç biliriz. Kendileri metni okuyup görüş bildirmenin yanı sıra, yapılan araştırmanın ve uygulama deneyiminin sonuçlarını test etmeye yönelik özel tartışmalara, çalıştaylara, odak gruplarına ve konferanslara katılmışlardır. Uzmanlıklarını, bilgi birikimlerini, bilgeliklerini ve tecrübelerini yazarlarla paylaşarak, çok değerli bir kaynak oluşturmuşlardır. Dürüst ve içten geri bildirimlerde bulunmuşlar ve bunu daima barışı sağlama pratiğinin geliştirilmesine yönelik bir iyi niyetle yapmışlardır.

Kuruluşun tümünde yer alan çeşitli bireyleriyle ve bölümleriyle Rehberin oluşturulmasına katkı sağlayan FBA ekibine de teşekkürlerimizi sunarız. Abdalhadı Alijla; Cecilia Hull-Wiklund; Saba Nowzari; ve Pontus Ohrstedt taslak metinleri okumuş ve görüşlerini bildirmiş ve sunmuşlardır. Çatışmaları Önleme Bölümü Başkanı Markus Derblom'a ve Barış Süreci Destek Grubu Başkanı Pontus Ohrstedt'e bölümlerinde Uluslararası Normlar Projesine (INP) yer vermeleri ve özel destekleri ve teşvikleri nedeniyle de özel olarak teşekkür ederiz. Yardımları olmasaydı bu Rehberin hazırlanması mümkün olmazdı.

London School of Economics'ten Profesör Tim Allen ve Dr. Martha Geiger'a ve Uluslararası Normlar Projesine ev sahipliği yapmaları nedeniyle Firoz Lalji Enstitüsüne özel teşekkürlerimizi iletiriz.

Kasım 2020'de düzenlenen çevrim içi INP Çalıştayına, Şubat 2022'de düzenlenen İstanbul Konferansına ve Ağustos 2023'te düzenlenen Traquair House Stres Testi Çalıştayına katılan ve aşağıda adları alfabetik sırayla yer alan değerli katılımcılara da ayrıca teşekkürü borç biliriz:

INP Online Çalıştay: Profesör Brian Brivati; Profesör Alessandro Simoni, Floransa Üniversitesi; Büyükelçi Roland Kobia, Avrupa Birliği Afganistan Özel Temsilcisi; Dr. Orzala Nemat, Afganistan Araştırma ve İnovasyon Birimi Direktörü; Mariam Safi, Afganistan Kapsayıcı Barış Mekanizması; Büyükelçi Andreas von Brandt, Avrupa Birliği Afganistan Büyükelçisi; Palwasha Kakar, Din ve Dahil Edici Topluluklar Direktör Vekili, USIP; Büyükelçi Waheed Omer, Başkan Ghani'nin Kıdemli Danışmanı ve Kamu ve Stratejik İşler Genel Müdürü; Elyas Irfani, NATO'nun Afganistan Kıdemli Temsilciliğinde Siyasi Danışman; Michael Semple, Queens University, Belfast, Senatör George J Mitchell Küresel Barış Enstitüsünde Profesör. Andrew Watkins, Uluslararası Kriz Grubu, Kıdemli Analist; Shaharзад Akbar, Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu Başkanı; Profesör Anver M. Emon, Toronto Üniversitesi; Marika Theros, LSE Çatışma ve Sivil Toplum Araştırma Birimi; Said Ferjani, Parlamenter, Ennahda (Tunus); Staffan de Mistura, BM Suriye Eski Özel Temsilcisi; Zafer Meşe, SETA Vakfı Koordinatörü, Berlin; Khedija Arfaoui, Araştırmacı ve Yazar, Tunus; Dr. Sanaa Alsarghali, UNESCO İnsan Hakları, Demokrasi ve Barış Kürsüsü Sahibi, AnNajah Milli Üniversitesi, Filistin; Ayşe Bingöl Demir, Avukat ve İnsan Hakları Savunucusu, Türkiye; Huma Chughtai, Yönetişim, Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Uzmanı, Pakistan; Hana El-Gallal, Hukuk Danışmanı ve Araştırmacı, Libya; Palwasha Hasan, Afgan Kadınları Eğitim Merkezi, Afgan Kadınları Sosyal Ağı; Profesör Christine Bell, Edinburg Üniversitesi; Dr. Rim Turkmani, LSE Çatışma ve Sivil Toplum

Araştırma Birimi, Araştırma Görevlisi; Priscilla Hayner, UN DPPA Kıdemli Arabuluculuk Danışmanları Hazır Ekibi; Michelle Barsa, Beyond Conflict, Program Direktörü; Sumit Bisayra, UN DPPA, Anayasalar Danışmanı; Jonathan Cohen, Conciliation Resources, İcra Direktörü; Quhramaana Kakar, Conciliation Resources; Sean Kane, UN DPPA Arabuluculuk Destek Birimi; Piroska Nagy Mohacsi, LSE Küresel İşler Enstitüsü, Geçici Direktörü; Katia Papagianni, İnsani Diyalog Merkezi, Arabuluculuk Destek ve Prensipler Bölümü; Roberta Aluffi Beck Peccoz, İslam Hukuku Profesörü, Turin Üniversitesi; Riccardo Redaelli, Tarih ve Asya Kurumları Profesörü, Milano Katolik Üniversitesi; Dr. Mimmi Söderberg Kovacs, Folke Bernadotte Academy, Araştırma Bölümü Başkanı;

İstanbul Konferansı: Atiqullah Ahmadzai, Dünya Bankası, Küresel Yönetişim Uygulaması Kıdemli Kamu Sektörü Uzmanı; Pinar Akpınar, İstanbul Politika Merkezi, Çatışma Çözümü ve Arabuluculuk Bölümü, Akademisyen; Sanaa Al Sarghali, An-Najah Üniversitesi, Anayasa Hukuku Yardımcı Profesörü; Mariam Ataee, Barış uygulayıcısı, kadın hakları savunucusu; Dr. Hayatullah Atid, Hukuk Doktoru; Hamid Awaluddin, Endonezya Baş Müzakerecisi; Mohammed Bhabha, Dönüşüm Girişimi Direktörü; Sultan Barakat, Çatışma ve Beşeri Etüdler Merkezi Kurucu Direktörü, Doha; Erik Berglof, Asya Yatırım Bankası; Beyond Borders 1325 Araştırma Görevlisi; Prof. Naima Benyaich, Faslı İnanç Temelinde Lider ve Sosyal Aktivist; Amr Darrag, Mısır siyasi ve stratejik çalışmalar enstitüsü Başkanı; Julia Drevås Bantema, Avrupa Birliği ASPM (Dijital Uygulama Güvenlik Konumu Yönetimi) Program Müdürü; Markus Derblom, Çatışma Önleme Bölümü Direktörü, FBA; Bassima El Hakkaoui, Fas Eski Bakanı ve Parlamenter; Shaykh Rashid Ghannoushi, Ennahda Eş-Kurucusu ve Başkanı; Yahya Hamid, Mısır Eski Yatırım Bakanı; Cecilia Hull-Wiklund, Afganistan Kalkınma İşbirliği Bölümü, Proje Müdürü, FBA; Gulalai Hotak, Kadın Hakları Aktivisti ve Hakim; Dato' Seri Anwar Ibrahim, Malezya Muhalefet Lideri ve eski Başbakan Yardımcısı; Cumhurbaşkanı Yardımcısı Jusuf Kalla, Endonezya 10. ve 12. Cumhurbaşkanı Yardımcısı; Ahmad Kawus Hazrati, Afganistan 1400 hareketi Kurucu Üyesi; Massoud Karukhil, AMIP Direktörü; Prof. Talha Köse, SETA Vakfı Koordinatörü, Brüksel; Shaykh Nurudeen Lemu, Araştırma ve Eğitim Direktörü, Nijerya Da'wah Enstitüsü; Dr. Naziha Maarif, Dünya Müslüman Alimler Birliği Genel Sekreter Yardımcısı; Oliver McTernan, Forward Thinking Eş-Kurucusu ve Direktörü; Roelf Meyer, Transformation Initiative Direktörü; Dr. Nayef Nahar H A Al-Shamari, Katar Üniversitesi, İbn Khaldun Beşeri ve Sosyal Bilimler Merkezi Direktörü; Pontus Ohrstedt, Barış Süreci Destek Grubu Başkanı, FBA; Mustafa Osman I. Elamin, İslami Etüdler Yüksek Okulu Profesörü; Tim Phillips, Beyond Conflict Eş-Kurucusu ve CEO'su; Sir Kieran Prendergast, BM Eski Siyasi İşler Müsteşarı; Dr. Heba Raouf Ezzat, İbn Haldun Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü; Camilla Riesenfeld, Barış Süreci Destekleme Birimi Uzmanı, FBA; Tahir Salie, World for All Vakfı; René Taus Hansen, Avrupa Dış Girişimler Bölümü; Mufti Muhammad Taqi Usmani, Alim ve Pakistan Yüksek Mahkemesi Eski Hakimi; Manizha Wafeq, AWCCI Yönetim Kurulu Başkanı; Julian Weinberg, Forward Thinking Siyasi Diyaloglar Direktörü; Ph.D. Ragdhaa Zedan, İslami Düşünce ve Kur'an-ı Kerim Çalışmaları Araştırmacısı; Mariyan Zumbulev, Avrupa Barış Enstitüsü (EIP) Kıdemli Program Müdürü;

Traquair House Stres Testi Çalıştay: Urko Aiarza Azurtza, Avrupa Barış Enstitüsü Kıdemli Danışmanı; Dr. Juline Beaujouan, PeaceRep kuruluşunda Lisans Üstü Araştırma Görevlisi, Edinburg Üniversitesi; Merkezi Cenevre’de olan, Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Geir O. Pedersen’in Ofisinde Baş Siyasi İşler Görevlisi; Rohan Edrisinha, Birleşmiş Milletler Siyasi ve Barışı Sağlama İşleri Bölümünde (DPPA) Kıdemli Anayasa Odak Noktası Görevlisi; Tim Epple, Edinburg Üniversitesi, Edinburg Hukuk Fakültesi liderliğinde faaliyet gösteren, Barış Ve Çatışma Çözümü Kanıt Platformu (PeaceRep) Müdürü; Profesör Stephen Gethins, St Andrews Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Okulu, Uygulama Profesörü; Andrew Gilmour, Berghof Vakfı CEO’su ve BM eski İnsan Hakları Genel Sekreter Yardımcısı; Oscar Guardiola Rivera, Londra Üniversitesi, Birkbeck College Hukuk Bölümü, İnsan Hakları ve Siyasi Felsefe Profesörü; Stephanie Koury, Sudan’da bulunan Birleşmiş Milletler Entegre Geçiş Yardımı Misyonu (UNITAMS), Siyasi Geçiş Destek Ofisi Direktörü; Glenscorrodale’den Lord Jack McConnell, PC, Stirling Üniversitesi Başkanı, Monica McWilliams, Ulster Üniversitesi Emeritus Profesörü ve aynı zamanda Kraliyet İrlanda Akademisi üyesi; Christina Murray, BM Siyasi ve Barış Sağlama İşleri Bölümünde, Kıdemli Arabuluculuk Danışmanları Hazır Ekibi üyesi ve Cape Town üniversitesinde Emeritus Profesör; Pontus Ohrstedt, Barış Süreci Destek Grubu Başkanı, FBA; Timothy Phillips, Beyond Conflict kurucusu; Elpida Rouka, Merkezi Cenevre’de olan, Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Geir O. Pedersen’in Ofisinde Kıdemli Siyasi İşler Görevlisi; Paul Seils, Avrupa Barış Enstitüsünde (EPI) Barış Uygulamaları ve İnovasyon Birimi Direktörü; Dr. Christopher Thornton, İnsani Diyalog Merkezinin Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) Programı Özel Danışmanı; Profesör Marc Weller, Cambridge Üniversitesi, Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Çalışmaları Kürsüsü Başkanı.

Rehber ve Konferans Prodüksiyonu: Julia Qwist Uddenberg, Annika Schabbauer, Birgitta Vega Leyton, FBA; ve Emily Gilford, Beyond Borders.

Metin yazarı: Aaron Griffiths

Sayfa Düzeni: Essen International

Çevirmen: Ali Mesut Önen

Kapak: Elisabeth Winqvist ve Niklas Sagrén, FBA

Önsöz

İslami İlkelerle Barışı Sağlama Rehberi, katkıda bulunduğum Uluslararası Normlar Projesinin bir ürünüdür. Bunu yaparken amaç, Müslüman toplulukların içinde bulunduğu bağlamı, bu toplulukların dinini ve kültürünü anlamayı uluslararası camianın ciddiye almasını sağlamaktır. Rehber bu amaç doğrultusunda atılan ilk adımdır. Çünkü bu kitap uluslararası düzeyde barış sağlama faaliyetleri yürüten kişilere, dinî ve kültürel bağlamlarımızı anlamalarına ve bunlarla empati kurmalarına yönelik, adım adım ilerleyen bir rehber sunmaktadır.

Rehber İslam Ümmeti içerisinde barışın tesisine yardımcı olunmasına yönelik gayretlere, önemli ve memnuniyetle karşılanan bir katkı sağlamaktadır. Rehberde gerek Müslümanlar arasında gerekse Müslümanlarla gayrimüslimler arasında barış içinde birlikte yaşamaya dayalı İslami ilkeler üzerinde durulmakta ve okuyucunun İslamiyetin barışı sağlamaya yönelik maksatlarını, değerlerini ve yumuşak gücünü anlaması mümkün kılınmaktadır. Bu kitapçıkta aynı zamanda İslamiyetle ve uluslararası normlarla tutarlı yönetim modelleri incelenmektedir. Bu husus pek çok çatışma ve savaşın patlak verdiği ve insanların yerel, bölgesel ve uluslararası olaylara daha barışçı, makul ve haklara dayalı ve ilkeli bir yaklaşım aradığı günümüz dünyasının ahvaline baktığımızda önem kazanmaktadır.

Rehberin yazarlarına verdiğim tavsiyeler Müslüman dünyasını anlamama ve tanımama, çatışma halindeki Müslümanlar arasındaki müzakereleri kolaylaştırmaya yönelik tecrübeme ve bu tecrübelerden edindiğim fikirlere dayandırılmıştır. Pek çok barış uygulayıcısına, Müslüman dünyasındaki çatışmalara çözüm bulunması yolunda destek sağlayan rehber, uygulayıcıların bunu kültürel bir bakış açısıyla, bağlam içinde anlam kazanacak biçimde ve çatışma ortamlarının gerektirdiği hassas yaklaşımla nasıl yapacaklarını anlamalarında yardımcı olacaktır. Rehberin oluşturulma sürecine katılmış olmaktan mutluluk duyuyorum. Bu kitap, barış sağlama amacıyla benimsenen tek tip yaklaşımları geride bırakmaktadır. Dolayısıyla bu yönde atılacak mükemmel bir ilk adım niteliğindedir.

Ekselansları Jusuf Kalla

Endonezya'nın 10. ve 12. Cumhurbaşkanı Yardımcısı

Dünyamızda yaşanan çatışmaların seviyesi göz önüne alındığında, İslami İlkelerle Barışı Sağlama Rehberi tam vaktinde yayımlanmıştır. Günümüzde, Müslüman toplumlarının şu veya bu şekilde içinde yer aldığı çeşitli çatışmalar mevcuttur. Ancak ne yazık ki, uluslararası camianın bu çatışmalara çözüm bulmak üzere başlattığı pek çok barış süreci, Müslüman dünyasına barış getirmede başarısız olmuş veya sürüncemede kalmıştır.

Bu başlangıç Rehberiyle bu eğilimin aksi yönde değiştirilmesi amaçlanmakta, İslamiyetin kendi barış sağlama olanaklarından yararlanılarak, özellikle de çatışmalardan etkilenen veya çok çarpıcı siyasi değişimler geçirmekte olan, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan toplumlar dikkate alınarak, mevcut barış sağlama yöntemlerinin kültürel açıdan daha hassas, normlar açısından daha uyumlu, daha sürdürülebilir hale getirilmesi suretiyle iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Rehber işte bu amaçla, doğru bir biçimde, Müslüman toplumundan ziyade, uluslararası çatışmaları çözüme kavuşturma ve politika geliştirme alanında çalışan uluslararası unsurlara yöneliktir. Rehberde, kurucu ilkelerle ilgili, Makâsıd'üş-Şerîa ve haklara dayalı bir yapıya, BM WPS (Kadınlar, Barış, Güvenlik) gündemine, İslamiyet ve savaş kanunları ve İslami devlet kuruluşu ve geçiş yönetimleri düzenlemeleriyle ilgili müzakerelere ilişkin yararlı bölümler yer almaktadır.

Esas olarak Kur'an-ı Kerime, Veda Hutbesine ve Hazreti Muhammedin ve Sahabelerinin ilk tecrübeleri ve antlaşma geleneklerine dayanan bu Rehber gücünü, kısmen, birbiriyle bağlantılı, haklara dayalı daha geniş bir ekosistemde yer alan, evrensel sayılabilecek, toplumsal cinsiyet hassasiyetleri olan, kapsayıcı bir İslami barış sağlama ilkeler bütünü tespitinden alır. Bu ilkeler Müslüman ve gayrimüslim toplulukları bölmekten ziyade birleştirici bir güç taşır.

Rehberde aynı zamanda bu ilkelerle, savaş kanunları, iyi yönetim ve kapsayıcı barış sağlamaya dair uluslararası alanda kabul edilen normatif standartlar arasındaki önemli ortak noktalar ve sinerjiler de ele alınmaktadır. Rehber Birleşmiş Milletler insan hakları ve Uluslararası İnsani Yasalar vasıtalarının ve barışı sağlama uygulamalarının temel aldığı normların ve standartların tümü olmasa bile pek çoğunun dünyanın dört bir yanındaki farklı inanç sistemleri ve siyasi geleneklerden ilham aldığını bizlere hatırlatmaktadır. Bu durum "evrensel standartlar" ve tarafsız, "kurallara dayanan uluslararası düzen" fikrinin giderek daha çok ve defalarca saldırıya uğradığı bir dönemde özellikle önem kazanmaktadır.

İşte bu nedenle, Rehberin ve rehberde belirlenen ilkelerin ve çerçevenin, özellikle de diğer kapsayıcı barış sağlama biçimlerinin en iyi uygulamalarıyla birleştirildiğinde, yarar sağlayıcı pozitif bir güç olarak kullanılabileceğine inanıyorum. En azından, çağımızda uygulanan barış süreçlerini bu süreçlerin yardımcı olması düşünülen Müslüman topluluklarına nasıl daha uygun hale getirebileceğimize dair önemli, yeni bir diyaloga kaynaklık edeceğinden eminim.

Martin Griffiths

Birleşmiş Milletler

İnsani İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı ve Acil Yardım Koordinatörü

Barışı sağlama ortamlarının giderek karmaşıklaştığı ve değişkenlik gösterdiği bir dönemde, Barış, Güvenlik ve Kalkınma alanında faaliyet gösteren İsveç devlet kurumu Folke Bernadotte Academy (FBA), günümüzdeki çatışmaları çözüme kavuşturmaya yönelik yeni ve yenilikçi yöntemler geliştirmeye çalışmaktadır. İşte bu nedenle, bu olanakları pragmatik ve sorumluluk anlayışıyla inceleyecek yöntem ve araştırmaların geliştirilmesine destek verdik. İslami İlkelerle Barışı Sağlama Rehberi, FBA'nın konuya yaklaşımının bir ürünü olup, FBA'nın Diyalog ve Arabuluculuk programları vasıtasıyla, çatışan taraflar arasındaki farklılıkları gidermeye yönelik uzun soluklu kararlılığının bir teyidi niteliğindedir.

Günümüzdeki duruma baktığımızda, çok sayıda ciddi silahlı çatışmanın çeşitli topluluklar üzerinde son derece yıkıcı etkiler yarattığını görüyoruz. Bu çatışmaların çoğunun çözüme kavuşturulmasının önündeki engel, çatışan tarafların birbirlerinin dünya görüşlerini anlamamalarından – veya anlamak istememelerinden – kaynaklanmaktadır. Bu rehberde farklı dünya görüşlerinin ortak yanları vurgulanmaya çalışmakta ve haklara dayalı toplumların tesisi için ortak bir zemin bulunması ve karşılıklı destek sağlanması için çaba gösterilmektedir. Bu yaklaşım, FBA'nın BM İnsan Hakları Bildirgesini desteklemesiyle ve FBA'nın, Birleşmiş Milletlerin İlk Arabulucusu Kont Folke Bernadotte'nin başlattığı geleneği devam ettirerek, sürdürülebilir çatışma çözümünün daha etkili hale getirilmesi ilkesiyle uyumludur.

Per Olsson Fridh

Folke Bernadotte Academy Genel Müdürü

Eski Kalkınma Bakanı ve Dışişleri Bakanlığı Devlet Bakanı

01

Giriş

linizdeki *İslami İlkelerle Barışı Sağlama Rehberi*, İslam ilim adamlarıyla barış uygulayıcılarının, özellikle Büyükelçi Ebrahim Rasool ve Dr. Houda Abadi arasındaki yenilikçi işbirliğinin ve arabuluculuk danışmanı Profesör Mark Muller KC ve Folke Bernadotte Academy'nin katkılarının bir ürünüdür. Rehber, Müslüman ilim adamlarından çok, Rehberde "uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar" olarak geçen uluslararası arabuluculara, diplomatlara ve bu alanda politika üretenlere yöneliktir.

Yazarlar, küresel çatışma çözümü kurumları ve uluslararası uzmanlarca uygulanan mevcut barış sağlama çerçevelerinin, en iyi uygulamaları yansıtmaya çalışmakla beraber, çatışmalardan veya şiddetli siyasi değişimlerden etkilenen çoğunluğu Müslüman nüfustan oluşan ülke ve bölgelerde tam olarak istenen sonuçları elde edemediğini gözlemlemiştir. O nedenle de daha sürdürülebilir ve yerel toplumun sahiplenebileceği çözüm arayışları kapsamında, din ve kültür alanlarında bağlama özgü kritik meselelere dikkat etmek suretiyle, mevcut barış sağlama çabalarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Daha da önemlisi, çatışmaların harap ettiği Afganistan, Sudan, Yemen, Irak ve Suriye ve Sahra altı Afrika'nın bazı bölgelerinin yanı sıra, Arap Baharını yaşamış diğer pek çok bölünmüş toplumlarda yaşayan insanların ihtiyacı, uluslararası normatif standartlara uygun ve mevcut en iyi barış sağlama uygulamalarını tamamlayan, daha İslami bir temele dayalı, kültürel açıdan hassas yaklaşımların acilen oluşturulmasıdır.

İslamiyet dünya çapında yaklaşık 2 milyar insanın benimsediği küresel bir dindir. İslamiyet Arap Yarımadasında milattan sonra yedinci yüzyılda Hz. Muhammed (s.a.v.)¹ tarafından kurulmuştur. Müslümanlar, kutsal kitapların Tanrının sözlerinin ve maksatlarının insanlar tarafından yorumu olarak kabul edildiği diğer dinlerden farklı olarak, Kur'an-Kerim'in doğrudan doğruya Allah tarafından Hz. Muhammed'e Arapça olarak okunduğuna inanmaktadırlar.² Bu da Kur'an-ı Kerimi, barışı sağlama ve barışı inşa etme çabaları dahil olmak üzere, bütün Müslümanlar için bir referans noktası haline getirmektedir.

Bu Rehber, İslamiyete dayalı barış sağlama ilke ve uygulamalarının kullanılmasına yönelik yaygın ilgisizliğe karşılık verme amacıyla oluşturulmuştur. Yirmi birinci yüzyılın çok boyutlu çatışma ortamında barışın sağlanmasına yönelik küresel gayretleri destekleme girişimidir. Rehberin amacı, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara İslami barış sağlama ilkelerinin var olduğunu ve bunların çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda çatışmalara çözüm bulma bağlamında küresel en iyi uygulamaları güçlendirmek ve tamamlamak üzere kullanılabileceğini hatırlatmaktır.

1 Buradan itibaren Hz. Muhammed'in adı geçtiğinde, parantez içindeki bu ifadenin Rehberin her yerinde yazıldığı farz ve kabul edilecek ve buna saygı gösterilecektir.

2 Bu Rehberde "barış(i) sağlama" ifadesi, "barış yapma", "barışı inşa etme" ve "çatışma çözümü gayretlerini" karşılayacak genel bir terim olarak kullanılacaktır.

Rehberde London School of Economics and Political Science'in (Londra Ekonomi ve Siyasi Bilimler Okulu) (LSE), Uppsala Üniversitesi ve Folke Bernadotte Academy ile ortak geliştirdiği Uluslararası Normlar Projesi (INP) kapsamında dört yıl süren kuramsal ve uygulamalı çalışmalardan yararlanılmıştır. Araştırmada çeşitli akademisyenlerle, İslam ilim adamlarıyla, Müslüman siyasi liderlerle, yerel paydaşlarla ve uluslararası ve yerel barış uygulayıcılarıyla etkileşimde bulunulmuştur. INP Avrupa Birliği Afganistan Barış Destek Mekanizması (EU APSM) ve İsveç Uluslararası İşbirliği Ajansı (Sida) tarafından finanse edilmiştir³.

INP birbiriyle bağlantılı iki araştırma projesinden oluşmaktaydı: INP1 (Haziran ila Aralık 2020) İslamiyetle uluslararası standartlar ve normlar arasındaki sinerjileri ve yakınlaşma alanlarını incelemiştir.⁴ INP2 ise (Temmuz 2021 ila Şubat 2022) INP1'de elde edilen bulgularla, Müslüman toplulukların dahil olduğu, çatışma yaşanan yerlerde kullanılmak üzere, uluslararası normatif standartlara uygun bir çatışma çözümü yapısı geliştirmiştir.⁵ INP aynı zamanda dünyanın dört bir yanından farklı kesimlerden Müslüman ilim adamlarını ve ulemayı, çatışma çözümü uygulamacıları, toplumsal cinsiyet uzmanları ve tecrübeli Müslüman siyasi geçiş dönemi liderleriyle bir araya getirmiştir. Bu ortak çalışmalara Kasım 2020'de yapılan ve iki gün süren çevrim içi çalıştay da dahildir. Söz konusu çalıştayın elde ettiği bulgular, Aralık 2020'de Beyond Borders İskoçya, İskoçya Hükümeti ve Birleşmiş Milletlerin desteklediği, 1325 Çatışma Alanlarındaki Kadınlar Araştırma Programı ve Uygulama Ağı Topluluğundan uzmanların katıldığı ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırıldığı bir çalıştayda stres testine tabi tutulmuştur (teşekkür bölümüne bakınız).

INP 1 ve 2 mevcut barış sağlama yaklaşımlarının çoğu kez din olgusuna karşı nötr ve bazen de ilgisiz bir tavır benimsediğini, ancak dinin çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda siyasi ve sosyal yaşamda çok önemli bir rol oynamaya devam ettiğini teyit etmiştir. Ayrıca, özellikle çatışma aktörlerinin gayelerine ulaşmak için dinî kurumları ve uygulamaları kullandıkları bağlamlarda, uluslararası barış sağlama girişimleri esnasında toplumsal bağlamin hassasiyetlerini daha çok dikkate alan ve kültürel değerlere dayalı yaklaşımların geliştirilmesi gerektiğini doğrulamıştır.

Bu tür yaklaşımlara olan ihtiyaca rağmen, FBA tarafından mevcut uluslararası çatışma çözümü el kitaplarında yapılan bir literatür taramasında, bu yayınların hiç birinde çatışmanın çözüme kavuşturulması gayretlerinin, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda sürdürülebilir ve anlamlı olabilmesi için dinin oynayabileceği role veya mevcut barış sağlama yaklaşımlarının yanı sıra, daha İslami yönelimli bir barış sağlama çerçevesinin de kullanılabileceğine değinilmediği ortaya çıkmıştır.

3 INP Avrupa Birliğinin ve Sida'nın finansal desteği ile oluşturulmuştur. Burada açıklanan fikirlerin hiçbir şekilde Avrupa Birliğinin, Sida'nın veya FBA'nın fikirlerini yansıttığı düşünülmemelidir.

4 Afganistan Barış Yol Haritası: İslamiyetle Kapsayıcılık Arayışı Arasında Yakınlaşma Arayışı Haklar ve Özgürlük E. Rasool ve H. Abadi. LSE, 30 Eylül 2020.

5 Uluslararası Normlar Nihai Rapor. Müslüman Dünyasında Barış Sağlama ve Devlet Yönetimi: Daha Yakın , Normatif bir Çatışma Çözümüne Doğru. LSE. Mart 2022.

Bazı barış uygulayıcıları kuşkusuz uygulamalarına İslami ilkeleri dahil etmeye çalışmışlardır. Ancak, uluslararası çatışmalara çözüm bulma alanında çalışan uygulayıcıların, mevcut en iyi uluslararası uygulamalarla birlikte uygulayabilecekleri, İslamiyete dayalı barış sağlama ilke ve uygulamalarına genel bir giriş içeren bir el kitabı veya rehber bulunmamaktadır.

Bu amaçla rehberde uluslararası normatif standartlara uygun ve mevcut barış yaklaşımlarını tamamlayıcı nitelikte İslami barış sağlama ilkeler bütünü belirlenmiştir. Bu tür barış girişimleri aynı zamanda çoğunluğu Müslüman olan topluluklarda geçiş dönemi ve/veya nihai yönetim düzenlemelerinin müzakere edilmesini ve bunların oluşturulmasını da ilgilendirmektedir. INP'nin bulgularına göre, Müslüman dünyasındaki çatışmaların çoğunda siyasi değişim ve yeni yönetim biçimi talepleri yer almaktadır.

Rehber dolayısıyla, uluslararası çatışmalara çözüm bulma alanında çalışan uygulayıcılara ve çok çeşitli yerel paydaşlara, şiddete son verme müzakerelerini nasıl yapacaklarını ve kapsayıcı geçiş yönetimi düzenlemelerini nasıl oluşturacaklarını – ve bunu da, hem temel İslami kaidelere hem de uluslararası iyi yönetim normlarına, temel hak ve özgürlüklere ve hukukun üstünlüğüne saygı göstererek, uygun bir tavır ve dille nasıl yapacaklarını düşünüp tasarlamalarına yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Ancak rehberde, uluslararası çatışmalara çözüm uygulayıcılarına bu tür konularda belirli bir bağlama göre nasıl arabuluculuk yapacaklarına dair ayrıntılı bir şema sunulmamaktadır. Bunun yerine, barışın sağlanmasına hizmet etmek üzere, Hz. Muhammed'in başvurduğu İslami esaslar, kaideler ve uygulamaların genel bir kontrol listesi sunulmaya çalışılmaktadır.

Rehber ayrıca, diplomatlara ve politika üretenlere, İslamiyette yer alan barış sağlama kavramlarının mevcut yapılarla nasıl daha iyi bütünleştirileceğini anlamalarına ve İslamiyetle uluslararası normlar arasındaki yanlış iki kutuplu zıtlıkların aşılması için bunlar arasındaki ortak noktaları tespit etmelerine yardımcı olmayı hedefler.

Bu rehber farklı ancak eninde sonunda birbirini tamamlayıcı barış sağlama biçimleri ve düşünce sistemleri arasındaki mevcut sinerjilerin ve ortak noktaların araştırılması ve tespit edilmesine yönelik ilk döngüsel adımdır. Yazarlar rehberin en azından İslamiyetin yumuşak güç olanaklarının ve İslamiyetin barışı inşa etmeyle, adil ve hakları temel alan bir toplumun inşasıyla ilgili bazı evrensel normatif standartları desteklemede ve güçlendirmede oynayabileceği rolün yeni ve yalın bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlayabileceğini ümit etmektedir.

Son olarak, FBA araştırmanın yürütülmesini ve Bilgi Yönetimi ve İnovasyon Girişimi kapsamında rehberi desteklemiştir. Ancak rehberin içeriği, FBA politikasını veya konumunu yansıtmamaktadır: İçerik yazarların LSE ve Uppsala Üniversitesi vasıtasıyla yürüttükleri bağımsız araştırmanın ve yazarların sahadaki uygulamalarının ürünüdür.

1.1 Yöntem: İlk ilkelerden Başlama Yaklaşımı

Rehberde Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber Geleneği ve Veda Hutbesi ve kadınlar dahil olmak üzere, Hz. Muhammedin ve Sahabelerinin hayatı üzerinde durularak, İslami usullerle barışı sağlama, ilk ilkelerden başlama yaklaşımıyla ele alınmaktadır. Bunu yaparken neredeyse evrensel bir uygulaması olan genel kapsamlı yedi İslami barış sağlama ilkesi üzerinde durulmaktadır. Burada Hz. Muhammedin Medine Sözleşmesinde yaptığı müzakerelerde olduğu gibi, çatışmayı geçici bir bağlam içinde çözüme kavuşturma gayretlerine de odaklanılmaktadır.

Rehberde aynı zamanda, fıkhi yorumlardan kaynaklanan, özel durumlara özgü, mahallî şer'î kurallar yerine, İslam hukukunun daha üst seviyesi olan ve niyet ve maksatlardan oluşan *makâsıd'üş-şeriadan* yoğun bir şekilde yararlanılmaktadır. Devlet kurma, liderlik ve geçici ve nihai yönetim düzenlemeleri dahil olmak üzere, Müslümanlar arasında halkın iradesini ve onayını ifade etme vasıtası olan biat (bağlılık yemini) kavramı da ele alınmaktadır.

Bu itibarla, Rehber farklı zaman, mekân ve kültürel ortamlarda ortaya çıkmış Sünni ve Şii doktriner ayrımlarından ve diğer İslami düşünce mezheplerinden uzakta durmaya çalışmaktadır. Rehber daha ziyade Müslümanların çoğunlukta olduğu farklı topluluklarda, ulemanın büyük bölümünün kabul edebileceği bir İslami barış sağlama yaklaşımının geliştirilmesi üzerinde durmaya çalışmaktadır.

Bu amaçla Rehberde, temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi, hukukun üstünlüğü ve çeşitlilik ve çoğulculuk ilkeleri gibi çeşitli uluslararası normatif standartlarla ilgili olarak, *BM Etkin Arabuluculuk Rehberinde* (BM 2012) yer alan bazı küresel barış sağlama ilkelerinden de yararlanılmaktadır. Kısacası Rehberde farklı İslami gelenekleri bölmek yerine bunları birleştiren ve mevcut barış sağlama biçimlerini daha iyi hale getiren ilkeler araştırılmaktadır.

Rehber farklı İslami gelenekler arasındaki fikir ayrılıklarına çözüm bulma iddiasında değildir. İslami düşünce mezhepleri, içtihatları ve gelenekleri arasındaki çeşitliliğin farkındadır. Rehber aynı zamanda İslamiyetin yorumlanmasındaki farklılıkların yarattığı derin fikir ayrılıklarını ve anlaşmazlık içinde olan tarafların bu konuları tartışmadaki isteksizliğini çözüme kavuşturma girişiminde de bulunmamaktadır. Dahası, Rehber çatışma çözümü alanında çalışan Müslüman olmayan uygulayıcıların çatışan tarafların barış sürecinde pozisyonlarını değiştirmelerini sağlamak üzere onlara Kur'an- Kerim ayetlerini veya Hz. Peygamberin hadislerini ezberden okumalarının uygun veya etkili olduğunu da ileri sürmemektedir. Bunu dinî vecibelerini yerine getiren Müslümanlara bırakmak en doğrusudur çünkü haliyle kendi dinlerini daha iyi bilirler ve bu ayet ve hadisleri başvurmaları meşru kabul edilir.

Bu Rehberin başlıca amacı uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların barışı güçlendiren bazı İslami ilke ve kavramları anlamalarına yardımcı olmaktır. Bu konuda şüpheye düşülmemesi amacıyla, bu Rehberde "çoğunluğu Müslümanlardan oluşan toplumlardan" nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan topluluklar anlaşılmalıdır.

Ayrıca, bu topluluklarda çatışma çözümünün dinî bir boyutu olduğu ve buna o toplumun yönetişiminin de dahil olduğu anlaşılmalıdır. Bunlara aşağıdakiler dahildir:

1. Müslüman ülkelerin de dahil olduğu uluslararası çatışmalar;
2. Bir devlet içerisindeki farklı Müslüman gruplar arasındaki çatışmalar;
3. Müslüman gruplar arasında veya birbiriyle nispeten uyumlu bir Müslüman çoğunlukla Müslüman olmayan bir azınlık arasındaki çatışmalar ve
4. Müslüman olmayan bir çoğunlukla azınlıktaki Müslüman gruplar arasındaki çatışmalar.

Bu durumların her birinde, dinle ve kültürle ilişkilerine bağlı olanlar dahil olmak üzere esasa ilişkin konular değişkenlik gösterecek, ancak bunların çoğunda kurulacak devletin seküler devlet mi, din devleti mi olacağı veya belirli bir İslami gelenek veya mezhep tarafından mı belirleneceği hususları üzerinde müzakereler olacaktır.

1.2 İstanbul Konferansı: Tezin Stres Testine Tabi Tutulması

INP’de oluşturulan çerçevede yer alan ve bu Rehberin temel aldığı ana ilkeler 10-12 Şubat 2022’de Müslüman Dünyasında Barışı İnşa Etme ve Devlet Yönetimi Konferansında (bundan böyle İstanbul Konferansı olarak geçecektir) ele alınmış ve stres testine tabi tutulmuştur. Konferansta ulemanın, uzun yıllar hizmet etmiş Müslüman siyasi liderler, İslami ilim adamları ve uluslararası barış uygulayıcılarının da yer aldığı 50 (kadın ve erkek) delege Müslüman ümmetinin (küresel Müslüman topluluğu) mevcut durumunu ve mevcut barış sağlama biçimlerini incelemek ve Müslüman dünyasında çatışma çözümünü yeni yöntemlerle ele almak üzere bir araya gelmiştir.

Konferansa, kadınların görüşlerinin anlamlı ve eşit biçimde temsili için kadın ilim insanları, uygulayıcılar ve aktivistler davet edilmiştir. Böylece, ortaya konacak Müslümanların benimseyebileceği barış inşa yapısında toplumsal cinsiyeti içeren bir bakış açısının sağlanması amaçlanmıştır. Bu hususun özellikle gerek geçiş statüsünde, gerekse nihai düzenlemeler bağlamında dönüştürücü yönetim modellerinin geliştirilmesinde önemli olduğu düşünülmüştür.

Konferansta, çatışmalara İslamiyete dayalı ve mevcut barış sağlama yapılarını destekleyebilecek yöntemlerle çözüm bulma yaklaşımının, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda ileride gerçekleştirilecek çatışmaların çözülmesi çabalarının başarısı açısından kritik öneme sahip olduğu sonucuna oybirliğiyle varılmıştır. Konferansın nihai bildirisinde INP tarafından oluşturulan çerçevenin özetlenerek, çatışmalardan etkilenen ve çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda kullanılmak ve stres testine tabi tutulmak üzere pratik bir rehber haline getirilmesi tavsiye edilmiştir (FBA CCHS 2022).

Yazarlarca taslak rehber hazırlandıktan sonra rehberin içeriği Ağustos 2023’te İskoçya’da, Traquair House’ta yapılan FBA çalıştay esnasında bir başka uluslararası çatışma çözüm uzmanı tarafından incelenmiş ve uzmanlar görüş ve gözlemlerini kendi açılarından değerlendirmişlerdir (teşekkür bölümüne bakınız).

1.3 Rehberin Yapısı

Bu Rehberin her bölümü bir önceki bölümü takviye edecek şekilde tasarlanmıştır. İkinci bölüm, Müslüman dünyasındakilerde dahil olmak üzere, uluslararası çatışmalara çözüm uygulayıcılarının kullandığı mevcut bazı yaklaşımlar incelenerek başlamaktadır. Böylelikle arabuluculuk ve arabulucunun rolüne dair uygulamalar dahil olmak üzere İslami ve günümüzde kullanılan mevcut yöntemler arasındaki bazı farklılıklar ve ortak yanlar tespit edilmektedir. Üçüncü bölümdeyse, İslami barış inşa etme ekosisteminin tamamına zemin oluşturan altı ilke belirlenmektedir. Bu ilkelerin her biri ve birbirleriyle bağlantılı olarak İslami temelde barış sağlamaya, barış inşa etmeye ve devlet kurmaya yönelik *sistemsel yaklaşım* ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümde, bu ilkelerin ve ekosistemin daha geniş kapsamlı felsefi ve hukuksal temelleri anlatılmaktadır. Bu bölümde *makâsıd'ûş-şerîa, yani İslamiyetin Gaye ve Değerleri* ve bunların *fıkhi mezheple* ve diğer daha mahallî şeriat mezhepleriyle olan ilişkileri vurgulanmaktadır. Bu Bölümde aynı zamanda *makâsıd'ûş-şerîanın* bazı diğer destekleyici hukuki düsturlar ve varsayımlarla birlikte, uluslararası çatışmalara çözüm sağlamaya çalışan uygulayıcılara, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda çatışma çözümünde İslami bakış açılı, haklara dayalı felsefi bir temel sağlayabileceği anlatılmaktadır.

Beşinci bölümde, bu Rehberde ana hatları verilen İslami ekosistemin, kadınların toplumdaki rolünde ve onların barışı sağlama, barışı inşa etme veya geçiş yönetimi düzenlemeleri müzakerelerine katılımına nasıl uygulanabileceğini incelemek üzere, Kur'an- Kerim ve Hz. Peygamber geleneğine daha ayrıntılı bir biçimde değinilmektedir.

Altıncı bölümde ise yılları içinde, Müslümanların İslami ilkeleri savaş ortamında nasıl uyguladıkları ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Hz. Muhammed ve Sahabelerinin çatışmalara çözüm bulmaya ve adil bir toplum oluşturmaya çalışırken geliştirdikleri barış sağlama düsturları, vazifeleri ve davranış kuralları ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Söz konusu düsturlar ve vazifeler arasında, şiddetin nerede ve ne zaman mümkünse sona erdirilmesinin müzakere edilmesi vazifesi (*hudna*); antlaşmaların bağlayıcı özelliklerinin kabul edilmesi (*sulh*) ve istişare edilmesi vazifesi (*şûra*) de yer almaktadır.

Yedinci bölümde bu ilkeler, şiarlar, kaideler, vazifeler ve yükümlülükler çatışma dönemlerinde devlet kurmaya yönelik İslami biçim ve yöntemlerin müzakeresi esnasında uygulanmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, devlet kurma ve reform tartışmaları, Irak, Afganistan, Sudan, Yemen, Suriye, Libya ve Sahra altı Afrika dahil olmak üzere, Arap Baharından kaynaklanan yakın zamandaki diğer pek çok çatışmada öne çıkmıştır. Bu bölümde *vasatiye* (genel olarak "ılımlılık" anlamındadır) gibi, çatışma dönemlerinde geçici veya nihai yönetim düzenlemelerinin müzakerelerinde uygulanacak diğer yükümlülükler tespit edilmektedir. Bölüm son yıllarda Müslüman dünyasında ortaya çıkan üç devlet kurma modeli örneğiyle sona ermektedir. Bu modeller çatışmalara çözüm sağlama uygulayıcılarına ve taraflara, haklara dayalı bir yönetim çerçevesi oluşturmada çeşitli seçenekler sunmaktadır.

Sekizinci bölüm sonuç bölümüdür.

02 İslamiyet ve Barış Sağlamaya İlişkin Mevcut Yaklaşımlar

FBA, İstanbul Konferansında önerilen tavsiyeler üzerine, rehber oluşturulması maksadıyla ön kavram kanıtı raporu oluşturmuştur. Yapılan incelemede, arabuluculukla ilgili çoğu el kitabının, uluslararası STK'lar dahil bölgesel ve uluslararası aktörlere yönelik olduğu ve resmî ve gayriresmî seviyede⁶ seküler arabuluculuk tekniklerinin çatışma çözümü için nasıl kullanılacağına odaklandığı tespit edilmiştir. İncelemede aynı zamanda arabuluculara, arabuluculuk ve barış sağlama süreçlerinde yardımcı olmak üzere İngilizce yazılmış el kitaplarının neredeyse sadece **Batı yönelimli** anlaşmazlık çözüm teknikleriyle hazırlandığı görülmüştür.

İncelenen veya atıfta bulunulan el kitaplarının pek azında dinî ilkelerden⁷ söz edilmiş, çoğunda yerel, ulusal ve uluslararası seviyede arabuluculuk gayretlerini etkileyecek geleneksel ve İslami normlara değinilmemiştir. Toplumsal cinsiyet, azınlık sorunları, kapsayıcılık ve din gibi hassas konulardan çoğu kez kaçınılmıştır. **BM Etkili Arabuluculuk Rehberi** gibi pek çok rehberde ise din açısından nötr bir çerçeve kullanılmıştır.

Ancak, toplumlarda arabuluculuk ve uzlaşma konularının bir Batı icadı olduğu da söylenemez. Arabuluculuk ve uzlaşma modellerine asırlardır Müslüman toplulukları dahil çeşitli kültürel bağlamlarda ve çatışma çözümü biçimlerinde çokça rastlanmıştır. Örneğin Sulh (barış içinde uzlaşma) çok eski bir İslami gelenek olup Kur'an-ı Kerim'de de Hz. Muhammed İslam tarihi boyunca Müslümanları ve gayrimüslim toplulukları etkileyen çatışmalarda en güvenilir arabuluculardan biri olarak zikredilmiştir.

Ayrıca, İslam tarihi boyunca elçiler, arabulucular, temsilciler veya toplumun ileri gelenleri diplomatik dokunulmazlıktan yararlanmış, böylelikle hem saygı görmüş hem de zulüm, taciz ve tutuklanmaya karşı korunmuşlardır (Safiyanu 2021). Hz. Muhammed düşman tarafına ait olsalar bile, elçilere karşı dokunulmazlık ve cömertlik ilkelerini kesinlikle uyguladığı gibi (İsmail 2017), Sahabeleri de bu şahısları aynı şekilde korumuşlardır. Örneğin Ebu Bekir, Yezid Bin Ebu Sufyan'a "Düşmanın elçisi yanına gelirse ona misafirperver davran" talimatını vermiştir (Safiyanu 2021, 47).

Başka yerlerde de Sulh, kültürel açıdan uygun biçimlerde ve sıklıkla resmî hukuk davaları açma yerine, şahıslar ve gruplar arasındaki çatışmalara çözüm bulmak üzere İslamiyette sürekli başvuru olan hayati bir yasal vasıta olarak kullanılmıştır.

6 Örneğin bakınız: UN DPPA ve HD 2019; USIP 2021; Berghof Vakfı 2017; UN 2012; UNITAR 2010; BM Genel Oturumu 2017; Koopmans 2023; UN 2020; ve OSCE 2019.

7 USIP (2021) bir istisnadır ancak doğrudan doğruya İslami ilkeleri kapsamamakta veya siyasi geçiş düzenlemeleri ve devlet kurma müzakereleri üzerinde odaklanmamaktadır.

Arabuluculuk Yaklaşımları

Bütün bunların yanı sıra, arabuluculuk biçimlerinin nasıl uygulandığına ve değerlendirildiğine dair bazı küçük vurgulama farkları mevcut olup, günümüzdeki çatışmaya çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların bunların farkında olması gerekir. Örneğin, Müslüman paydaşlara yönelik INP araştırmalarında, bu paydaşların, arabulucunun BM Etkin Arabuluculuk Rehberinde (BM 2012) izah edildiği şekliyle "tarafsız" olma rolünü tam olarak anlamadığı ortaya konmuştur. Bu paydaşlar arabulucunun daha "buyurgan" bir tavır içinde olup, taraflara baskı uygulayan bir rol üstlendikleri anlayışındadırlar. Bu yaklaşım farkları yıkıcı sonuç doğurmamakla birlikte, göz önüne alınmalı, anlaşılmalı ve bu farklara hassasiyetle yaklaşıldığında tamamlayıcı bir rol bile üstlenebilecekleri görülmelidir.

2.1 Sinerjilerin Tespiti

Şurası tartışılmaz bir gerçektir ki, İslamiyet Müslüman topluluklarınca uzun zamandır diyaloga, şiddete başvurmamaya, barışı inşa etmeye ve çatışma çözümüne imkân verecek güçlü bir vasıta olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni İslamiyetin disipline, itaate, özveriye, kişisel ve sosyal sorumlulukların paylaşılmasına ve insanlığın birliğine inanışa odaklanmasıdır. Smock ve Huda'ya göre (2009,8):

Şiddete başvurmama ve barışı inşa etmeye dair temel İslami ilkeler adaletin aranmasını, sevap işlenmesini, insanlığın evrenselliğini ve onurunu, insan hayatının kutsallığını, eşitliği, barışı aramayı (bireysel, şahıslar arası, toplumsal, bölgesel ve uluslararası), akıl, bilgi ve anlayışı kullanarak barışı inşa etmeyi, yaratıcılığı, affediciliği, doğru hareketler ve eylemleri, sorumluluğu, sabrı, işbirliğine dayalı hareketleri ve dayanışmayı, kapsayıcılığı, çeşitliliği ve hoşgörüyü içerir.

Yukarıdaki unsurların çoğu uluslararası normlarla ve mevcut kapsamlı barış sağlama biçimleriyle uyumludur.

İslami literatüre kısa bir bakış, İslami çatışma çözümü çerçeve ve yapılarının her türlü şahıslar arası, ailevi ve topluluklar arası anlaşmazlık ve çatışmalara yönelik asırlardır kullanıldığını ortaya koyar. Bunların kökleri adalet (*adl*), iyilik ve cömertlik (*ihsan*) ve bilgelik (*hikmet*) kavramlarına uzanmaktadır. İslami gelenek *vasata* (ılımlılık), *sulh* (barış ve uzlaşma), *hewar* (diyalog), *şûra* (istişare ve kamu iradesi) ve *hudna* (ateşkes) gibi ilişkilere dayalı sosyal ağları ve toplumsal birlikteliği vurgular. Nihai amaç, sosyal birlik ve adaletin yeniden tesisidir. Burada barıştan anlaşılan, herkesin kendisini geliştirme imkânı bulduğu kolektif bir sorumluluktur.

Bu kavram ve ilkelerin çoğu mevcut barış sağlama biçimlerini tamamlayabilir. Buradan çıkarılacak sonuç ise, mevcut barış sağlama gayretlerinin Müslümanların bulunduğu topluluklarda etkili olabilmesi için, çatışmalara çözüm sağlamaya çalışan uygulayıcılar uluslararası barış sağlama normlarına ve ilkelerine uyarken geleneksel ve kültürel hassasiyetleri dikkate alan ve dinî yönelimli çerçevelerden **yararlanmalıdır**. INP araştırması, uluslararası normatif standartların en çok “insanların normatif etkilerden kaynaklanan eylemlerindeki değişimle” kabul edilebileceğine işaret eder.

→ Barış uygulayıcıları en iyi uygulamaları gerçekten geliştirmeye ve ellerindeki tüm araçları kullanmaya teşvik edilmelidir. Bunu başarmak için önce içerisinde faaliyet gösterdikleri yerel, kültürel ve kapsamlı tarihî bağlamı ve kullanabilecekleri yerel adetler ve arabuluculuk araçlarını daha iyi anlamalıdır.

2.2 Günümüzde İslam Ümmeti: Barışı Sağlama İhtiyacı

Bu Rehberde, pek çok unsurun yerel bağlama bağlı olacağı tereddütsüzce kabul edilmektedir. Farklı Müslüman toplulukları çok değişik inanç sistemlerine sahip olup, bunlar çoğu kez savaştan taraflarca kendi amaçları doğrultusunda bir vasıta olarak kullanılmaktadır. O nedenle, İslami barış sağlama yaklaşımlarını kullanmak veya bunlara atıfta bulunmak isteyen uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların, daima nüansları göz önüne alan bir yaklaşımla hareket etmeleri gerekecektir.

Bununla birlikte, Müslüman ümmetinin içinde bulunduğu durum, tüm gelenekler ve inançlar açısından barışa giden yeni yolların yaratılması için elden gelen her şeyin yapılmasını gerektirmektedir. Rehberde ortak noktalara odaklanılarak, farklı İslami düşünce biçimleri birleştirilmeye, karşılaşılan yanlış ikilemler aşılmaya ve barış lehine bir uzlaşma sağlanmaya çalışılmaktadır.

Günümüzdeki çatışmaların %70’inin şu veya bu şekilde Müslüman dünyasını içermekte olduğunu hatırlamakta yarar vardır. İncelikli bir barış inşa yaklaşımı daha da aciliyet arz etmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından ve 1916 yılında imzalanmasıyla birlikte Irak, Suriye, Filistin gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da ortaya çıkan çeşitli halef devletlerin kendi içlerinde ve birbirleri arasında gerginlikler yaşanmasına neden olan Sykes-Picot anlaşmasından bu yana Müslüman dünyasının çatışma kasırgasının tam ortasında yer aldığı üzücü bir gerçektir.

Bu gerginlikler İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan Soğuk Savaştan ve sömürgecilik döneminin sona ermesinden sonra daha da yoğunlaşmıştır. Sonraki yıllarda ortaya çıkan başlıca alevlenme noktaları arasında Hint Yarımadasının paylaşılması (1947), Keşmir’in bölünmesi (1948), İsrail devletinin kurulması (1948) ve bunu izleyen pek çok Arap-İsrail savaşı ve Filistin intifada hareketleri, İran’da demokratik seçimlerle başa gelen devlet başkanının devrilmesi (1953) ve daha sonra İran Devriminin gerçekleşmesi (1979), Cezayir Devriminin gerçekleşmesi (1962) ve Sovyetlerin Afganistan’ı işgali (1979) yer almaktadır.

Bunların çoğu, 11 Eylül 2001 terör saldırılarına karşı ABD'nin başı çektiği mukabelenin ardından Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya'da baş gösteren yaygın istikrarsızlık ve 2010'lu yılların başlarında Arap Baharını müteakiben başlayan çeşitli karşı devrimler bağlamında günümüzde de halen devam etmektedir.

1979'dan beri Müslüman dünyası Lübnan, Irak, Suriye, Yemen, Libya ve Sudan'daki iç savaş başta olmak üzere, büyük acılara neden olan mezhep ve grup içi çatışmalara tanık olmuştur. Bölgede aynı zamanda zulüm ve sistematik insan hakları ihlallerinden sorumlu korkunç ve acımasız diktatörlüklere şahit olunmuştur. Sürekli istikrarsızlık Müslüman dünyasında protestolara ve şiddet hareketlerine yol açmıştır: Sokak savaşları ve sivil direniş, millî veya etnik özgürlük mücadeleleri veya terörden güç alan aşırı dinci hareketler gibi. Bu tür isyan hareketleri daima, çok daha otoriter yönetim biçimleri veya askeri darbeler, işgal veya terörle mücadele ilanları gibi karşılıklara davetiye çıkarır ve böylelikle demokrasi giderek daha çok geriler.

İslami ilkelerin bazı yorumlarının veya bu ilkelerin bir araçsallaştırılmasının çatışmalara neden olan unsurlardan biri olduğu öne sürülebilir. Ancak arabuluculuğun İslami bir yaklaşımla ele alınması bu çatışmaların çözümünde rol oynayabilir. Şurası üzücü bir gerçektir ki, uluslararası camianın bu siyasi gerginlikleri ve çatışmaları çözüme kavuşturma amacıyla uyguladığı pek çok süreç uzun vadede anlamlı bir istikrar sağlamada veya barışı tesis etmede başarısız kalmıştır.

Bu Rehberi yazarların görüşüne göre, sürdürülebilir ve yerel düzeyde sahiplenilecek barış gayretlerinin filizlenmesi için, bu barış süreçlerinde kullanılan dil, bu süreçlerin niteliği ve hedefleri; çatışmadan etkilenen toplulukların değerleri, dili, kültürü ve inançlarıyla çağrışım yapacak şekilde uyarlanmalı ve nüanslar dikkate alınmalıdır.

03 İslami Yöntemlerle Barış Sağlama Ekosistemi Yedi İlke

Girişte belirtildiği gibi, bu Rehber Kur'an-Kerim, Hz. Peygamber Geleneği, Veda Hutbesi ve Hz. Muhammed'in mümkün olan her fırsatta şiddeti sonlandırma ve barışın sağlanmasını kolaylaştırma yönündeki İslami vazifeyi kuvvetle tavsiye etmesi de dahil olmak üzere, çatışma çözümü uygulamalarına ve devlet yönetimi esaslarına dayanır.

Bu İslami barış sağlama ilkeleri ve vazifeleri İslami usullerle barış sağlamanın ekosistemini oluşturur. Bunlara göre tüm çatışan taraflar, mümkün olduğunda, kapsayıcı ve adil bir barışı müzakere etmeli ve sonrasında temsili yönetim biçimleri oluşturmalıdır. Bu yönetim biçimleri adil ve dengeli olmalı, liderler toplumu yönetirken topluluğun, azınlıkların, bireylerin ve kadınların haklarına gereken dikkati göstermelidir.

İslami Yöntemlerle Barış Sağlama Ekosisteminin merkezinde, Hz. Muhammed'e yaşamı boyunca olumlu barış kavramını geliştirmesine yardımcı olan, İslamiyetin birbiriyle bağlantılı yedi ilkesi yer almaktadır. Bu ilkeler uygulayıcılara, insan hakları, barışı sağlama ve devlet kurmaya dair İslami kavramlar ile Batı kavramları arasında var olduğu hatalı bir biçimde öne sürülen bazı zıtlıkları aşacak bir vasıta sunmaktadır.

3.1 Yedi İlke

Söz konusu yedi ilke Kur'an-ı Kerim'de veya diğer orijinal metinlerde toplu olarak bulunmayıp, bu metinlerin çeşitli yerlerinde geçmektedir. Rehberde bu ilkeler, her birinin kendi içinde doğal ilkeler oldukları ve birbirleri üzerinde inşa edilerek İslami Yöntemlerle Barış Sağlama Ekosisteminin organik bir parçası haline geldikleri bilinciyle bir araya getirilmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

1. **Birlik** – Allah'ın tek olduğu fikri (*tevhid*), İslamiyetin kaynağıdır ve temel felsefi ve düzenleyici ilkelerindendir.
2. **Barış** – İslami inancın adı. İslam kelimesinin kökü barış (*selam*) kelimesinden gelir ve insanların etkileşimindeki selamlaşmayı ifade eder.
3. **Çeşitlilik** – insanların ve görüşlerin çeşitliliği (*ihtilaf*). Bu kavram olumsuz bir özellikten ziyade bir nimet olarak görülmektedir.
4. **Adalet** – bu kavram tartışılmaz bir kavram olup, Allah adına şahadet etmenin (*kıst veya adl*) ayrılmaz bir parçasıdır). Kapsamlıdır ve ayırım gözetmez, batının adil davranma veya eşitlik kavramlarına benzer.
5. **Merhamet** – Allah'ın başlıca adı. Hz. Peygamberin çok önemli vazifesidir (*rahmet'te* olduğu gibi).
6. **Onur** – insan yaradılışının en temel unsuru. Ruhun soyluluğu anlamına gelen *kerem* kavramını içerir.
7. **Denge** – ortada olmak Müslümanın olağan halidir çünkü Müslüman ümmeti ılımlı (*vasati*) olarak tanımlanır.

Bu yedi ilke 1400 yılı aşkın bir süredir İslamiyetin ayrılmaz parçası olagelmıştır. İnsan refahına öncelik verilen uluslararası normatif standartlarla da tutarlı bu ilkeler, **dönüştürücü devlet kurma yetisi**, iyi yönetim sistemleri, hukukun üstünlüğüne saygı, bireysel ve toplumsal hakların ve esenliğin korunması ile birlikte **pozitif** bir barışın sağlanmasını desteklerler. Bunlar aynı zamanda, kadınların toplum yaşamındaki ve barışın inşasındaki rolü ve bunlara katılımıyla ilgili olarak, **kapsayıcı** ve eşitlikçi barış sağlama kaideleriyle de uyumludur.

→ Rehberde yer alan ilkeler özellikle çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklardaki çatışmaların veya İslami ya da İslamcı boyutu olan çatışmaların çözümü veya dönüştürülmesine yönelik en iyi uygulamalara bilgi sunma, bunları iyileştirme ve tamamlama potansiyeli taşır.

Birlik

İslamiyetin barış arayışı yaklaşımını belirleyen başlıca kapsamlı ilke Allah'ın birliği ya da **tevhiddir**. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın birliğinin doğal sonucu olarak "insanlığın tek bir topluluk" olduğu, tek bir kaynaktan geldiği ve bütün insanların aynı unsurlardan oluştuğu belirtilmektedir (K2:213). İnsanlığın birliği kavramı, anlaşmazlık ve bölünmeye karşı güçlü bir argümandır. İşte bu her şeyi aşan mücerret birlik ve onun insandaki tekerrürü sayesinde, kadınlar da dahil olmak üzere yaratılan herkesin barış yapma ve dönüştürücü devlet kurma süreçlerine katılmasına dair güven oluşmaktadır.

Birlik insanlığın dünyadaki varlığının hem gayesini hem de maksadını oluşturmaktadır çünkü dünyevi ve ilahi birliğin tesisi Allah'ın kâinatının başlıca amacıdır. Bunun sonucunda da asli önem arz ettiğinden, İslamiyet barış inşasına karşı kayıtsız ve duygusuz kalamaz. Ayrıca, sadece negatif barış çabası yani savaşın olmaması için çaba gösterilmesi yetmez. İslamiyet, tevhid idealine ulaşılması için toplumun tüm unsurlarının birbiriyle ahenk içinde olduğu, çok daha pozitif bir mevcudiyeti gerektirir.

→ Bu da uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara büyük görev ve sorumluluklar yükleyerek onlara, özellikle de esasa ilişkin konularda, şifa vermeye çalıştıkları Müslüman topluluklar adına yapacakları girişimlerde daha fazla yetki vermektedir. Uygulayıcılar, çatışan güçleri birleştirmenin çatışmanın taraflarının kaprisi değil İslam'ın normu olduğu varsayımıyla hareket edebilir. Oyun bozanların boynunun borcu, birleşme fırsatını reddetme ısrarlarını açıklamaktır.

Barış

Barış (*silm*) arayışı İslamiyette merkezi bir konuma sahiptir ve İslami barış sağlama ekosisteminin özünü oluşturur. Aksi takdirde, iyi işleyen bir Müslüman topluluğu mümkün değildir, zira toplumun tüm refahı, gelişimi, insani değerleri ve bütünlüğü pozitif bir barışın varlığına bağlıdır. İşte bu nedenle Kur'an-ı Kerim şöyle buyurur: "Ey inananlar: barışa tüm kalbinizle dahil olun!" (K2:208). İslamiyette barış, Müslümanların Allah'ın esas gayelerini gerçekleştirip bunlara uymasını sağlayan stratejik ve gerekli bir şarttır.

Buna bir örneğe, Hz. Peygamber'in Taif şehrine tebliğe gittiğinde insanların onu hem geri çevirmesi hem de kendisine ve Sahabelerine şiddetle saldırmasıdır. Kendisine Allah'ın onları cezalandırmasını isteyip istemediği sorulduğunda, istememiş, onun yerine bu insanları affetmiştir. Çünkü o, uzun vadedeki amacın, gelecek kuşakların İslamiyeti kucaklamaları için gerekli temelleri atmak olduğunu anlamıştı (bakınız: DIN 2019, 55–58).

Hz. Peygamber'in Müslümanlara şiddetten uzak durup barış yapmalarını emreden pek çok hadis ve sözü, Kur'an-ı Kerim'de de pek çok ayet vardır. Meşhur bir hadiste Hz. Peygamber inananlara şöyle demiştir, "Size oruçtan, zekâtтан ve namazdan daha iyi bir eylemin ne olduğunu söyleyeyim mi? Birbirinizle barışın: Düşmanlık ve şer, ilahi mükâfatları kökünden söküp atar" (*El-Tirmizi*, 2509)

Ayrıca, İslamiyette barışın sağlanması kolektif bir sorumluluktur. O nedenle ki, Kur'an-ı Kerim şöyle emreder: "Eğer düşmanınız barış yapma eğilimindeyse, onunla barışın ve Allah'a güvenin. Sadece Allah Her şeyi duyar ve Her şeyi bilir" (K8:61)

Bir başka ayette şöyle denmektedir: (K49:10):

Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle savaşıyorlarsa onları barıştırın. Şayet biri ötekine karşı sınırı aşarsa, o grup Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar onunla savaşın. Allah'ın buyruğuna dönünce, her iki gruba da eşit davranarak onları birbiriyle barıştırın ve adaletli davranın. Şüphesiz ki, Allah adil davrananları sever. İnananlar aynı kardeşliğe mensupturlar. O nedenle kardeşlerinizi barıştırın ve Allah'ı aklınızdan çıkarmayın ki sizi esirgesin.

Bu ayetler çatışan tarafları birbirleriyle anlaşmalarını teşvik ederek ve toplum, birlik, merhamet ve adalet kavramlarını yücelterek kolektif barış ihtiyacını vurgularlar.

Çeşitlilik

İslamiyetteki birlik kavramının çok geniş kapsamlı anlamları olup, İslami olsun veya olmasın tüm kavim ve kabileleri, milletleri, dilleri ve devletleri içererek, dünyadaki tüm farklılıkları ve **çeşitlilikleri** kucaklar ve içine alır. Çeşitlilik ihtiyacı aynı zamanda dişi ve erkeğin birbirine bağlı biçimde yaradılışıyla da ima edilmektedir. İşte bu çeşitlilik ilkesi Allah'ın birlik ve bütünlük kavramının ayrılmaz bir parçasıdır. Kur'an-ı Kerim şöyle der (K49:13):

Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız ve birbirinizi hor görmeyesiniz diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır.

Kur'an- Kerim bütün insanların Allah'ın nezdinde eşit olduğunu ve insanın tek belirleyici özelliğinin başkasına karşı hakkaniyeti ve davranış biçimi olduğunu öğretir. O nedenle, çeşitlilik ilahi bir niyet taşıyan ve sadece hoş görülmesi gereken değil, yüceltilmesi de gereken bir olgudur. Kur'an-ı Kerim'deki pek çok ayette dinî ve kültürel farklılıkların kabulüne dair kavram ve uygulamalar pekiştirilmektedir (bakınız:K11:118 ve 10:19). Allah şöyle der (K17:70):

Gerçekten biz Âdemoğullarını şerefli kıldık, ... yani, toplumsal cinsiyet, ırk, din veya sosyo-ekonomik durumlarına bakmaksızın bütün insanların esasında şerefli ve onurlu olduklarını teyit ettik.

Kur'an-ı Kerim'de aynı zamanda şöyle denmektedir (K30:22):

O'nun mucizelerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, ayrıca dillerinizin ve renklerinizin farklı farklı olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için ibretler vardır.

Ayet insanları ırk, etnik köken veya dil nedeniyle dışlamanın İslamiyetin temel ilkelerine karşı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, çeşitlilik ve çoğulculuk olmaksızın birlik de pozitif barış da hayatiyet de mümkün olamaz. Çeşitlilik kültür, dil ve ten rengiyle birlikte toplumsal cinsiyette de tezahür eder. O nedenle kadınların kültürel bakımdan dışlanması ve ötekileştirilmesi ve kadın düşmanlığında ısrar edilmesi sürdürülebilir olmadığı gibi esas İslami niyetin de bir parçası değildir.

→ Barış sağlayıcıları çeşitlilik ilkesini önemser, çünkü bu ilke dinî, etnik, toplumsal cinsiyet veya ırksal insan kimliğinin hem doğal hem de temel bir insani ihtiyaç olduğunu, bu kimliğe saygı gösterilmesi ve hakkaniyetle yaklaşılması gerektiğini kabul eder. Bu ilke çeşitliliğin insanın Allah'a yakınlığı ile ilgisi olmadığını öne sürer ve yukarıda belirtilen farklılıklar kimin barışı, kapsayıcılığı, merhameti hak edip hak etmediğinin işaretleri olarak da görülemez. Kimliğin kabul edilmemesi gerilimlere ve çatışmalara yol açar. Bütün bu unsurlar Arap İnsan Hakları Bildirisinde⁸ ifade edilen, kolektif, bireysel ve azınlık haklarına dair uluslararası normlarla uyum içindedir.

Bu Kur'an-ı Kerim ilkeleri, çeşitli etnik kimlikler ve çeşitlilikler içeren dünyada İslamiyetin hoşgörü ve karşılıklı kabulü destekleyen bir güç olarak oynayacağı role dair açık ve net modern bir bakış açısı sunmaktadır. O nedenle çeşitlilik sonradan ortaya çıkmış veya çağdaş bir uyarlama olmayıp, İslamiyetin ayrılmaz bir parçasıdır.

Ayrıca çeşitlilik sadece bir varoluş hali olarak görülmemeli, bilakis kadın ve erkeklerin bir araya gelerek eleştirel bilgiler üretip birbirlerini ve kâinatı tanımalarını sağlayacak bir itici güç olarak değerlendirilmelidir. Örneğin Kur'an- Kerim'de şöyle denmektedir (K5:48):

Biz her biriniz için, bir kanun ve bir yol-yöntem belirledik. Eğer Allah dileseydi, sizi, tek bir ümmet yapardı. Fakat sizi verdikleriyle imtihan etmek istedi. Öyleyse, siz de durmayın, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın.

O nedenle, insanlık ancak ve ancak farklılıkların keşfedilmesi, anlaşılması ve yüceltilmesi vasıtasıyla Allah'la ve kendisiyle tevhide tesis edebilir. Bu sebepten ötürü, şayet insanlık birliği sağlayıp Allah'ın buyruğuna ve maksadına uymak istiyorsa çeşitlilik ve çoğulculuk sadece geliştirilip korunmakla kalmamalı, bizzat teşvik edilmelidir.

→ Tarafların haklarına saygı gösterilmesini ve korunmasını sağlamak üzere, toplumun bütün unsurlarından yararlanılan, gerek süreç gerekse varılan sonuçlar anlamında tüm tarafların dahil edildiği, dönüştürücü ve sürdürülebilir yönetim düzenlemelerini müzakere etmekle görevlendirilen uluslararası çatışmalara çözüm bulma uygulayıcıları için böyle bir ilke son derece önemlidir. Önemle belirtmek gerekir ki; uygulayıcılar mükemmel bir birlik veya uyum sağlamakla yükümlü değildirler, ancak hangi farklılıkların süreceğine karar verebilir ve bu farklılıkların düşmanlığa dönüşmemesini sağlayacak yönetim mekanizmalarını tesis edebilirler.

Adalet

İslamiyetteki çeşitlilik ilkesi sınırsız, her ne pahasına olursa olsun sağlanması gereken bir ilke değildir. Genel kapsamlı bir diğer ilke olan ve bütün yaradılışın bütünlüğünün ve birliğinin dayandığı adalet ilkesine tabidir. Kur'an-ı Kerim'e göre, Allah'ın Resullerinin başlıca vazifesi bu dünyada adaleti tesis etmektir. (K57:25). Kur'an-ı Kerim'de yer alan pek çok öğreti adaleti ve esenliği tesis etmek üzere, insanların birlikte barış içinde yaşamasını ve birbirlerine karşı yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlamalarına yöneliktir.

→ Adalet, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların ve çatışma taraflarının uymakla yükümlü oldukları, kâinatı düzenleyen bir ilkedir. Adalet doğru ve yanlış arasında arabuluculuktan öte bir kavram olup felsefi anlamda dünyada ve doğada düzen ve dengenin idame ettirilmesini ifade eder.

Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'de yer alan adalet kavramı, doğru ve yanlış gibi basit iki kutuplu zıtlıklardan öte, hakkaniyet ve eşitlik kavramlarına daha yakındır. Kur'an-ı Kerim'deki öğretiler insanların ve toplulukların sıklıkla çatışma içine girdiklerini ve toplumda sosyal ve ekonomik adalet güçlendirilip korunarak sınıf farkları, ötekileştirme ve eşitsiz güç dağılımından kaynaklanan çatışmaların önlenebileceğini veya hafifletebileceğini kabul eder. (K4:135).

→ İslamiyetteki adalet ilkesi birlik ve çeşitlilik ilkeleriyle yakından bağlantılı olup kolektif bir sorumluluk olarak görülmektedir. Bu ilke çatışan tarafları ve farklı paydaşları uzlaştırmaya çalışan uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için önemli bir kavramdır.

Toplumların ve bireylerin ihtiyaçları arasındaki dengenin sosyal bakımdan düzenlenmesi ve sağlanması ancak adaletle mümkündür. Adalet olmadıkça düzgün bir denge de sağlanamaz. "Söz konusu ister Müslüman ister gayrimüslim, isterse de adil olmayan bir insan olsun, adaletsizliğe kesinlikle izin verilemez" (İbni Teymiyye, 196. S.127). Öyleyse adalet koşulsuz değildir. Adaletle tanıklık ancak size ve sizin yanınızdakilere uygulanırsa yeterli olur aksi takdirde seçicidir ve inandırıcılığı yoktur. Allah'ın dediği gibi (K4:135):

Ey iman edenler! Kendinizin, ana babanızın ve yakın akrabanızın aleyhinde bile olsa, Allah için doğru dürüst şahitlik yaparak, adaleti titizlikle ayakta tutun! Hakkında şahitlik yaptığınız kimse zengin de olsa fakir de olsa böyle davranın. Çünkü Allah, ikisinden de daha kıymetlidir.

Dahası, adalet kin tutma veya kızgınlığını giderme demek de değildir çünkü başkalarının size olan nefreti size adalet yolundan ayrılma serbestliği tanımaz. Allah yine şöyle buyurur (K5:8):

Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan ve adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz öfke, sakın sizi adaletsiz davranmaya sevk etmesin! Adaletli olun; takvaya en uygunu, en yakışanı budur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

Kur'an-ı Kerim'de geçen ve sosyal adaleti en iyi anlatan kelime *kıst* yani hakkaniyettir; bu kavram dağılımda eşitlik ve adalet ve toplumun bütün fertlerinin eşit pay almasını sağlayan ortak sosyal proje anlamını da içermektedir (İbn Manzûr, 1990. s. 377, Ebu-Nimer 2001-2002, 237-238). Adalet arayışı ve adaletin tesisi kolektif bir sorumluluk olarak görülmektedir. O nedenle hayırseverlik ve sevap Müslümanları sosyal adaletsizlik karşısında sorumluluk almaya, toplumdaki imkânları kısıtlı bireyleri güçlendirmeye ve toplum hissini korumaya teşvik etmektedir. (Ebu-Nimer 2001-2002, 237-238).

→ Önemle belirtmek gerekir ki, eşitlik ve adalete vurgu Müslüman toplumun ötesine geçerek gayrimüslimleri de içerecek şekilde ifade edilmiştir . Bu anlamda adalet uluslararası çatışmalara çözüm arayan uygulayıcılara güçlü bir barış sağlama ilkesi sunmaktadır.

Hz. Peygamber eşitlik ilkesinin sistematik olarak ihlal edildiği toplumda temel evrensel bir değer olan eşitlik ilkesini ele almayı ve desteklemeyi tercih etmiştir. Hz. Peygamber Veda Hutbesinde şöyle seslenmektedir:

Bütün insanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir. Arap'ın, Fars'a (Arap olmayana); Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi, beyaz tenlinin de siyah üzerine, erkeğin de kadın üzerine bir üstünlüğü yoktur. Allah yanında en kıymetli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır.

İslamiyette sosyal adalet herkesin yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür. Ancak adalet arayışının, belirli durumlarda sosyal adaleti sağlamak için etkili bir yöntem olarak şiddete imkân tanıdığı öne sürülmüştür. Bu görüşe ve şiddete göz yumulmasına karşı çıkanlar Kur'an-ı Kerim'de barışçı bir mücadeleye öncelik verildiğine ve adaleti sağlarken sistematik ve bağlama uygun, şiddet içermeyen çatışma çözüm yöntemlerinin kullanılmasının desteklendiğine işaret etmektedirler (Ebu-Nimer 2001-2002, 232).

Merhamet

İslamiyette merhamet adalet uğruna mücadele etmekten daha yüce bir meziyettir (Abdalla 2001). Bu sebeple, Allah'ın isimleri arasında en merhametli (*er rahman*), en esirgeyen (*er rahim*) ve en affedici (*el gaffar*) isimleri yer almaktadır. Allah şöyle der, "Benim merhametim her şeyi kapsar" (K7:156). Kur'an-ı Kerim'de affetme, merhamet ve iyilik üzerine pek çok ayet vardır. Örneğin, "Ey Muhammed, sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir (K7:199)" ve "kötülüğü [kötülükle değil], en güzel olan şeyle yani affetmeyle uzaklaştır (K23:96)." İslamiyet ayrıca, birisine bir yanlış yapıldığında buna eşit bir karşılık verilmesine (*kıyas*) de izin vermekle birlikte, mağduru affetme ve uzlaşma yolunu seçmeye teşvik etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle denmektedir, "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve uzlaşmaya çalışırsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, kötülük yapanları sevmez." (K42:40)

Gerek Müslümanlara gerekse gayrimüslimlere yönelik bu uygulamalar Batılı barış inşa etme ve çatışma çözümü yapılarında vurgulanan uzlaşma kavramıyla uyumludur. Merhamet, affetme ve uzlaşma ile ilgili temel kavramlar arasında *sulh* (anlaşma veya uzlaşma), *musalaha* (taraf/insanlar arasında uzlaşma) ve *tahkim* yer almaktadır.

Affetme ve merhamete yapılan vurgu, karşılık verme ve misilleme döngülerinin kırılmasına yardımcı olur. Hz. Peygamberin vazifesi tam olarak "tüm âlemlere rahmet" olarak ifade edilir (K21:107). Hz. Peygamber işte bu hissiyatla, kendisine yağdırdıkları bütün aşağılayıcı sözlerden sonra, kendisine yenik düşmüş Mekkelilere muzaffer olarak dönerken, onlara şöyle demiştir, "O halde gidiniz, hepiniz serbestsiniz!" Hz. Peygamber burada bozulan ilişkileri düzelterek gerek bireysel gerekse toplumsal seviyede barışı desteklemeye çalışmıştır.

→ Bu ayetler ve fikirler uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara, Hz. Peygamberin hayatına ve eylemlerine istinaden, uzlaşmayı ve affetmeyi son çare olarak değil, adalet uğruna mücadele etmekten daha yüce değerler olarak desteklemelerine yardımcı olabilir.

Onur

İnsanlık onuru olmaksızın İslamiyette de dünyanın geri kalanında da anlamlı bir adalet veya çeşitlilik veya birlik duygusu olamaz. İslamiyette insanlık onuru insanın hayatına değerini veren şeydir. Allah'ın bahsettiği onur, onurlu bir yaşamla tezahür eder (K17:70). Onur aynı zamanda Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan tüm evrensel normatif standartlara da hayat veren bir kavramdır. İnsan yaşamının değerli olduğu, yüceltilmesi ve korunması gerektiği fikri bütün barış inşa görevlerinin kalbinde yer alır.

İnsan onurunun yüceltilmesi ve korunması şeriatın temel maksatlarından biri olup diğer her şey ona istinat eder. Bu kavram aynı zamanda, özleri itibarıyla tüm insanlar onurlu olduğundan

inançlarına bakılmaksızın bütün insanlar için geçerlidir. İslamiyette insanlık onuru ölümlere de saygı gösterilmesini gerekli kılar ve o nedenle düşmana bile ait olsa ölümlere zarar verilmesi ve uzuvlarının kesilmesi yasaktır (DİN 2023, 143–151).

Bundan dolayı insanlık onuru adalet, kapsayıcılık ve eşitlik ilkelerinin temelini oluşturur. Zira insanlık onuru, menşelerine bakılmaksızın tüm insanların eşitliğinin ve Allah'ın onları yaratarak bahsettiği onurun Kur'an-ı Kerim'de vurgulanmasına anlam kazandırır. O nedenle, çağdaş barış sağlama süreçlerinin uyum ve toplum anlayışı çabaları kapsamında bu kavramın İslami biçimine daha çok başvurulabilir ve başvurulmalıdır.

→ Onur kavramı, bütün insanlar onurlu bir yaşam sürme hakkına sahip olduğu için hem barışı sağlamanın bir sonucudur, hem de barış sağlamayı teşvik eden bir itici güçtür. Gerek çatışmalarda gerekse müzakere esnasında rakibinizi aşağılama dürtüsünden kaçınılmalıdır ki, düşmanlarınız müzakerelerden sonuç alacak, bunları kabul ettirecek ve uygulayacak yeterli onura sahip olabilsinler.

Denge

Kur'an-ı Kerim'de yer alan **vasatiye** kavramı çeşitli şekillerde tercüme edilmektedir. En temel kelime anlamıyla en ortada olmayı, adeta merkezde durup uçlardan kaçınmak için yarışmayı ifade eder.

Böylece, sizi orta yolda olan bir ümmet yaptık... (K2:143)

Diğer tercümelemeler Müslümanların "gereken biçimde dengede oldukları" fikrine başvurur. Kimileri İslamiyetin bir orta yol dini olduğuna işaret ederken, bazıları da bu kavramla ılımlılığın anlaşılması gerektiğini söyler. Bu çeşitli tercümelemeler ve anlamlar küresel Müslüman ümmetinin ortada yer alan ve aşırılıklardan kaçınan, ılımlılık ve dengeyle hareket eden bir toplum olma fikrini zenginleştirmektedir.

Vasati İslamiyetin yumuşak gücünün bir çıpası niteliğindedir. Bu belirleyici özellik hem bir taahhüt hem de, orta bölgede yer alıp aşırı uçlardan kaçınma yönünde bir kararlılık ve dünyaya katkı sunup sorunlarını çözecek en iyi yerin ve konumun tespitine yönelik bir yöntemdir.

Bundan dolayı, **vasati** kavramı hem İslamiyeti bir inanç olarak yaşamaya hem de Müslümanların bir toplum olarak yaşamalarına yönelik bir ilkedir. Kur'an-ı Kerim hem her ibadette hem de her muamelede (sosyal konularda) kolay olanı emreder. Hz. Peygamberin eşi Ayşe'ye Hz. Peygamberin alışkanlıkları sorulduğunda şöyle cevap vermiştir (K2:286):

Hiz. Peygamber ne zaman iki şey arasında karar vermesi gerekse, ikisinden daha kolay olanı seçerdi.

O nedenle bazı Müslüman topluluklarındaki aşırılık İslamiyetin belirleyici niteliği olan ılımlılığın, dengenin ve orta noktada olma özelliğinin bozulması olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamberin ikazı hâlâ geçerliliğini korur (Ahmed, Nasai ve İbni Macah, 3057):

Dinde aşırılıklardan kaçının. (Ey insanlar) geçmişte böyle aşırılıklar yüzünden mahvoldunuz.

Kur'an-ı Kerim şunu tavsiye etmektedir: (K3:159):

Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer sert ve katı davransaydın, onlar senin etrafından ayrılıp giderlerdi...

Bu ifadeler, insanların doğal olarak ılımlılığa meyilli olduğunun açık bir kabulüdür. O nedenle, orta yolda sabitlenmek ve ılımlılık konusunda kararlı olmak, sadece aşırılıklardan uzak durma değil, aynı zamanda karşı kutuplar, zıtlıklar, iki kutuplu karşıtlıklar şeklinde tezahür eden ifrata (*gulu*v), sertliğe (*tanattu*), şiddete (*taşaddüd*) ve aşırılığa (*tatarruf*) karşı bir tutum alma çağrısıdır. İnsanlar uzlaşma ve uyumlu olma kabiliyeti taşır. Kutuplaşmalar arasında uzlaşmayı bulamadığımızda da çeşitliliği, farklılığı ve çelişkileri (en azından) yönetebilecek veya (en iyi ihtimalle) kucaklayabilecek özel bir beceriye de sahibiz.

Müslüman topluluğunun ortada yer alıp aşırılıklardan uzak durma zorunluluğu pek çok çatışma anında unutulmuştur. Vasati ilkesi kazan-kazan çözümlerin ve muhalif tarafların birbirlerini orta noktada bulabilecekleri yaratıcı uzlaşmaların müzakere edilmesini teşvik eder.

3.2 Tüm Veçheleriyle Cihadı Anlamak

İslami ekosistemde barış sağlama konusunun ele alınması, cihad kavramının ve bu kavramın daha kapsamlı çatışma, adalet ve iç mücadele kavramları ile ilişkisini nüanslarıyla anlamaya çalışılmazsa eksik kalır. Bazen "kutsal savaş" olarak yanlış algılanan cihadın, İslamiyetin özünde şiddet içerdiğini gösterdiği öne sürülmektedir. Aslında Arapçada silahlı çatışma kavramıyla daha ilişkili kelimeler *kıtal* ve *harb* kelimeleridir. Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar, *cahada* fiilinden türeyen *cihad* kelimesinin mücadeleye etmek, çaba göstermek veya zorlanmak anlamına geldiğini idrak etmelidir.

Ayrıca, Hz. Peygamber şiddet içeren mücadele yerine barışçı mücadeleyi teşvik etmiş ve sürekli sabırdan ve barışçı diyalogdan söz etmiştir. Örneğin Kur'an- Kerim'de "dinde zorlama yoktur" (K2:256) ve "Allah aşırılığa sapanları sevmez" (K2:190) denmektedir. O nedenle, Cook'a (2015) göre ve genel anlayışın tersine, cihadın gerçek anlamına baktığımızda bunun kendini geliştirme amacıyla yürütülen mücadele olduğunu ve Müslümanların dahili ve harici düşünce ayrılıklarını çözüme ulaştırmak için kullandıkları başlıca yöntemlerden olduğunu görüyoruz. Kheri (2006) şunu ilave etmektedir:

Cihad aynı zamanda, Müslümanların hem bireysel hem kolektif seviyede her türlü kötülüğe, yolsuzluğa, istibdada ve baskıya karşı; bu tür adaletsizlikler ister Müslümanlara, ister gayrimüslimlere karşı, veya ister Müslümanlarca ister gayrimüslimlerce işlenmiş olsun, mücadele vazifesini ifade eder. Bu bağlamda cihad, barışçı mücadeleyi veya gerektiğinde silahlı mücadeleyi de içerebilir.

Kur'an-ı Kerim'de *cihad* bir defa bile sadece savaşma anlamında kullanılmamaktadır. Örneğin Sachedina (1990, 36–37), Kur'an-ı Kerim'de *cihadın* tutarlılıkla genel dinî gayret, kişisel arınma veya İslami sosyal düzeni kurmaya yönelik kolektif çaba anlamında kullanıldığını öne sürmektedir. Alwani (2003) cihadın barışı sağlamaya yönelik mücadeleden söz ettiğine işaret etmektedir. Cihadın çatışma çözümü kapsamında barış içinde büyümeyi desteklemek üzere kullanılmasının önemine değinerek, cihadın diyalogu geliştirmek ve çatışmalara çeşitli seviyelerde cevap vermek üzere etkili bir biçimde kullanılabileceğine işaret etmektedir.

→ Cihad Kur'an-ı Kerim'de, sünnette ve diğer orijinal İslami metinlerde yukarıdaki gibi tanımlansa da bu terimin şiddet uygulayan aşırı gruplarla olumsuz ve saldırgan anlamlarda ilişkilendirildiği inkâr edilemez. Arapça (kıtal) ve (harb) sözcüklerinin kullanılması, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara, tarafları bu tür aşırı algılardan uzak tutmada yardımcı olabilir. Yukarıdaki argümanlar, orijinal metinler kullanılmak suretiyle, çatışan tarafların aşırıcı yorumlarını bertaraf etmeye yarayabilir.

Sonuç olarak, burada belirtilen, İslami ekosistemin barışı sağlamaya yönelik yedi ilkesi, çoğunluğu Müslüman olan topluluklarda sosyal birlik beraberliği, adaleti ve kolektif barışı destekleyecek değerli bir çerçeve sunar. Söz konusu yapıda onarıcı adalet, kapsayıcılık, eşitlik ve insan onuruna saygıdan oluşan değerler vurgulanmaktadır. Uluslararası çatışmalara çözüm sağlamaya çalışan uygulamacılar bu yedi ilkeyi benimseyerek barışı, istikrarı ve birliği destekleyen ortamlar oluşturabilirler.

İslamiyet ve Hakları Temel Alan bir Barış Sağlama Çerçevesi: Makâsıd'üş-Şerîa

04

İslami ekosistemin barışı sağlamaya yönelik yedi ilkesi felsefi veya hukuki bağlamdan ayrı olmayıp, İslam geleneğine ait daha kapsamlı bir inanç ve düşünce sistemine dahildir. Bu geleneğin merkezinde İslam hukukunun temelini oluşturan *niyetler*, değerler, maksatlar ve gayeler dediğimiz *makâsıd'üş-şerîa* yer alır. Bunlar dünyadaki farklı Müslüman toplumlarında ve kültürlerinde oluşmuş tüm yerel şeriat biçimlerinin ve mezheplerinin feyzaldığı ilkelerdir.

O nedenle *makâsıd'üş-şerîa* sadece bir mezhep değil, her nerede olursa olsun, bütün mezheplerin bağlamsal yorumlarının kaynağıdır. Zira *makâsıd'üş-şerîa*, yerel bağlamlara ve şartlara cevaben farklı hukuk düşüncelerinin (mezheplerin) geliştirdiği *özgün davranış kuralları* yerine, İslamiyetin, inancın ve şeriatın esas niyetlerinin anlaşılması ve ifade edilmesine odaklanır.

O nedenle *makâsıd'üş-şerîa* hem bu yedi ilkeyi hem de bu Rehberde yer alan diğer barış inşa etme kavramlarını, şiarlarını, düsturlarını, tabirleri ve hadisleri bir çerçeveye yerleştirip bunları daha da somutlaştırmaktadır. İstanbul Konferansında da (FBA ve Çatışma ve Beşeri Etütler Merkezi 2022) ifade edildiği gibi, *makâsıd'üş-şerîa* bu yedi ilkeyi bir arada tutan *tutkal* gibidir ve tüm Müslüman dünyasındaki farklı şer'î hükümler ve Müslüman hukuk ekolleri için kapsayıcı bir pusula görevi görür. *Makâsıd'üş-şerîa* insanların ızdırabının giderilmesi, insani gelişimin desteklenmesi, iyi yönetişime saygı gösterilmesi, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, hukukun üstünlüğünün tesis edilmesi ve halkla istişareye dayalı kapsayıcı yönetişimin oluşturulması için İslami yönelimli normatif standartlar ve ilkelerin dayanağı niteliğinde "kritik bir çıkış noktası" sunar.

Makâsıd'üş-şerîa herhangi bir toplumda veya bağlamda İslami hukuk kuramının (*usûl-i fıkıh*) nasıl uygulanacağına yön vermenin yanı sıra, Kur'an-ı Kerimin ve sünnetin yüce gayelerinden hukuki yorum (içtihat) sürecinde taviz verilmemesine, bu gayelerin çarpıtılmamasına da yardımcı olur. Daha da önemlisi, İslami barış sağlama ekosisteminin ve uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların, barışı inşa etmeye yönelik mevcut en iyi uygulamalara benzeyen, haklara dayalı bir İslami barış sağlama yaklaşımını önerip geliştirmelerini mümkün kılar.

4.1 İslam Hukukunun Yüce Maksatları (Makâsıd'üş-Şerîa)

- İslami Hukuk Kuramı (usûl-i fıkıh)
- Makâsıd'üş-Şerîa'nın Altı Gayesi
- Makâsıd'üş-Şerîa ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Makâsıd'ûş-şerîa, İslamiyetin tanımlı ve saptanmış kurallarını özel durumlara göre uygulamak yerine niyetlere odaklanarak, beşerî hayatta ortaya çıkan **yeni zorunlulukların ve bağlamaların getirdiği güçlüklerin** gereken biçimde ele alınmasını mümkün kılar. Kanunların maksadının hasıl olması söz konusu olduğunda, içtihat yetkiyi kanunun maksadına devreder. **Makâsıd'ûş-şerîa**, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için yararlıdır, çünkü yukarıda belirtilen ilk yedi temel ilkeye daha fazla içerik kazandırarak, İslami yöntemlerle barışı sağlama girişimleri için haklar temelinde bir yaklaşım sağlar.

İslami Hukuk Kuramı (usûl-i fıkıh)

Makâsıd'ûş-Şerîa, kelime anlamıyla İslam hukukunun ve anlayışının kaynaklarını ifade eden ve hukukun derinlemesine anlaşılmasını ve doğru yönlendirilmesini mümkün kılan **usûl-i fıkıh** ile karıştırılmamalıdır. **Fıkıh** İslamın ferdî ve beşerî hayata dair araştırmalarını ve hukuksal çıkarımlardan ya da **icthatlardan** kaynaklanan, yorumlama kurallarını, yükümlükleri, yasaklamaları ve uygulamaları içerir (Ramadan 2009, 360). Fıkıh muhakeme ile vahiy arasında saygılı etkileşimin temel kurallarını koyarak, İslam hukukunu uygulayanların, **müctehitlerin** veya hukuk ekollerinin yani **mezheplerin** yararlandığı içtihat uygulamalarını düzenleyen İslami kaynakların yorumlanmasına yönelik tutarlı yöntemler geliştirir (DIN 2021).

Usûl-i fıkıh ve **makâsıd'ûş-şerîa** İslam hukukunun gelişiminde kayda değer ve kuşkusuz önemli bir yere sahiptir. **Usûl-i fıkıh** kanıtların kaynaklarını ve aslına uygunluk ve kesinlik derecelerini doğrulamaya odaklanır. **Makâsıd'ûş-şerîa** kanunların gaye ve niyetlerinin içtihatlarla kurban edilmemesi üzerinde durur. **Makâsıd'ûş-şerîa** doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerim metnine ve sünnete dayandığından, özellikle çağımızın ferdî ve beşerî bağlamları başta olmak üzere, İslam hukukunun gelişmesinde daha büyük bir rol oynar.

Bunun nedeni, **makâsıd'ûş-şerîanın**, belirli bir gelenek ve örf içerisinde geliştirilen ve zaman içinde yeni ihtiyaçlara göre değişebilen ve dönüşebilen mahallî şeriat kurallarının (**fıkıh**) özel durumlara özgü beşerî yorumu ve uygulaması (**icthāt**) yerine, İslamiyetin herhangi bir toplum içerisindeki, tüm üyeleri kapsayan niyet ve gayelerini tanımlayıp tespit etmesinden kaynaklanır. İslam düşünürü ve fıkıh bilgini İbn Kayyım'ın çok iyi bilinen İslami düsturuna göre, şartlarda meydana gelen değişikliklerle beraber, verilen hükümlerde de değişiklikler olur (**fetva**).

Makâsıd'ûş-şerîa ile **fıkıhın** farklı işlevleri, birbirleri için vazgeçilmezliklerini ortaya koyacak şekilde, sistemde hem bir hiyerarşiyi hem de bir yetki ikamesini, yerindenlik ilkesini tesis eder. O nedenle bu gayeler İslami devlet yönetimine ve çatışma dönemleri de dahil olmak üzere, geçici ve nihai durumların yönetilmesiyle ilgili düzenlemelere rehberlik eder.

Böylece, **makâsıd'ûş-şerîa**, barış anlaşmalarına ilişkin süreç ve sonuçların fazlasıyla indirgeyici içtihatlarla atıfta bulunmaksızın değerlendirilebileceği geniş kapsamlı kılavuz ilkeler sunar.

Makâsıd'üş-Şerîa'nın Altı Gayesi

Makâsıd'üş-Şerîa'nın içeriğine baktığımızda, tüm İslam hukuku ekollerinin düşünürleri ve âlimlerinin asırlar içinde tespit ettiği, beşerî hayatı düzenlemeye ve yönetmeye ve İslamiyetin genel felsefi kavramları olan (*tevhid*), (*rahmet*) ve (*adaletle*) uyumu sağlamaya yönelik beş altı adet niyet ve gaye yer almaktadır. Bu gayeler birlikte ele alındığında, bir tür İslami toplumsal akit ya da tüm toplulukların uyması gereken anayasa üstü prensipleri oluştururlar.

Bu prensipler, birlik/bütünleşme, merhamet ve adalet kavramlarının kesişme noktalarından kaynaklanır. Zaman içerisinde, soy veya zürriyet, akıl veya zekâ, yaşam, din, mal veya varlık gibi muhafaza edilmesi gereken unsurlar olarak ortaya çıkmıştır.

Eski düşünürlerin başlangıçta hiyerarşik sınıfa ayırdığı bu gayelerin tümü insanlık onurunun korunmasıyla ilgiliydi:

- Zorunlu ihtiyaçlar (**zaruretler**) – İmanın, yaşamın , aklın, varlığın, zürriyetin ve namusun korunmasıyla ilgili ihtiyaçlardır. Yaşamın gereklilikleridir ve gıda, ilaç, barınma ve giysi dahil olmak üzere, bireylerin bekası için gerekli temel ihtiyaçlardır.
- Genel İhtiyaçlar (**hacet görülenler**) – Bunlar zaruretlerin karşılanması ve idame ettirilmesini destekleyen önemli tamamlayıcı ihtiyaçlardır. Hastaneler, tıp fakülteleri, posta hizmetleri, ulaşım sistemleri, iletişim araçları, ekonomik ve idari sistemler bunlara örnektir.
- Donanımlar (**tahsin eden, güzelleştiren**) – Sanat, mimari, lüks otomobiller, iç mimari ve kültür gibi, hayatı güzelleştiren şeylerin sağlanmasıyla ilgilidir. Bunlar hayatı daha rahat kılan ve toplumun hacet duyduğu ve zaruri gördüğü ihtiyaçlarını karşılayan lüks, arzu edilen güzelleştirici unsurlardır. Bu unsurlar da önemli gayeler (**makâsıd**) arasında sayılır, zira lüks eşya ve hizmetlerin temini ve imalatı toplumun imkânları kısıtlı kesimine önemli istihdam fırsatları sunar.

Daha sonraları, İslami düşünürler ve çeşitli şer'î mezhepler bu ihtiyaç sınıflarına, bağlamlarına göre derinlik kazandırmışlardır. Örneğin, Muhammed Tahir ibn Aşur, bireylerin haklarının başkalarının hakları pahasına değil, toplumun hakları göz önüne alınarak kullanıldığı teminiyle, bireysel amaçlara kıyasla kolektif amaçları üstün tutmuştur. Bu hak **muhafazaları** ve **hak korumaları** başlangıçta söz konusu haklara yönelik bir tehdide veya tehlikeye karşı savunma tepkisi olarak düşünülmüş ve ifade edilmiştir. Çağdaş düşünürler bunları sosyal kaynaşma, merhamet ve adaletin giderek karmaşıklaşan gereklerini yönetecek şekilde, daha dinamik bir şekilde kullanmışlardır. Bunu yaparken, altı tür hak koruma yönetiminden oluşan ve kabaca temel hak ve özgürlüklere tekabül eden, aşağıdaki karşılıklı haklar çerçevesini oluşturmuşlardır (şekil 1).

Şekil 1 Koruma Aşamasından Haklara Geçiş Aşaması

Koruma Aşamasından Haklara Geçiş Aşaması

- Soy ve zürriyetin korunmasından *Aile Haklarına geçilmiştir* (Tahir İbn el Aşur)
- Aklın korunmasından *Bilgi edinme hakkına ve bilgiye erişim hakkına geçilmiştir*
- Namusun korunmasından *İnsan Onuru ve İnsan Haklarına geçilmiştir* (Yusuf el Kardav)
- Ruhun korunmasından *İnsanoğlunun Seçme Hürriyetine geçilmiştir*
- Dinin korunmasından *İnanç özgürlüğüne geçilmiştir* (el Aşur)
- Varlığın korunmasından *eğitime, hizmetlere, istihdama ve eşit gelir dağılımına erişim dahil, İnsani Gelişim Hakkına geçilmiştir*

Kaynak: The World For All (Herkes için bir Dünya) Vakfı

Bu itibarla, söz konusu hak muhafazaları, bireysel ve toplumsal yaşamdaki hakları temel alan yaklaşımla uyumludur çünkü, tüm sözleşmeler ve kanunlar bu unsurları temelde ne derecede korudukları açısından değerlendirilmelidir.

Bazı ilim adamları *makâsıd'ûş-şerîanın* koruduğu temel unsurlarla çağdaş insan hakları kavramları arasında doğrudan bağlantılar olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca, *makâsıd'ûş-şerîayı* İslami temelli bir demokrasi anlayışını veya toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmak üzere kullananlar da vardır.

- Kimilerine bu kullanımlar tartışmalı gelse de *makâsıd'ûş-şerîadan* bu şekilde yararlanılması uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara, insan haklarının ve demokrasinin Batı kavramları olduğu ve esas itibarıyla İslami kavramlar olmadığı savına karşı çıkmalarında yardımcı olabilir.

Benzer bir şekilde, İslam âlimi Reşid Rida *makâsıd'üş-şerîanın* işaret ettiği hususları yorumlarken bunların arasına siyasi reformlar ve kadın haklarıyla ilgili hedefleri de dahil etmiş, böylece *muamelattan* (sosyal konular, yani ibadetlerle ilgili olmayan hususlar) kaynaklanan zorluklara verilecek karşılığı da hareketlendirmiştir. Yine aynı şekilde, Muhammed el Gazali, bu maksatların arasına adaleti ve özgürlüğü de dahil etmiştir. Muhammed Hatemi *makâsıd'üş-şerîanın* gerekli unsurları arasına demokrasiyi de dahil etmiştir. Zira el Gazali özgürlüğü adalet açısından önemli görmüş, Hatemi ise demokrasiyi, temelde İslamiyete ters düşen diktatörlüğün anti-tezi olarak değerlendirmiştir.

Daha sonra ilave edilen bu yorumlara göre *makâsıd'üş-şerîada* kolektif olan bireyselden önce gelmektedir; adalet ve özgürlük sistemin işleyişi için çok önemlidir; seçim hakkı, kapsayıcılık ve katılım, halkın iradesine dayanan yönetişimin merkezinde yer almaktadır; siyasi reformlar ve toplumsal cinsiyet reformları *muamelatı* ilgilendirir; insan hakları ve insanlık onuru insanlığın daha iyi bir konuma ulaşması için elzemdir.

→ *Makâsıd'üş-şerîanın* hakları koruma esasına dayalı bir söylemden uzaklaşarak, daha çok haklar temelinde bir dile geçen, daha dinamik bir yoruma doğru evrilmesinin uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için çok mühim olduğu aşikârdır.

Yukarıda izah edilen altı gaye açık bir biçimde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gibi, uluslararası camianın Birleşmiş Milletler kanalıyla tesis ettiği evrensel insan hakları belgeleri ve normatif standartlarla örtüşen noktalar içermektedir. Ayrıca Arap İnsan Hakları Bildirisinde de ifade edilen bu unsurlar esas itibarıyla insan onurunun, insan hakları normlarının ve beşerî kalkınmanın korunmasıyla ilgilidir.

→ Bu bakımdan *makâsıd'üş-şerîada* yer alan niyet ve gayeler uluslararası çatışmaların çözüme ulaştırılması için çalışan uygulayıcılar için gerçekten önemlidir. Çünkü bunlar yapılan diyalogun ve müzakerenin ve bunlardan alınan sonuçların – özellikle de çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda geçiş dönemi ve/veya nihai nitelikli yönetim düzenlemelerine yönelik müzakerelerin ve bunlardan alınan sonuçların ölçülebildiği, kabul edilmiş bir şablon sunarlar. Çünkü *makâsıd'üş-şerîa* gerek topluluğun gerekse liderlerinin saygı gösterip uyacağı, yönetim yapılarının, hizmet sunumunun veya alınacak diğer t edbirlerin değerlendirilebileceği pratik bir kontrol listesi sunmaktadır.

→ **Makâsıd'üş-şerîa** modern dünya düşünüldüğünde, günümüzdeki İslami barış sağlama yaklaşımları açısından da çok önemlidir çünkü insan hayatının toplumda gerçekleştirilmesi beklenen gaye ve hedeflerini somut bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu kolektif çalışmalar, mevcut paradigmalara İslamiyetin temel gayeleri arasında bir köprü oluşturma yanı sıra, günümüz dünyasında karşı karşıya olduğumuz güçlükleri de göz önüne alan bir dizi hedef belirlemektedir.

Makâsıd'üş-şerîa ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB)

Uluslararası normatif standartlarda yer alan hakların pek çoğu sadece Kur'an-ı Kerim ve şer'i düşünce mezheplerinin öğretilerinde değil aynı zamanda **makâsıd'üş-şerîada** da yer almaktadır.

Yakın zamanda yayımlanan, **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Kutsal Metinlere Göre Açıklaması (İslami bir Bakış Açısı)** adlı makalede, İslami metinlerin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde belirtilen yükümlülüklerle uyumlu olup olmadığına dair "kesin bir değerlendirme" iddiasında bulunulmamakla birlikte, **makâsıd'üş-şerîanın** İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan hususları nasıl desteklediği anlatılmaktadır:

İnsanlar Kur'an-ı Kerim'de de sünnette de eşit biçimde değerli sayılmakta ve sadece insan olmaları nedeniyle bazı vazgeçilmez hak ve özgürlüklere sahip oldukları kabul edilmektedir. O nedenle, bu haklar İslami dünya görüşünün ayrılmaz parçaları olup, bütün Müslümanlar, hükümetler ve toplum organları bunları uygulamakla yükümlüdür. O nedenle, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi henüz yeni oluşturulmuş ve ifade edilmiş olsa da, bildirgenin desteklediği adalet, eşitlik ve tüm insanların özgür olduğu gibi kavramlar, idealler ve değerler İslamiyet için veya günümüze dek varlığını sürdüren diğer inançlar için yeni unsurlar değildir.⁹

→ **Makâsıd'üş-şerîa** uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için yararlı bir vasıta. Zira bu vasıta çoğunluğu Müslümanlardan oluşan, çatışmaların henüz sonlandığı topluluklara uluslararası normatif standartların onlar için ifade ettiği anlamı ve maksadı bir bağlama oturtur ve izah eder. Aynı zamanda, insan hakları konusunda İslamiyetle Batı arasında var olduğu sıklıkla dile getirilen yanlış, iki kutuplu zıtlıkların bertaraf edilmesine de yardımcı olur.

4.2 Diğer Tamamlayıcı Kavramlar

- Cevaz
- Denge
- Diğer Yararlı Düsturlar

Hakları temel alan bu yaklaşım, İslamiyette var olan ve yukarıda değinilen cevaz verme ve denge gibi diğer hukuki ilkelerle pekiştirilmektedir.

Cevaz

İslamiyetteki genel **cevaz** ilkesi, İslamın kesinlikle yasaklamadığı her şeye izin verilmesi anlamındadır. Burada temel olarak, insanların doğal eğilimleriyle, yani özünde iyilik yatan **fitratlarına** göre hareket edecekleri ve aksi ispatlanmadıkça yapılmasına cevaz verilen gayelere ulaşmaya çalışacakları varsayılır. Bu kavram çeşitli uluslararası normatif belgelerde yer alan, hakların ancak belirli şartlarda kısıtlanması yaklaşımına, yani insanların kendi davranışlarına gerekçe göstermek yerine, kanunlar uyarınca getirilecek bir kısıtlamanın kamu yetkililerince gerekçelendirilmesi gerektiği düşüncesiyle neredeyse bire bir örtüşür.

→ Bu ilke, temel hak ve özgürlüklerin desteklenmesi ve bu hakların korunmasına yönelik uygun geçiş dönemi ve/veya nihai yönetim düzenlemeleri müzakereleri gibi konular üzerinde çalışan barış sağlayıcılar için elzemdir. Çünkü bu ilke sayesinde, yapılan önerilerin basit bir tepkiyle reddedilmesinden ziyade cevaz verilmeyen hususlar dışındaki öneriler korunabilir veya zaman içinde uyarlanabilir.

Denge

Daha önce de belirtildiği gibi, denge ilkesi erken dönem İslami uygulamalarda ve Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Hem uygulamalarda, hem de Kur'an-ı Kerim'de, sosyal yaşamı düzenleyen hakların genellikle bir dengeye oturtulması gerektiği kabul edilir. Bu konuda şu yorum yapılmaktadır (Derelioglu 2019):

İslamiyet yaşamın tamamında dengeyi ve orta yolu temsil etmektedir. Örneğin İslamiyet ne tinselci ne materyalisttir; ne gerçekçi, ne idealisttir; ne kapitalist ne sosyalisttir; ne bireyci ne devletçidir; ne monarşist ne anarşisttir; ne dünyevi ve hedonist ne de tamamen öteki âlemci ve münzevidir.

Denge kavramı daha önce değinilen **vasatiye** kavramıyla bağlantılıdır. Her ikisinde de bireysel hakların kamu yararının gereklerine tabi olduğu düşüncesi vurgulanmaktadır.

→ Tartışmalı kimi sosyal sorunlarda verilecek güç bir tavizin veya benimsenecek orta yolun müzakeresi veya gerekçelendirilmesi esnasında denge ilkesi önem kazanabilir. Tekrarlamak gerekirse, bu ilke, gerek gerçekten haklı olduğu inancı veya kızgınlık nedeniyle uçlarda ve kenarlarda konum alınan durumlarda, gerekse çözüm bulunmasını geciktirme veya reddetme taktiği veya tavrı olarak ortaya konan hallerde bir çözüm vasıtasıdır.

Diğer Yararlı Düsturlar

Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar tarafından kullanılabilecek diğer hukuki düsturlar arasında Kur'an- Kerim ve hadislerden çıkarılan İslam hukukunun beş evrensel düsturu yer almaktadır:

- Meseleler ulaşılmak istenen niyete göre değerlendirilir (El-umuru bi-makasidiha);
- Zarar verilmemelidir (Ez-zararu yuzal);
- Bir şeyden kesin eminseniz, şüphenin ona galebe çalmasına izin vermeyin (El-yakinu la yazulu biş-şakk);
- Meşakkat çözümü de beraberinde getirir (Al-maşakatu tajlibu at-taysir); ve
- Değerlendirme örf ve adete göre yapılabilir (*Al-'addatu muhakkamah*).

Bu düsturlar aşağıdaki ihtiyaçları vurgular:

- Bütün meşgalelerde varılmak istenen amacın akılda tutulması ve karar verme sürecinin maksada yönelik olması;
- Kesin olan, mutabık kalınan ve delillerle desteklenen eylemlere geçme fikrini tesis edecek şekilde kesinliği ve delillerin tartılmasının ciddiye alma;
- Konuyu daha iyi bilenlere danışma;
- Hurafelerden ve temelsiz savlardan kaçınılma;
- Daima hizmet etme, ve toplumun ve mahlukata zarar veren ve acı çektiren her türlü unsurun ortadan kaldırılması için etkili yollar bulma, ve böylelikle, sağlanacak yararı geciktirse dahi öncelikli olarak zararın önlenmesi mecburiyetini getirme (örneğin ateşkesin mükemmel bir adalet tercih edilmesi gibi);
- Zorluklar çoğu kez çözümlerin de habercisi olduğundan ve baskı biraz azaldığında hareket alanı artabileceğinden, zorluk çekenlere merhamet gösterme ve bazı ayrıcalıklar verme;
- İnsanların çok çeşitli ve olumlu örf ve adetlerine ve çeşitli yollardan geçerek ortak yarara ulaşmalarına saygı gösterme ve böylece, kanunların bazı kısımlarının halkın örf ve adetlerine tabi tutulmasını mümkün kılma.

Müslümanların Çoğunlukta Olduğu Çatışma Ortamlarında Kadın Hakları

05

Bu bölümde çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ülkelerde yedi ilkenin, *makâsıd'üş-şerîanın* hakları temel alan çerçevesinin, Medine Sözleşmesinin kapsayıcı hükümlerinin ve Hz. Muhammed ve Sahabelerinin erken dönemlerdeki tecrübelerinin ışığında kadınlar, barış ve güvenlik ve kadınların kamu yaşamına dahil edilmesi konuları ele alınacaktır.

İlk olarak, bazı bölgelerde kadınların barışı sağlama gayretlerine dahil edilmesine yönelik kaydedilen ilerlemelere rağmen, güçlüklerin ve tutarsızlıkların devam ettiği hususuna değinilmelidir. Kadınlar, barış süreçlerine anlamlı bir biçimde katılımlarını engelleyen yapısal, kültürel ve lojistik engellerle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.

Bu bölümde, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda kadınların rolünün ve haklarının daha ince ayrıntılarıyla anlatılması amaçlanmaktadır. Bölümde ayrıca dönüştürücü ve sürdürülebilir barış süreçleri için büyük önem taşıyan kadınların daha da güçlendirilmesi ele alınmakta; kadınların yaşam gerçeklerini etkileyen ve şekillendiren din ve kültür kesişimleri dahil sahip oldukları farklı bakış açıları ve deneyimleri incelenmektedir. Sonrasında uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların kullanabileceği stratejilere değinilmektedir. Bunlar kültür kaynaklı ataerkil tavır ve uygulamaların yukarıda belirtilen İslami hukuk ilkeleri ve gayelerinden yararlanılmak suretiyle üstesinden gelinmesine yönelik stratejilerdir.

Bu rehberde başından itibaren Kur'an-ı Kerim'in Nisa Suresi, 34. Ayeti (K4:34) gibi kimi kısımlarında kadınlarla ilgili, soru işaretlerine ve eleştirilere neden olan ifadeler olduğu kabul edilmektedir. Ancak, orijinal metinler daha geniş bir bağlamda incelendiğinde ve Hz. Peygamberin ve Sahabelerinin davranış biçimleri, deneyimleri, sözleri ve eylemleri göz önüne alındığında, İslami metinlerde ve erken dönemdeki uygulamalarda, kadınların Müslüman toplumundaki yeri ve hakları konusunda çok daha kapsayıcı ve organik bir söylemi destekleyen yoğun bir malzeme olduğu görülmektedir.

Yedi ilkenin içeriği, *makâsıd'üş-şerîanın* altı gayesi, Medine Sözleşmesinin hükümleri ve Hz. Peygamberin uygulamaları hep daha pozitif bir yorumu desteklemektedir. Bu kaynaklar hep birlikte, toplumsal cinsiyete bakılmaksızın temelde bütün insanların eşitliğini vurgulayarak ve gerek erkeklerin gerekse kadınların eşit muameleye tabi tutulmalarını, karşılıklı sorumluluk ve hesap verebilirliğini destekleyerek kadının toplumda ve barış inşasındaki rolüne ilişkin sağlam bir temel oluşturmaktadır. Bu Rehberde sunulan İslami çerçeve Kur'an-ı Kerim'de vurgulandığı gibi (K49:13), toplumsal cinsiyet eşitliği gayretleriyle özü itibarıyla uyumludur.

Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız ve birbirinizi hor görmeyesiniz diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır...

Bu ayette açık bir biçimde, kadınların ve erkeklerin ahlaki ve manevi açıdan eşitliği ifade edilmekte ve belirleyici tek değişkenin itaatsizlikten sakınma olduğu (Abadi 2022, 23) belirtilmektedir. O nedenle, kadınların tam olarak fail ve etkin vatandaş kabul edilmesine temel oluşturmakta ve çağımızdaki kadın hakları çerçevesini tamamlayıcı nitelikte, dinî bakış açısıyla kadın hakları çerçevesi sunmaktadır. Bu çerçeve kullanılarak, kadınların eğitim hakkı, çalışma hakkı, yaşam hakkı, sağlıklı yaşama hakkı ve mülk ve miras edinme ve idame ettirme hakkı dahil olmak üzere bazı elzem kadın hakları desteklenerek korunabilir.

→ İnsan onuru, toplum ve sosyal adalet gibi değerlerin vurgulanması adalet, kapsayıcılık ve eşitlik ilkelerinin uygulanmasında büyük bir rol oynayabilir ve daha geniş kapsamlı bir uyum, sosyal birlik beraberlik ve toplumsal cinsiyet eşitliği çağrısı kapsamında barışı inşa etme süreçlerinde kullanılabilir.

Şunu hatırd tutmakta fayda vardır: Söz konusu özgürlüklere getirilen sınırlamaların veya kısıtlamaların açık delillerle gerekçelendirilmesi, ve kadın ve erkeklerin rolleri kısıtlanırken oluşan ispat yükümlülüğünün hak mahrumiyetine yol açan kişilerde olduğunun temini için cevazın hukuken devam ettiği varsayımı (*istihsab*) son derece mühimdir. Nasıl ki, yasaklanana cevaz verilmesi yasak ise (*istihlal*), aynı şekilde, hükmen cevaz verileni yasaklamak ve engellemek de yasaktır ve günahıdır.

5.1 Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri, Normları ve İlahi Metinlerin İnsanlar Tarafından Yorumlanması

Geçmişte ve günümüzde pek çok toplumda olduğu gibi, Müslümanların çoğunlukta olduğu toplumlarda da toplumsal cinsiyet eşitliğine, kadın haklarına ve kadının kamu yaşamındaki sosyal ve siyasi rolüne saygı gösterilmesi ve bunların desteklenmesi yönünde hâlâ atılacak çok adım vardır. Bununla birlikte, İslamiyette kadınlara karşı ayırım gözeten sosyal ve kültürel uygulamaları sorgulayan, tartışmasız kabul edilmiş bazı tarihsel örnekler vardır. O nedenle, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar önce toplumsal cinsiyetler arasında eşitliği içeren temel İslami ideal ile belirli kültürel ve tarihî bağlamlarda ortaya çıkmış erkek egemen kültürel normlar ve uygulamaların arasındaki farkı anlamalıdır.

Din ile kısıtlayıcı veya baskıcı sosyal normlar ve uygulamalar arasındaki ilişki, din ile kültür arasındaki ilişki gibi karmaşıktır. Dinî bilgi ve anlayış daima kültürün etkisi altında yaşanır ve yorumlanır. Toplumsal cinsiyet dinamikleri karmaşıktır, çeşitlidir ve çoğu kez kültürel, dinî ve siyasi inanış ve uygulamaları da içeren bir dizi unsurun etkisindedir. Bunun sonucunda, dinî ilkeler çoğu kez yerel ve/veya kültürel adetlerle bir tutulur ve örf ve adetlerden oluşan yapıya, gündelik yönetişime yönelik resmî siyasi yapılardan daha fazla meşruiyet ve ağırlık verilir.

→ Toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemeye çalışan uluslararası çatışmalara çözüm arayan uygulayıcıların, kadınların toplumdaki yeriyle ilgili bir diyalog başlatmak ve yeni anlayışlara kapı aralamak için dinî yasaların evrensel ilkelerini, toplumda kuşaktan kuşağa aktarılan adet ve uygulamalardan ayrı tutmaları gerekebilir.

Bu tür ayrımlar yapmak uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların Müslümanların çoğunlukta olduğu toplumlarda barış sağlama çabalarında kadınları ön plana çekerken dinî bakımdan daha duyarlı yollar bulmalarını sağlayacaktır. Sürdürülebilir ve dönüştürücü barışı destekleyen etkili stratejiler oluşturulurken, çatışmalardaki toplumsal cinsiyet dinamiklerini anlamak çok önemlidir. Kısıtlayıcı toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsiz güç dinamikleri çatışma ortamlarında çoğu kez daha da ağırlaşır, bu da kadınların ve kız çocuklarının daha da kırılganlaşmalarına ve ötekileştirilmelerine neden olur. INP araştırmasına göre, eşitlik ve güçlendirme kavramları bir toplumun özünde varsa bu kavramların sürdürülebilme şansı daha yüksektir.

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına yalnızca seküler bir pencereden bakılması, cinsiyetlendirilmiş bu çerçeveleri meşru kılacak, zararlı toplumsal cinsiyet normlarının ve ilişkilerinin yeniden müzakeresine yardımcı olabilecek kaynaklardan ve değerlerden mahrum edebilir. Örneğin Fas (Brooks 2020; Hursh 2012) ve Mısır (Mhajne 2022) gibi pek çok Müslüman ülkede olduğu gibi, dinî yapılar kadınların haklarını desteklemede ve kadınların bireysel statülerinin veya aile hukukunun genişletilmesinde elzem bir işlev görmüşlerdir. Bunun tersi düşünüldüğünde, kadın haklarının sekülerizmle ilişkilendirilmesi muhafazakâr toplumsal unsurların düşmanca bir tavra bürünmelerine neden olabilir.

Aslında Müslüman toplumlarındaki pek çok kadın dinî ve seküler kadın hakları yapılarının birleştirilerek kullanılmasını savunmaktadır. Bu kadınların deneyimleri, bu Rehberde yer alan yedi ilkenin, altı gayenin ve diğer uygulamaların uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar tarafından kadınların eğitim, çalışma, yaşam, sağlık ve miras ve mülk edinme dahil olmak üzere elzem haklarını destekleme ve korumada kullanılabileceğini göstermiştir.

→ Hz. Peygamberin kadınları destekleme ve güçlendirme, kadınların toplumsal yaşama ve karar verme süreçlerine katılımını teşvik etmedeki kararlılığı ve Kur'an-ı Kerim'de ve İslam tarihi boyunca kız çocuklarının öldürülmesi gibi zararlı uygulamalara karşı çıkan ifadeleri, kadınların toplumsal yaşama katılımının önünü açabilir ve gerek kadınların gerekse erkeklerin rollerini ve alanlarını genişletebilir. Bunlara örneğin, kadın ve erkeklerin ev işlerinden siyasete katılıma kadar kamusal ve özel hayatta oynadıkları çeşitli rollere dair modern bir anlayış dahildir.

Kadınların Toplumsal Yaşama ve Barışı Sağlama Çabalarına Katılımının Tarihteki Örnekleri

Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar gerek tarihte gerekse çağımızda, Müslüman kadınlarının İslami toplumsal yaşam biçimlerinde yer alma ve barış inşa etmedeki rolünün çeşitli olumlu örneklerine başvurmalıdır. Kadınlar ve erkekler siyasi ve Hz. Peygambere dinî liderleri olarak bağlılık yemini etmede, yani biat sürecinde, rol oynamışlardır. Kur'an-ı Kerim'in 60. Suresinin 12. Ayetinde Allah'ın Hz. Peygamberden kadınların biatını kabul etmesi istenmektedir. Bu da kadınlarının söz hakkının önemini ve Hz. Peygamber döneminde toplumsal yaşamda faal olduklarını göstermektedir. O nedenle, İslamiyette kadınların toplumsal yaşama katılması lehindeki ilkeler ve niyetler sadece İslami metinlerde kadınlardan söz edilmesiyle değil, aynı zamanda kadınların toplumda öne çıkan rolüyle de desteklenmektedir. İslamiyetin erken dönemlerinde kadınların oynadığı rollerin örneklerini Şekil 2'de görebilirsiniz.2.

Şekil 2 İslamiyetin erken dönemlerinde kadınların oynadığı roller.

İslamiyetin erken dönemlerinde kadınların oynadığı roller				
Siyasi Umm Salama	Dinî Ayşe	Askeri Havla bint I-Ezver	Eğitimsel Ümmü Sa'd Cemile bint Sad Ensariye	Ekonomik Hatice el-Kübra
- Ümmehâtü'l-Mü'minîn'den (müminlerin annelerinden) biri - Hz. Muhammed özellikle Hudeybiye Anlaşmasında kendisinden siyasi yardım istemiştir	- Hz. Muhammed'in üçüncü eşi, bilgisi ve liderlik vasıfları övülmüştür - Dinî bir otorite rolü üstlendiği ve Ebu Hüreyre gibi Sahabelerin bile yanlısını düzelttiği bilinmektedir	- Hz. Muhammed'in sahabe. Askeri cesareti kendi döneminde ve daha sonraki dönemlerde de övgüyle anılmıştır - Yermük Muharebesinde Bizans ordusuna karşı savaşırken bir grup kadına komutanlık etmiştir	- Erkeklerle din dersi verdiği anlatılan bir kadındır - Öğretmenlik yapan Ümmü Sa'd, Hz. Peygamberin Sahabelerinden Davud ibn Hüseyin'e Kur'an-ı Kerim dersi vermiştir	- Hz. Muhammedin ilk eşi, saygı duyulan bir iş kadını - Ticari faaliyetleri çok itibar görüyordu ve bütün Kureyş kabilelerinin ticaretinden daha büyüktü
Kadınlar, İslamiyetin erken dönemleri de dahil olmak üzere İslam tarihi boyunca farklı alanlarda çeşitli roller üstlenmişlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi, pek çok kadın farklı alanlarda siyasi danışman, dinî lider, askeri komutan, öğretmen vb. gibi çeşitli alanlarda yetkili konumlarda rol almışlardır. Bunlar sadece birkaç örnektir.				

Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'de Saba Melikesi Belkis örneğinde de yine, dinî açıdan bakıldığında bile, bir kadının liderliğinde toplumun büyük bir refaha ulaştığı görülmektedir. Saba Melikesi Belkis topluluğunu refaha kavuşturan ve tehlikelerden uzaklaştıran güçlü ve etkili bir toplum lideri olarak anlatılmaktadır.

Kadınların, İslamiyeti kabul ettikten sonra kocaları, babaları veya başka bir erkek akrabaları sürece dahil olmaksızın bağımsız bir biçimde Hz. Peygambere biat ettikleri dikkate değerdir. Ayrıca Ömer bin Hattab'dan sonra kimin Halife olmasını istediklerini halka sormakla görevlendirilen Abdurrahman bin Avf'ın halkın çoğunluğunun fikrini almak üzere, kadınların, gençlerin ve çocukların görüşünü almış olması da dikkate değerdir (İbn Teymiyye, DIN 2023b, 150'de geçmektedir).

Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar kadınlar, barış ve güvenlik alanındaki bu İslami çerçeveyi kullanarak, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, eşitlik ve kapsayıcılığı daha geniş ve yapıcı platformda ele alabilir. Abadi bunu şöyle izah etmektedir (2022, 16):

Çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde çatışma sonrası geçiş dönemlerinde kadın haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan bireyler ve gruplar pek çok engelle karşılaşmaktadır. Yerel düzeyde ataerkil, kültürel ve aşiret kökenli normlar, millî ve yabancı politika gündemlerinin konuyu araştırmaları ve uluslararası camianın çatışmalardan etkilenen (ağırlıklı olarak Batı ülkesi olmayan) ülkelerdeki kadınları özelleştirmesi bu engeller arasındadır.

Bazı akademisyenlerin de belirttiği gibi, "Kadın haklarıyla ilgili İslami akademik yazılar kadınların toplumdaki konumuna dair ataerkil anlayışı destekleyen erkek egemen geleneklerin ürünü olmaya devam etmektedir" (El Hibri 2000). Örneğin çoğunluğu Müslümanlardan oluşan toplumlarındaki bazı anayasalar ve hukuk sistemlerinde bilerek veya bilmeyerek bu ataerkil kavramlar pekiştirilmekte; kadınlar toplumda anne, eş, azınlık ve mağdur gibi sınırlı ve kuralları belirlenmiş rolleri olan bireyler olarak görülmektedir.

Kadınların çocuklarla bir tutulduğu pek çok aile hukuk yapısında altta yatan varsayımlar kadınlara azınlık statüsü biçmekte ve kadınların bazı bakımlardan değersiz ve korunmaya muhtaç olduğu duygusunu vermektedir. Kadınları kullanılan dil ve uygulamalarla ailevi ortama indirgemek, özellikle de evlilik, boşanma, velayet ve mirasla ilgili konularda, anayasal sürecin içinde ve ötesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini devam ettiren ataerkil normların güçlenmesine yardımcı olmaktadır.

Ancak bu tür düşüncelerin çoğu Kur'an-ı Kerim'deki öğretilerin değil, sosyo-politik kurumların ve kültürel bakış açılarının bir ürünüdür. Dinî yasaların kültürden kaynaklanan normlarla bir tutulması kadın haklarının günümüzde özel koruma statüsü veya aile hukuku yapısına dahil edilmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların siyasi ve sosyal yaşama katılımlarına yönelik kapsamlı mücadeleyi çoğu kez engellemektedir.

5.2 Yeterli Görüş Birliğinin Sağlanması: İlkeli bir Kapsayıcılığa Doğru

Kapsayıcılığa İslami bir bakış açısıyla yaklaşmak mümkündür, çünkü İslam geniş çaplı ve anlamlı bir sosyal kapsayıcılığı kolaylaştıracak çeşitli araçlar barındırır.

Böylece, başlıca hakların korunmasının yanı sıra, Hz. Peygamber Geleneği de alternatif ve daha sağlıklı toplumsal cinsiyet normlarını ve yapılarını desteklemek üzere uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar tarafından kullanılabilir. Hz. Peygamberin ev işleri yapışı, elbiselerini onarması ve kadınlara karşı tavrıyla pek çok Müslüman kadın için pozitif bir erilliği temsil ettiği hatırlanmalıdır.

→ Hz. Muhammed'den örneklerle Peygambere özgü erillikten bahsedilerek toplumsal cinsiyet eşitliği desteklenebilir. Bu örnekler aynı zamanda çeşitli Müslüman kadınların tarih boyunca siyasi, dinî ve toplumsal alanda oynadığı rollerin öne çıkarılması için de kullanılabilir. Bu örnekler İslami çerçevede kadınların toplumsal yaşama katılımına dair ikna edici nitelikte olabilir.

(Şiddet mağduru) kadınları koruma ihtiyacının yanı sıra kadınların tam manasıyla birer fail ve etkin vatandaş olarak muamele görme haklarını vurgularken doğan gerginliklerle baş edebilmek için yeni yapılar oluşturulması gerekir. Şekil 3'te uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların kadınların toplum hayatına ilkeli bir biçimde katılımını savunmak için kullanabileceği bir stratejik çerçeve sunulmaktadır.

Şekil 3 Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların kadınların toplum hayatına katılımını ilkel bir biçimde savunmak için kullanabileceği bir stratejik çerçeve

Kaynak : Transformative Peace (Dönüştürücü Barış)

Bu konularla ilgili stratejik bir girişimde bulunan uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların manevi ve dinî meşruiyete sahip din âlimleriyle temas halinde olması, ve resmî ve gayriresmî süreçlerle bağlantılı bir şûra konseyi oluşturması gerekebilir.

5.3 Kadın Hakları ve Kadınların Toplumsal Yaşama Katılımına Dair Stratejiler

- Toplumsal Cinsiyet Konularının Ana Akımlaştırılması
- Eğitim
- Yerel Düzeyde Savunuculuk
- Dinî okuryazarlık
- Diyalog
- Dil

İslamiyetin ilk ilkelerine ve Hz. Peygamberin deneyimlerine dayanan çerçeve, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için Kadın, Barış ve Güvenlik gündeminin dört sacayağı olan katılım, önleme, koruma ve yardım, ve kurtarma konularını desteklemede güçlü araçlar sunabilir.

Şûra: *Şûranın* amacı, toplumun kolektif ihtiyaçlarının karşılanması için tüm önemli unsurların dikkate alındığı, bilinçli kararlar alınırken, katılımcı ve kapsayıcı bir sürece olanak tanımaktır. Önemli bir İslami uygulama olarak *şûra* ve diğer destekleyici kavramlar kadınların toplumsal yaşama katılımını destekleyebilir. Allah da Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e "(toplumu ilgilendiren) konularda onlara danış" demiştir (3:159). Bu ifade toplumun bütün üyelerinin katılımcı karar verme sürecinde danışılmayı ve sürece dahil olmayı hak ettiğini gösteren genel bir ifadedir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1325 ve 1840 sayılı Kararları ve daha geniş kapsamlı olarak Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi gibi, kadınların güçlendirilmesini ve toplumsal hayata katılımını destekleyen çeşitli yerleşik stratejiler mevcuttur. Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan toplumlarda yürüttükleri çalışmaları da kapsayacak şekilde, tümü bu Rehberde ana hatları verilen İslami barış sağlama yapısıyla desteklenebilecek bu stratejileri dikkate almalıdır.¹⁰

Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması ve kadınların toplum hayatına katılımının yeniden yapılandırılması kritik öneme sahiptir. Örneğin, yapısal ve siyasi süreçlere katılım kapsamında kadınların önemli karar verme organlarına da katılması önemlidir. Göstermelik temsil ile anlam ifade eden temsil birbirinden farklıdır. Kadınlarla pozitif yapısal sonuçlar alınması arasında ampirik açıdan sağlam bir ilişki vardır. O nedenle kadınların sözünü ettiğimiz en üst düzeydeki karar verme yapılarında temsil edilmeleri önem arz eder. Sosyo-politik bir mercek, kadınların katılımını engelleyen kurumsal ve sosyolojik sorunlara ve siyaseten aktif kadınlarla ilgili anlayışlara ışık tutabilir. Kadın temsilciler sık sık kadın katılımının araçsallaştırılması veya göstermelik düzeyde kalması sorunuyla karşılaşmaktadır.

Eğitim: Edinilen tecrübeler, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda barışın inşasında kadınların oynayabileceği olumlu rolle ilgili eğitimde, kadınların bu sürece dahil olmasının kolektif yararlarına odaklanılması gerektiğine işaret etmektedir. O nedenle, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar kadınların barışın inşasında stratejik ortak ve aktif failler olarak yer almalarının toplumsal menfaatini vurgulamaya çalışmalıdır (Abadi, 2022). Kadın katılımının örneğin kota sistemiyle kurumsallaştırıldığı durumlarda ise kadınlar kilit öneme sahip karar verme organlarında yeterince temsil edilmemektedir ve bu durumun düzeltilmesi gerekir.

Kısacası, kadınlarla ilgili ataerkil bir bakış açısıyla yoğrulmuş erkek-egemen geleneklere dayalı çok sayıda ilmî İslami yazı yayımlanmıştır. Çoğu kez Kur'an-ı Kerim'deki öğretilerle örtüşmeyen bu yazılar, yine de gerek kamusal gerekse özel alanlarda kadınların katılımını ve güce erişimini kısıtlamaya devam etmektedir.

- ➔ Kadınların toplumdaki rolünün yeniden yapılandırılmasıyla ilgili tartışmalarda uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar kadınların oynadığı pozitif rollere atıfta bulunurken tekrar orijinal metinlerin (Kur'an-ı Kerim ve Sünnet) incelenmesini vurgulamalıdır. Bu kaynaklar kutsal metinler olup, dinî uygulayıcılar nezdinde büyük ağırlık taşımaktadır. Bu metinlere başvurulması kısıtlayıcı ve zararlı toplumsal cinsiyet normlarına ve kültürel normlara karşı görüş bildirmeyi mümkün kılabilir.
- ➔ Makâsıd'üş-şerîanın yüce gayelerini ve yedi ilkeyi açıklayan yorumlar kadınların siyasi ve dinî yaşamdaki liderliğine dair mevcut toplumsal cinsiyet normlarının ve bakış açılarının yeniden inşasına yardımcı olabilir. Makâsıdın yeniden incelenmesi bilinçsiz kültürel ön yargıları ve kadın düşmanı yorumları tespit etmeye de yarayabilir.

Örneğin Fas'ta uygulanan ve kadın dinî liderleri güçlendiren ve dinî okuryazarlığı destekleyen Mürşidat Programı gibi programlar, dinî alanda erkek egemenliğini bertaraf etmeye yönelik olumlu sayılabilecek yöntemlerdendir.

Yerel düzeyde savunuculuk: Başka verilere bakıldığında, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemeye yönelik yapısal reformların ve bunları uygulamaya yönelik tedbirlerin kadınlar tarafından yerel düzeyde uygulanmadıkça yetersiz kalabileceğine işaret eder. Aynı zamanda dinî hissiyata karşı hassas yerel savunuculuk stratejilerinin de mutlaka oluşturulması gerekecektir.

Dinî okuryazarlık: Ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına, dinî liderlerle etkileşim ile ve kadınların dinî okuryazarlığına odaklanarak karşı çıkılabilir. Bu tür stratejilerle, toplumda itibar sahibi dinî liderlerde olumlu bir değişim yaratıp kadınların bu sürece katılımını ve onların dinî okuryazarlığına yönelik mevcut araçları artırmak suretiyle, dinî yorumlarda bir dönüşüm sağlanabilir.

→ Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması için kadınların güçlendirilmesi ve gerek erkeklerin gerekse kadınların bu fikre inanmaları gerekir. Böylece, kadınların din ve liderlik alanlarındaki itibarıyla ilgili algı değişikçe, erkeklerin bu konuya direnç göstermesi ve kadınların kendilerini bu tür süreçlerden uzak tutması gibi sorunların çözümü kolaylaşacaktır.

Diyalog: Tabu sayılan konuları tartışma ortamları yerine diyalog ortamlarında ele almak güvenlik duygusunu pekiştirebilir ve bilişsel açıklığı daha mümkün kılabilir. Diyalog sayesinde, kurulan iletişim çatışma ve savunma konumlarından uzaklaşabilir (Robins ve Jones 2009). Çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ülkeler tek tip olmadığından, kurulan diyalogların yerel normları göz önüne alması ve yansıtması önemlidir.

→ Halihazırda sahip olunan inançlara hitap edecek bireysel ve kolektif inanç sistemlerini bütünleştirin. Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar tartışmalı konuları ele alırken, toplumsal cinsiyet normlarının pozitif bir biçimde yeniden yorumlanmasına yönelik yapıcı yöntemler oluşturmak üzere asli dinî temelleri vurgulamalıdır.

Söz konusu asli dinî temeller İslamiyetin erken dönemlerinde kadınların siyasi yaşama katılımının devamı niteliğinde olmalıdır. Buna kadınların önemli camia toplantılarına İslam âlimleri veya bu göreve tayin edilmiş bireyler olarak katıldıkları da dahil edilirken, kökeni İslamiyet öncesi Bizans ve Sasani dönemlerine dayanan, kadınların dışlandığı faaliyetler de vurgulanmalıdır (Ensari 2009).

Dil de kritik bir faktördür. Kadınları kaba bir dille, özel koruma sözlemleriyle çocuklaştırmak veya kadını sadece ailedeki konumuna indirgemek yerine, kadınların kanıtlanmış liderlik yeteneklerini ve toplum hayatına anlamlı katılımını destekleyen asli dinî kaynakları temel alıp yansıtmalıdır. Arapçanın zor ve karmaşık yapısı Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin farklı yorumlanmasına yol açabilmektedir. O nedenle, kullanılan terimlerin açıklanması ve tüm tarafların kullanılan kelime haznesini aynı biçimde anlamalarının sağlanması önemlidir çünkü bazı kelimeler belirli kültürel bağlamlarda son derece siyasi bir içeriğe bürünebilir.

Benimsenen görüş ve anlayışların toplumun kendi içinde değişebilmesi için eğitim, alan, diyalog platformları ve yerel eylemliliğin sağlanması büyük önem taşır. Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar İslami kuralların ve yerleşik ilkelerin yerel topluluklarda çoğu kez daha fazla itibar görebildiğini bilmelidirler. Seküler dil kullanımı toplum mensuplarını güçlendirebilir de, yabancılaştırabilir de.

→ Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasını kadınları dinden kurtarma aracı olarak konumlayan bir dilin, yarardan çok zarar getirebileceği unutulmamalıdır. Bazı durumlarda, kadınları dinî ve kültürel geleneklerinden kurtarma ve azat etmeye yönelik seküler iddialar yabancı istilalara gerekçe kapsamında kullanılmış, bu da kadınların güçlendirilmesini Batı emperyalizmiyle ilişkilendirmiştir. Bu durum kadınların toplum içindeki ve yerel, millî ve bölgesel dinî alanlardaki konumunu karmaşılaştırır, zira kadınların gündemlerine aldıkları faaliyetler toplumlarına karşı kültürel ve dinî tehdit olarak algılanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin güvenlikleştirilmesi, bu tür gündemlerle hedef alınan topluluklarda kadınlara kazanç sağlayacağına, engel yaratmaktadır.

Onedenle, toplumsal cinsiyet eşitliğine sadece seküler bir mercekten bakılması, cinsiyetleştirilmiş yapıları kadın haklarını güçlendirecek ve toplumsal cinsiyet normlarının ve ilişkilerinin yeniden ele alınmasını kolaylaştıracak dinî meşruiyetten ve değerlerden mahrum bırakabilir. Konuya farklı giriş noktalarının incelenmesi, müphemliğin ortadan kaldırılması ve hesap verebilirlik mekanizmalarının oluşturulması çok önemli adımlardır. Müttefikiniz konumundaki manevi ve dinî meşruiyete sahip dinî liderlerle diyalog kadın haklarını desteklemede etkili bir strateji olabilir, çünkü bu liderler topluluklara toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemi hakkında rehberlik edip destek sağlayabilir ve kısıtlayıcı ve zararlı toplumsal cinsiyet normlarına ve kültürel normlara karşı çıkabilirler.

Aynı zamanda, özellikle akademik çevrelerin dışında, toplumsal cinsiyet adaletiyle ilgili belirli konularda araştırma yapmaya ve bu bilgileri yaymaya zaman ayırıp çaba göstermek de son derece önemlidir. Böylece, Müslüman düşünürler, vaizler ve kanaat önderleri, çeşitli ve eşitlikçi bakış açılarının meşruiyetini kabul edecek şekilde *usûl-i fıkıh*, *kavaîd-i fıkhiyye* (düsturlar) ve *makâsîd'üş-şerîa* başta olmak üzere, hukuki muhakemeyi (*icthâh*) düzenleyen ve bunlara yol gösteren vasıtalar hakkında bilgi sahibi olurlar. Benzer şekilde, mevcut İslam hukukunun kadınlara uygulanmasıyla ilgili eğitim programları düzenlenebilir. Ayrıca, daha çok kadın din âliminin İslamiyet ve kadın hakları konusunda basın yayın organlarında konuşması desteklenmelidir. Bunun yanı sıra kadınların arabuluculuk, savunuculuk ve barışı inşa etme süreçlerinde eğitilmeleri de önemlidir.

→ Kadınların barışı inşa çabalarına anlamlı bir biçimde dahil edilmeleri, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir barışın sağlanması ve çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda adil, eşitlikçi ve onurlu bir yönetimin inşa edilmesi sadece cevaz verilen bir şey olmayıp aynı zamanda kritik öneme de sahiptir. Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar bunu izah etmek üzere, İslami gelenekte mevcut çok çeşitli vasıtalara başvurabilirler.

06 İslamiyet ve Savaş Kanunları: Diğer Pratik Araç ve Kavramlar

Bu Rehberde ayrıntıları verilen çatışmalara İslami yöntemlerle çözüm bulma yapısı, yedi genel kapsamlı İslami ilkeye ve *makâsîd'üş-şerianın* altı gayesine dayanmaktadır. Bu unsurlar birlikte ele alındığında, hem çatışma içindeki Müslümanlara bir kaynak, hem de diğer topluluklara uzanan bir köprü vazifesi görür. Bu ilkeler çeşitli şartlarda faaliyet gösteren uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların *İslamiyetin* barış inşa etme imkânlarının yumuşak gücünden yararlanmasını sağlar.

Yukarıda değinilen ilkeler ve gayeler gerek Kur'an-ı Kerim'den gerekse barışı inşa etmeye yönelik Peygamber Geleneğinden kaynaklanmaktadır. Bu bölümde Hz. Peygamberin bu ilke ve gayeleri kendi yaşamı süresince nasıl uyguladığı, bunu yaparken kabileler arası çatışma, şiddet ve savaş olasılığıyla karşılaştığında diğer İslami vazifeleri, düsturları ve vasıtaları nasıl dile getirdiği incelenecektir. Bu bağlamda Hz. Peygamberin Veda Hutbesinin yanı sıra, Hudeybiye Antlaşması ve Medine Sözleşmesinde gösterdiği liderlik ve müzakere yöntemi ele alınacaktır. Hz. Peygamberin çatışmalara çözüm bulma ve antlaşma yapma girişimleri pozitif barış ve adil bir toplumun inşası ve müzakere edilmesine rehberlik etmektedir. Bu bilgiler uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara hitap etmektedir.

6.1 İslamiyet ve Savaş Kuralları

Uluslararası camia, savaşların nasıl icra edileceğini ve çatışma dönemlerinde savaşan unsurlara ve sivillere nasıl davranılacağını düzenleyen yerleşik ve kabul gören kurallar oluşturmuştur. İslamiyette de aynısı geçerlidir. İslam hukukunda, savaş anlamındaki *cihad*, savaşın nasıl icra edileceğine dair kesin kurallar içerir. Bu kurallar meşru savaşçılarla savaşta yer almayanları birbirinden ayırır ve düşmana ne derecede zarar verileceğini tanımlar (Kelsay 2007, 197).

Cihad kavramının özünde insan hayatının korunması ve kutsallığı yer alır. Kur'an-ı Kerim'in de bize söylediği gibi, "Kim bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur" (K5:32) ve "... Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı canı öldürmeyin" (K17:33).

İnsan hayatına duyulan bu derin saygının doğal bir sonucu da insan hayatını destekleyen kaynakların yok edilmesinin veya heba edilmesinin yasaklanmasıdır. Bu ilke tüm İslam tarihi boyunca savaşta uygulanagelmıştır. İlk Halife olan Ebu Bekir el-Sıddık Hz. Muhammed'in ölümünden kısa bir süre sonra savaşla ilgili bir kurallar bütünü oluşturmuştur. Bu savaş kurallarında ölümlerin vücutlarının kesilmesi, çocukların, kadınların ve yaşlıların öldürülmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Bu savaş kuralları arasında şunlar da yer almaktadır:

- İhanet etmeyin ve doğru yoldan ayrılmayın;
- Ölümlerin uzuvlarını kesmeyin;
- Çocukları, kadınları ve yaşlıları öldürmeyin;
- Özellikle meyveli olanlar dahil olmak üzere, ağaçlara zarar vermeyin, onları ateşe vermeyin;
- Üzerinde insanların yaşadığı arazileri yok etmeyin;
- Kendi yiyeceğiniz hariç, düşmanın hayvanlarını kesmeyin;
- Kendilerini din hizmetlerine adanmış olanlara zarar vermeyin.

Savaş dönemlerine ait bu yasaklar "Hz. Peygamberle aynı dönemde yaşayanların tamamınca kabul görmekteydi". Kur'an-ı Kerim'de de Müslümanlara bu yasakları çiğnememeleri emredilmekte ve "Allah'ın koyduğu kuralları çiğneyerek haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez" (K2:190) denmektedir. Kur'an-ı Kerim bu noktada son derece açık olup savaşanlara şöyle demektedir (K5:32):

...eğer bir insan bir cana kıyarsa – bu cana kıyma bir cinayetin cezası veya yeryüzünde kötülüğün yayılmasının cezası olarak yapılmadıysa -- sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim bir canı kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.

Yukarıda ifade edilenlerin çoğu, savaşları ve savaşan unsurlara savaşa fiilen katılmayanlara yönelik muameleleri düzenleyen günümüzdeki normatif standartları birebir yansıtmaktadır.

6.2 Önemli Diğer İslami Kavramlar

Yukarıdaki talimatlar, Hz. Muhammed'in çatışmaya çözüm bulmaya yönelik aşağıdaki pratik ilke ve emirleriyle pekiştirilmektedir:

Fitne

İslamiyette, fitneden, yani kötülük, fenalık, toplumda kargaşa yaratmaktan kaçınılmalıdır. Bu kavram Müslüman camianın ilk iç savaşıyla ilgilidir. Bu bağlamda *fitne*, "siyasi kargaşadan iç savaşı, Müslümanlığın saflığını tehlikeye atacak düşünce akımlarına ve seküler makamlarla dindar azınlıklar arasındaki gerginliklere kadar" pek çok şeyi ifade etmek için kullanılır (Lifintseva, Isaev ve Shishkina 2015, 528). Barış inşası esnasında olumlu sonuçlar doğurabilir ve *fitneden* kaçınmak barışı yaygınlaştırma vasıtası olabilir. Hz. Peygamberin öğretileri fitneden uzak durup aktif bir biçimde barışı inşa etme arasındaki bağlantıyı ortaya koyarak değerli fikirler sunmaktadır. Hz. Peygamber şöyle demektedir: "[Müslüman] kardeşinize, saldırgan tarafsız da saldırganlığın mağduruysa da yardım edin."

Hz. Peygambere saldırgan nasıl yardım edilebileceği sorulduğunda şöyle demiştir: "Onu saldırganlıktan alıkoymak için elinden geleni yaparak" (*Sahih el-Buhari 2444*).

→ Bu yaklaşımda, fitneden sakınmanın gerek Müslümanların gerekse gayrimüslimlerin iyiliğini güvence altına alan ve çatışma yerine barışa öncelik veren bir platform olarak kullanılabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca Müslümanlara, vatandaşlarının haddi aşmamalarına yardımcı olmak suretiyle çatışmalara çözüm bulma sorumluluğunu yerine getirme duygusu da aşılanmaktadır (Huda 2010).

Bir çıkış noktası olarak La Zarar (Zarar vermeme)

İslami gelenekte, yukarıda değinilen savaş kurallarını güçlendirmek üzere “zarar vermeme” kavramı da mevcuttur. Peygamber Geleneğinde Hz. Peygamber, “Zarar vermeyin ve verilen zarara da karşılık vermeyin!” demiştir (*İbn Macah* 2340). O zaman zarar vermekten kaçınılmalıdır. Bir İslami düstura göre, “Zarardan kaçınmak iyilik yapmaktan daha önceliklidir” . Hz. Peygamber aynı zamanda, “Zararın meydana gelmesine engel olacak her yola başvurulmalıdır, çünkü zararı engellemek verilen zararın etkisini azaltmaya çalışmaktan daha iyidir.” demiştir.

→ Bu Peygamber düsturlarından ve buyruklarından açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, çatışmalara çözüm bulunmasında, barışı oluşturmada ve yönetişimde çıkış noktası zararın önlenmesidir. Bu kavram uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için yararlı bir araç olarak kullanılabilir çünkü çatışmanın “iyi bir sonuç” sağlamaya yönelik olduğu durumlarda bile, çatışmaya son verip barış sağlamaya çalışmayı vurgulamaktadır. Zararın önlenmesi aynı zamanda harici aktörlerin duruma müdahale etmelerinin değerlendirilmesine yönelik de bir düsturdur.

Hudna ve Şiddeti Sona Erdirmeye Yönelik Müzakereler Yapma Görevi

Savaşı düzenleyen kurallarla ilgili bir başka önemli İslami kavram da şiddetin sona erdirilmesi için müzakere etme gerekliliğidir. Buna *hudna* denir. Hudnanın kelime anlamı ara vermek, durdurmak, ateşkes ve mütarekedir. Arapça sükûnet veya sessiz olma anlamına gelen *had'ana* kelimesinden türetilmiştir. İslam hukukunda *hudna* bağlayıcı ve meşru bir taahhüt olarak kabul edilir. Kur'an-ı Kerim'de hudnadan bahsedilmemekle birlikte, İslam tarihinde ilk defa Hudeybiye Antlaşmasında ateşkes anlamında kullanılmıştır. Antlaşma, Mekkelilere ve onların müttefiklerine karşı Hendek Savaşı kazanıldıktan sonra Medineli Müslümanlarla Mekkeli putperest kabileler arasında yapılmıştır.

Antlaşma uyarınca Hz. Muhammed'in yanında saf tutanlarla Kureyş arasında 10 yıllık bir ateşkes sağlanmış ve Müslümanların her yıl barış içinde Mekke'ye hacca gitmelerine izin verilmiştir. Hatta sahabeleri küçük düşürücü ve adaletsiz bulmasına rağmen, Hz. Peygamber unvanından ve Müslümanların bazı haklarından vazgeçmiştir. Bunu, sağlayacağı daha büyük yarar ve barışçı ilişkilerin uzun vadede getireceği kamu yararı adına yapmıştır. Da'va Enstitüsüne göre (DIN 2022):

Bu antlaşma ve Hz. Peygamberin ve ilk Müslümanların çeşitli topluluklarla ve milletlerle yaptıkları pek çok diğer sözleşme, Müslüman topluluklarının ve milletlerinin gerek yurt içinde gerekse uluslararası ortamlarda daha büyük bir barış, güvenlik ve kamu yararı (maslahat) sağlamak üzere yaptıkları pek çok benzer antlaşma, pakt, sözleşme, anayasa, mutabakat zaptı ve ittifakın da temellerini atmıştır.

Hız. Peygamber'in ve haleflerinin eylemleri, İslami düsturların, gerektiğinde taviz vermek de dahil olmak üzere, barış ve daha büyük kamu yararına, maslahata yani ehvenişere ulaşmak adına karşılıklı anlayışı ve işbirliğini teşvik ettiğini göstermektedir (DIN 2019, 76–79).

Hudna'nın sağladığı en sık görülen sonuç çatışan tarafları, aralarındaki anlaşmazlığa şiddete başvurmadan çözüm bulmaya çalışırken, anlaşmaya varıldığı üzere, şiddete son vermeye zorlamasıdır. Onedenle, barışçıl ilişkileri teşvik etmeye ve bu ilişkilerin gelişimine zemin hazırlamaya, müzakere alanı yaratmaya ve savaşan taraflar arasında barış fırsatına yönelik önemli bir vasıta'dır.

Müslümanlar arasında ve Müslümanlarla gayrimüslimler arasında tesis edilmesi gereken asıl ortam, savaş değil, barış ortamı'dır. Silahlı çatışmanın çıkması halinde, bunun *geçici* bir durum olduğu düşünölmelidir, çünkü Müslümanlar ilk fırsatta asıl ortam olan barış ortamını yeniden sağlamak için çaba göstermekle mükelleftir. Bundan dolayı, Müslümanlar barışın müzakereler yoluyla ve şiddete başvurmadan sağlanabilmesi halinde, silahlı çatışmayı sona erdirmekle mükelleftir.

Nijerya'daki Dawa Enstitüsünün gerçekleştirdiği ve İstanbul Konferansında da ele alınan, Hız. Peygamberin icra ettiği savaşlarla ilgili bir araştırmaya göre (DIN 2019, 74):

Elde mevcut bütün kanıtlara bakıldığında, Hız. Peygamberin ve Sahabelerinin canlarını, mallarını koruma ve dinlerini özgürce ve herhangi bir baskıyla karşılaşmaksızın uygulamayı güvence altına almak amacıyla silaha sarıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca, Hız. Peygamberin icra ettiği savaşların hiçbirisi, bir dini yayma amacıyla veya yalnızca düşmanın başka bir dine mensup olması nedeniyle icra edilen bir "kutsal" savaş olarak nitelendirilemez.

Araştırmada aynı zamanda Hız. Peygamber zamanında başka inanışlara ait insanlara karşı icra edilen bütün savaşların savunma amaçlı (*cihad el-def*) olduğu, tahrik amaçlı, saldırgan veya taarruzi savaşlar (*cihad el-teleh*) olmadığı öne sürölmektedir. Bu iddianın doğruluğu tartışılrsa dahi, Kur'an-ı Kerim'de savaşta şiddete başvurma'nın sınırlanmasına defalarca vurgu yapılmaktadır:

... İyilikle kötölük bir olmaz, Sen (kötölüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur! (K41:34)

... Saldırgan olmayın. Allah saldırganları sevmez (K2:190)

... Fitne tamamen yok edilinceye ve yalnız Allah'a inanılıncaya kadar onlarla savaşın. Şayet savaşta vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı olmasın. (K2:193)

Eğer müşriklerden biri aman dilerse, ona aman ver. Ta ki, Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu güvenlik içinde olduğu yere kadar ulaştır. Çünkü bunlar gerçekten de bilgisiz bir kavimdirler. (K9:6)

→ Hudna, ahlaken bağlayıcı olması ve sünnete göre doğal barış haline ulaşmak için Müslümanların çaba göstermesini gerektiren bir konum olmasıyla değer kazanmaktadır. O nedenle, özellikle din âlimleri çatışma halindeki taraflara hudna'ya ulaşmaya çalışmaları, hudna'yı kabul etmeleri ve hudna kurallarına uymaları tavsiye edebilir.

Savaş kanunları ve ateşkes müzakereleriyle ilgili bir başka önemli kavram da **sulh** yani uzlaşmadır. Sulh Hz. Peygamber'in barış inşa etme geleneğinin çok önemli bir unsuru olup, barış anlaşmalarının veya ateşkeslerin bağlayıcı niteliğinin kabul edilmesiyle ilgilidir. Bu gelenek Kur'an-ı Kerim'in bir ayetine dayanmaktadır (K16:91):

Sulh ve Antlaşmaların Bağlayıcılığı

Savaş kanunları ve ateşkes müzakereleriyle ilgili bir başka önemli kavram da **sulh** yani uzlaşmadır. Sulh Hz. Peygamber'in barış inşa etme geleneğinin çok önemli bir unsuru olup, barış anlaşmalarının veya ateşkeslerin bağlayıcı niteliğinin kabul edilmesiyle ilgilidir. Bu gelenek Kur'an-ı Kerim'in bir ayetine dayanmaktadır (K16:91):

Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir.

Kur'an-ı Kerim'in başka bir ayetinde "Ey iman edenler! Sözleşmelerinize sadık kalın" denmektedir (K:5:1).

Sulh, çatışmayı sona erdirmeye veya daha fazla şiddet uygulanmasını önleme amacıyla bir sözleşme, ateşkes veya anlaşma yapılmasıdır. Çatışmayı azaltma, sosyal dayanışmayı güçlendirme ve cezalandırıcı adalet yerine onarıcı adaletin desteklenmesi ve **musalahayı**, yani gruplar arasında uzlaşmayı sağlamaya çalışırken yıkıcı adalet kavramlarının sınırlandırılması sulhun gayeleri arasındadır.

Geniş anlamıyla **sulh**, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar tarafından "aile gruplarının güvenliğine ve namusuna yönelik doğrudan ve ani bir tehdit oluşturan ve bir misilleme veya kan davası döngüsüne yol açma potansiyeli taşıyan çatışmaların çözümünde kullanılabilir" (Said ve Funk 2003, 155). Sulh, şiddet içeren çatışmalara odaklanması itibarıyla **tahkimden** ayrılır. **Tahkim** genellikle üzerinde mutabık kalınmış maddi veya manevi taleplerin müzakere yoluyla çözüme ulaştırılması bağlamında kullanılır.

Batının yargı geleneğinde bireysel sorumluluk güçlü bir biçimde vurgulanır ve kolektif cezalandırma yasaklanırken, İslamiyette mağduriyet ve suçlama kolektif olarak algılanır. Yani mağdurların aileleri de mağdur kabul edilir ve suçu işleyenlerin aileleri de sorumlu tutulur. Bundan dolayı, Arap-İslam bağlamlarında *sulh* daha büyük bir önem çünkü sulhte, kabile sadakatini aşan bir ahlaki sorumluluk duygusu desteklenmektedir. Barışı inşası esnasında *sulh* insan onurunu da içeren şerefli bir eylem niteliğindedir.

Şûra ve Kolektif Akıl ve Rıza Mecburiyeti

İslamiyette, çatışmaları çözüme kavuşturmaya yönelik kolektif yükümlülük istişare etme göreviyle, yani şûra kavramıyla ilintilidir. Bundan ötürü, kendine vahiy yollanmasına ve Allah tarafından kutsanmasına rağmen, Hz. Peygamber vazifesinin üç katmanlı olduğunun bilincindeydi. Bunlar ilahi emirlerin iletilmesi, insanlar arasında hakemlik yapılması ve sıradan bir insan olunmasıydı.

Hız. Peygamber birinci vazifesinin istişareye kapalı olduğu konusunda açık ve netti. Özellikle inanç, ahlak ve ibadet konularında Allah'ın kararlaştırdığı hususlar tartışılmaz ve müzakere edilemezdi. Diğer iki rolüne baktığımızda ise, Hz. Peygamber ilhamını Allah'tan aldığını biliyor ve kabul ediyordu ancak stratejilerin ve taktiklerin insan aklıyla uygulanacağını da bilincindeydi. Bu özellikle de savunma, yönetim ve diğer *muamelat* konularının çoğu için geçerliydi. Hz. Peygamber bu konularda Kur'an-ı Kerimin emirlerini uyguladı: "(Yapacağın) işlerde onlara da danış" (K3:159). Ve Müslüman topluluğunu "Onların işleri de kendi aralarında bir istişare iledir" (K42:38) ayetini örnek alarak şekillendirmeyi amaçladı.

Bu emirlerin nasıl yerine getirildiğini Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda istilacı Kureyş ordusuyla karşı karşıya geldiğinde görüyoruz. Kendisine seçtiği yerin ilahi bir emirle mi geldiği yoksa bir strateji sonunda mı belirlendiği sorulduğunda, Hz. Peygamber stratejiye göre belirlendiğini söylemişti. Bunun üzerine sahabesi daha stratejik bir noktayı seçti ve bu seçim savaşı kendi lehlerine çevirdi. Aynı şekilde şehre girilmesini önlemek üzere Medine etrafında bir hendek kazılması konusunda sahabesi Selmân-ı Fârisî'nin görüşünü aldı. Bu örnekler hiçbir liderin hatasız olamayacağını ve başkalarıyla istişare etmeden ülkesini yönetemeyeceğini göstermektedir.

Hız. Peygamber'in yaşam süresi boyunca *hem erkeklerin hem de kadınların şûra* sürecine katılmış olmaları ve kadın ve erkeklerin görüş ve tavsiyelerine eşit değer verilmiş olması önemlidir. Hz. Peygamber'in kadınların görüşüne başvurduğuna ve askeri ve siyasi konularda eşleriyle istişare ettiğine dair pek çok örnek vardır. Hatta Hz. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber ile Sahabeleri arasındaki bir anlaşmazlığın çözümünde Hz. Peygamber'e yardımcı olunca, Hudeybiye Antlaşmasından sonra kritik bir rol oynamıştır (Abadi 2022, 16). Hz. Peygamber Sahabelerinden haccın sona erdiğini sembolize etmek üzere saçlarını kesmelerini istemiş, Sahabeleriye Hudeybiye Antlaşmasının şartlarından hoşnut olmadıklarından bu emre itaat etmek istememişlerdi. Hz. Ümmü Seleme Hz. Peygamber'e önce kendisinin saçlarını kesmesini, diğerlerinin de onu izleyeceğini söylemiş, nitekim öyle de olmuştur.

Uluslararası İlişkilerde ve Komşuluk İlişkilerinde Akit

İslamiyette ateşkeslerin ve antlaşmaların müzakere edilmesinde ittifakla kabul gören bir İslami kavram da *akittir*. Hz. Peygamberin döneminde, aynen bugün olduğu gibi, sözleşmelere uyulması Medine’de barışın, birlik ve beraberliğin ve adaletin tesisinde çok büyük önem taşırdı. Nitekim, çeşitli Kur’an-ı Kerim ayetinde de inananlara, Müslüman olmayanlarla bile yapılan antlaşmalara, bu antlaşmalar sona erinceye kadar ve karşı taraf anlaşmaya sadık kaldığı sürece uymaları emrolunmaktadır. Örneğin Kur’an-ı Kerim’de şöyle denmektedir:

Ey iman edenler! Sözleşmelerinize sadık kalın... (K:5:1)

Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir. (K16:91)

Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arkı çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever... (K9:4)

Onlar, size karşı doğru hareket ederlerse siz de onlara karşı doğru hareket edin... (K9:7)

Hız. Muhammed ve Sahabeleri uluslararası ve dinler arası ilişkileri iyileştirmek, karşılıklı hak ve yükümlülükleri korumak ve daha barışçı topluluklar yaratmak maksadıyla çeşitli gayrimüslim topluluklarla ittifaklara, antlaşmalara, paktlara ve antlaşmalara girmiştir.

Antlaşma Müzakerelerine İlişkin Diğer Düsturlar

Hız. Peygamberin davranışları ve yaptığı antlaşmalar, günümüzde evrensel geçerliliğini koruyan aşağıdaki İslami düsturları geliştirmiştir:

- Umumi bir zarardan kaçınmak üzere tekil bir zarar kabul edilebilir.
- İhtiyaçlar yasaklara cevaz verilmesini mümkün kılabilir.¹¹
- İhtiyaç, genel olsun özel olsun, ihtiyaç kabul edilir.
- Zarardan kaçınmak yarar önceliklidir
- Kamusal zarardan kaçınmak için özel zarara katlanılabilir.
- Daha kötüyü kabul etmek yerine ehvenişer tercih edilir
- Daha büyük zarar daha küçük zararla def edilebilir.
- Başkalarının üzerinde yetkiye sahip olanlar faaliyetlerinde o insanların menfaatini dikkate almalıdır.

¹¹ Bakınız Laldin 2013, 116’da geçen, Jalal al-Din al-Suyuti ve Muhammad Uthman Shubayr’ın yazıları; aynı zamanda bakınız Zaydan 2015, 107

Çatışma Kuralları – Hucurat Suresinden Çıkarılan Dersler (Kur'an-ı Kerim 49. Sure)

Medeni Sureler üçlemesinin üçüncüsü olan ve savaşın önlenmesi için müzakere yoluyla antlaşma yapılmasının tavsiye edildiği Fetih Suresinden sonra gelen **Hucurat** (hücre kelimesinin çoğulu, iç odalar) Suresine de değinilmelidir. **Hucurat Suresinin** gayesi henüz gelişmekteki Müslüman devletini birleştirmek ve düzenlemek ve bu toplumda düzgün davranış modeli oluşturmaktır. Hucurat Suresinde, özellikle Medine kuşatması kalktıktan sonra Müslümanların çeşitli topluluklar ve halklarla olan ilişkilerinin saygı kuralları dahilinde yönetilebilmesine dair gerekli protokoller yer almaktadır.

Bu protokoller "heyetler yılı" olarak bilinen, **hicretin** 9. Yılında açıklanmıştır. Söz konusu dönemde pek çok heyet Hz. Peygamber'le görüşmek, Müslüman topluluğuyla bir araya gelmek ve İslamiyete bağlılıklarını ifade etmek üzere Medine'yi ziyaret etmiştir. Hucurat suresinde Kur'an-ı Kerim'de insanlığın tek bir kaynaktan doğduğu ve birbirleriyle tanışmaları ve birbirlerine karşı düşmanlık yapmamaları ve birbirlerini hor görmemeleri için kavim ve kabilelere ayrıldığı anlatılmaktadır (K49:13). Kur'an-ı Kerim'de, insanlığın esasında bir olduğu ve tek bir kaynaktan doğduğu fikri, bireyler ve topluluklar arasındaki ilişkileri iyileştirecek davranış biçimleri gösterilerek vurgulanmaktadır. Bu protokoller uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için şiddete son verme, yeni çatışmaların çıkmasını önleme ve pozitif bir barış sağlanmasıyla ilgili müzakerelerde yardımcı olacaktır.

Dedikodudan uzak durun ve söylentileri doğrulayın: Kur'an-ı Kerim inananlara şöyle demektedir, eğer "uğursuz, kötü bir insan" bir haber getirirse, "bir topluluğa bilmeden zarar vermemek için söylenenin doğru olup olmadığını araştırın" (K49:6). Dedikodunun kişisel düzeyde neden olabileceği tehlikeler bilinmektedir, ancak topluluklar arası veya uluslararası düzeyde dedikodu güvensizlik ve iftira tehlikesini daha da artacaktır. Gerçeğin araştırılıp doğrulanması çok önemlidir.

Anlaşmazlıkları uzlaşarak çözün: İhtilaflar ve görüş ayrılıkları söz konusu olduğunda Kur'an-ı Kerim: "Çekişme içinde olan kardeşleriniz arasında barış ve uzlaşmayı sağlayın" (K49:10) buyurmakta, ancak ısrarla sınırı aşanlara karşı sert bir şekilde karşılık verilmesi gerektiğini ve en iyi sonucun "bunları barıştırıp adaletli bir şekilde hareket etmek!" olduğunu belirtmektedir (K49:9).

Alay etmeyin: İnsanların görünüşü veya başkalarının nasıl göründükleri onların gerçek değerini yansıtmayabilir. Kur'an-ı Kerim şöyle demektedir: Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler (K49:11). Kur'an-ı Kerim'in bu şekilde insanları yaftalamayı, topluluklara klişe yakıştırmalarda bulunmayı veya "öteki insanları" karikatürize etmeyi kınaması ön yargıları, ayrımcılığı ve akıl dışı üstünlük duygularını bertaraf etmemizi sağlar.

İftira atmayın: Kur'an-ı Kerim'de insanların nasıl karalandığı, onlara nasıl iftira atıldığı anlatılmaktadır. "Birbirinizi kınamayın ve birbirinize kötü lâkaplarla hitap etmeyin" (K49:11). Tamamı "uygunsuz hareket" sınıfına dahil bu eylemler kişisel ve toplumsal ilişkileri bozar ve ayrımcılığa veya başkalarını alçaltan veya onlara zarar veren eylemlere yol açabilir.

Şüpheden kaçının: Kur'an-ı Kerim insanlar arasındaki ilişkilerin şüpheyile ne derece yerle bir olduğunu teslim eder. "Şüpheden mümkün olduğunca sakının çünkü bazı hallerde şüphe etmek bir günahtır!" (K49:12). Komplote teorilerinin özünde şüphe yatar. Bu teorilerin bütün parçaları hatalı mantıklarına göre birleştirilir ancak ortada ispat ve kanıt anlamında kabul edilebilir bir şey yoktur.

Gizlice gözetlemeyin: Şüphenin yarattığı sonuçlardan biri şüphe duygusunu gözetleyerek ve casusluk yaparak tatmin etme arzusudur. Kur'an-ı Kerim çok sade bir dille, "Birbirinizin gizli yönlerini araştırmayın" (K49:12) demektedir. Gözetleme ve casusluğa uluslararası ilişkilerde çokça rastlanmakla birlikte genel itibarıyla kınanması gereken bir eylem olarak değerlendirilmelidir.

Gıybet etmeyin: Kur'an-ı Kerim'de gıybet ve birinin arkasından konuşmak yamyamlığa benzetilmekte ve Müslümanlar "birbirlerinin arkasından konuşmamaları" hususunda uyarılmaktadırlar. (K49:12). Gıybet ve dedikodu korkaklığın bir göstergesidir, çünkü gıybete konu edilen kişilerin kendilerini savunamadığı bir ortamda iftira, karalama ve lekelemeyi içerir.

→ Yukarıda bahsedilen hususların tümü, insan tabiatında bulunan, iyi ilişkileri tehlikeye atacak ve çatışma çözümü ve barış inşası çabalarını bozacak doğal eğilimlere karşı bir cevap niteliğindedir. Hem kişisel hem de toplumsal bu olgular, çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için çatışma kuralları ve çatışma etiği kapsamına girebilir

Hz. Peygamber ve Sahabelerinin uluslararası camiaya kapsamlı bir ilkeler ve kaideler dizisi bıraktığı görülmektedir. Bunlar arasında gerek Müslüman gerekse gayrimüslim topluluklar arasındaki çatışmaların yeni ve kapsayıcı devlet oluşumuyla dönüştürülmesine ilişkin ilkeler ve kaideler de yer alır.

İslamiyet ve Çatışma Dönemlerinde Devlet Kurma

07

Bu bölümde, ilk kez Hz. Peygamber'in uyguladığı şekliyle, İslami geleneklere göre devlet kurma, temsili yönetim ve vatandaşlık konuları ele alınacaktır. Hz. Peygamberin ateşkes anlaşmalarını, barış antlaşmalarını ve yönetim bildirgelerini nasıl müzakere ettiği, çatışma ve bölünmelere maruz kalan çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda geçiş yönetimlerinin kurulması açısından değerli fikirler sağlamaktadır.

7.1 Stratejik Sabırdan Stratejik Devlet Yönetimine Doğru

İlk Müslümanların Mekke'de gördükleri zulümden sonra Hz. Peygamber ve Sahabeleri düşük yoğunluklu bir çatışma ve Kureyş kabilelerinin Müslümanları boykot etmelerinin ardından Mekke'den Medine'ye hicret etmişlerdir. Bu dönemde İslamiyeti kabul edenlerin şehit edilmesine ve işkence görmesine ve Hz. Peygamberin ve ilk Müslümanların aşağılanmasına tanık olunmuştur. Bu baskılar o kadar yoğun sürmüştür ki, Arap Yarımadasında kalanların tamamen yok edilme tehlikesine karşı Müslümanlar kimi mensuplarını Habeşistan'a yerleştirmişlerdir.

Hz. Peygamber Müslümanlar daha fazla korumak üzere ittifaklar kurmaya çalıştı ancak tüm teşebbüsleri kimi zaman şiddete başvurularak reddedildi. Hz. Peygamber buna rağmen stratejik sabrı ve dayanıklılığı tercih etmeye devam etti. Ayrıca, Medineli Evs ve Hazrec kabileleriyle yaptığı müzakerelerde, Medine'nin çeşitli dinleri ve etnik unsurları içerdiğini gördü. İslamiyetin henüz siyasi devletleşme kuramını mükemmelleştiremediğini ve güçten ziyade nispi bir barış ve güvenliğe ihtiyaç duyduklarını tespit etti. Bu ihtiyaçlar nihai bir yönetim düzenlemesinden daha önemliydi, çünkü Müslümanlar nihai bir devleti ancak karşılıklı bir güvenlik ve barış kalkanının arkasında tasavvur edebilecekleri.

O nedenle Hz. Peygamber Medine'de aşağıdaki durumlarda stratejik bir sabır sergiledi:

- Mekke'de uğradıkları baskıyla baş ederken;
- Medine'deki kabilelerle stratejik ittifaklar kurarken;
- Mekke'den Medine'ye hicret ederek stratejik bir geri çekilme uygularken;
- Medine Sözleşmesinde stratejik bir bütünleşme sergilerken;
- Vatandaşların dahil edildiği stratejik bir yönetim oluştururken.

Hz. Peygamber, İslamiyetin yüce değerlerine hizmet ettikleri takdirde uzlaşma ve tavizin İslamiyetin ruhuna aykırı olmadığı sonucuna vardı.

Stratejik sabır kavramı daha önce değindiğimiz gibi, denge, çeşitlilik ve ılımlılıkla yakından ilgilidir. Hz. Peygamber'in kendisinin verdiği bu kararlar, geçiş dönemi yönetim düzenlemelerinin ve süreçlerinin, daha mükemmel nihai bir yönetime geçişin gerekli adımları olarak değerini ortaya koymaktadır.

→ Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar, Hz Muhammed'in Medine Sözleşmesini müzakere ederken yaptığı gibi, yedi ilkeye saygıya dayanan geçiş dönemi yönetim düzenlemelerinin müzakeresi esnasında stratejik sabır kavramını kullanabilirler.

İşte Hz. Peygamber ve henüz gelişmekte olan Medine topluluğu, ancak karşılıklı güven duygusu ve geçici bir uzlaşma ortamını tesis ederek göreceli bir barış ve güvenlik sağlayabilmiş; çatışmanın, şiddetin, baskı ve zulmün yarattığı sarsıntıdan kurtulabilmiş ve ardından da müzakereler yoluyla Medine Sözleşmesini müzakere etmişlerdir.

7.2 Çatışma Dönemlerinde İslami Usullere Göre Devlet Kurma – Medine Sözleşmesi

Medine Sözleşmesi Hz. Peygamberin hicretten sonra, Medine'de yeni bir toplum kurmaya karar vermesini müteakiben müzakere edilerek hayata geçirilmiştir. Medine Sözleşmesi, İslamiyetin barış sağlama ve yumuşak güç yeteneklerinin ve daha da önemlisi, sivil devletin, diğer bir deyişle meşru bir İslami devlet yapısı olarak *devlet el-medeniyye* kavramının da erken dönemlerdeki güçlü örneklerinden biridir. Zira Medine Sözleşmesi karşılıklı istişarenin yani *şûra* kurumunun ilkelerini sunmakta ve kapsayıcılık, eşitlik, haklar ve özgürlükler ve halk iradesinin kullanılması gibi değerleri de kapsamaktadır.

Müslümanlıkta ideali temsil eden *Medine-i Münevvere* (aydınlanmış şehir) kavramı, Hz. Peygambere olan hayranlığın da ötesinde, *ibadetten muamelata* (dünyevi işler) kadar, İslamiyetin kalıcı değerlerine yönelik bir nirengi noktası oluşturmaktadır. İşte Müslümanlar bu deneyime denk bir deneyim arzusuyla *makâsıd'üş-şer'iyyi* aynen taklit etmek yerine, İslamiyetin asıl niyet ve maksatları örnek alınmak ve uygulanmak suretiyle günümüzün bağlamına oturtmaktadır.

Şurası da hatırdı tutulmalıdır ki, Hz. Peygamber ve Sahabeleri inanç ve ibadet özgürlüğünün olmadığı, kölelik ve kadınlara baskının yanı sıra kabileciliğin ve etnik şovenizmin hâkim olduğu bir toplumu terk etmeye karar vermişlerdi. O nedenle hicret bir bakıma aşırı bir sosyal dışlanmadan kaçıp, vatandaşlık ve toplum kavramlarının ve farklılıkların kabul edilebildiği yeni bir topluma doğru bir yolculuktu.

Hz. Peygamber Medine Sözleşmesinden önce, Evs ve Hazrec kabileleri arasında barış yapılmasını sağlamıştır. Bu kabileler *ensar* (yardımcılar) olarak bilinen ve daha sonra *muhacirun* (Hz. Peygamber'le birlikte Mekke'den gelenler) ile birleşen kabilelerdir. Müslümanlar Medine Sözleşmesi ile *ehl-i kitaba* (kendilerine Müslümanlardan önce kitap vahyedilmiş halklar, yani Yahudiler ve Hristiyanlar) ulaşarak, onları da Medine'de henüz gelişmekte olan topluluğa vatandaşlar olarak dahil etmişlerdir. Sonuç olarak bu kapsayıcı topluluğun merkezinde ensar ile muhacirunun birleştiği Müslüman toplulukları yer alırken, Hz. Peygamber aynı zamanda, Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar hatta putperestler ve iki yüzlü olduklarından şüphe edilen *münafıklar* arasında bile kapsayıcı bir duygu ve anlayışın oluşmasını sağlamıştır.

→ Burada uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için önemli olan, söz konusu topluluktaki her unsurun kendi kimliklerini korumuş olmakla beraber, karşılıklı vatandaşlık hak ve yükümlülüklerine tabi olmasıdır. O nedenle, bu düzenleme Müslüman dünyasındaki ilk yönetim girişimi olup, çok hasmane bir ortamda kapsayıcı bir Müslüman devlet adamlığının çok üstün bir örneğidir.

7.3 Kapsayıcı Vatandaşlık ve Medine Sözleşmesi

Medine Sözleşmesi, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara *Birleşmiş Milletler Etkin Arabuluculuk Rehberi'nde* (BM 2012) yer alan çağdaş barış sağlama biçimlerini destekleyen ve düzenleyen pek çok ilke ve normu geliştirmek için dayanak sunar. Medine Sözleşmesinin orijinal metni günümüze ulaşmamakla birlikte, İbn İshak'ın *Sire el-Nebeviyye* gibi hadis kitaplarında ve diğer kitaplarda metne atıflarda bulunmaktadır. Bu metinlerde çağdaş ilkelerden aşağıdakiler yer almaktadır:

- **Kapsayıcılık** – Medine'nin tüm sakinleri eşit vatandaşlardır ve Sözleşmede şöyle denmektedir, "Beni Avf kabilesinin Yahudileri, müminlerle aynı toplumun mensupları olarak muamele göreceklidir. Aynı durum Beni Neccar Yahudileri için de geçerlidir."
- **Kanun önünde eşitlik** – şehrin tüm sakinlerine kanun önünde eşit muamele edilecektir. "Bir konuda anlaşamadığınızda, konu Allah'a ve Peygamber'e getirilecektir. Bu şahıslar aynı kanuna göre yargılanacaklardır..."
- **İnanç özgürlüğü** – Herkes kendi inancını yaşamakta serbesttir ancak bu kamu yararını tehdit etmemelidir. "Yahudilerin kendi dini vardır, Müslümanların da aynı şekilde kendi dini vardır. Bu husus onların özgürlükleri için de geçerlidir."
- **Eşit yükümlülükler**– Tesis edilmiş haklar, görev ve sorumluluklarla orantılıdır. "Bu sözleşmenin tarafları Yesrib'e (Medine) bir saldırı vuku bulduğunda birbirlerine yardım etmekle yükümlüdür... Yahudiler, müminlerle birlikte savaştıkları müddetçe savaş masraflarına ortak olacaktır" (madde 24).

Bu Sözleşmenin Arabistan'da türünün ilk örneği olduğu hatırd tutulmalıdır. Sözleşme Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere yapılan eşitlikçi bir çerçeve veya toplum sözleşmesidir. Sözleşmede hiç kimse dinini değiştirmeye zorlanmamakta, böylece herkes barış içinde birlikte yaşayabilmekte ve kendi dinî vecibelerini yerine getirebilmektedir. Uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için bu sözleşme kapsayıcı bir Müslüman şehir devletine, geçerliliği kuvvetli bir örnek niteliğindedir.

7.4 İstişari ve Temsili Yönetişim

Hız. Peygamber'in zamanından bu yana, siyasi ve dinî meşruiyetin ve dine bağlılığın idame ettirilmesi için topluluk önderlerinin seçiminde bir tür istişare gerektiği kabul edilir. O zamandan günümüze *istişare biçimleri* istişari meclislerden, Amerikan seçimlerinde uygulanan seçiciler kuruluna, bağlılık yemini gibi yeterli oybirliklerinden halk oyuna dayalı seçimlere kadar giderek değişime uğramışsa da, bütün bunların temelindeki genel ilkenin gücünde bir değişiklik olmamıştır.

Bazı hukukçular *şûranın* halkın iradesini ve yönetim düzenlemelerinin onaylanmasını öngördüğünü ileri sürerken, İslami hukuk âlimleri *şûranın* zorunlu bir kurum olduğunda hemfikirdir. Hatta Abrurrahman el-Kevakibi gibi bazı İslam hukuku âlimleri, *şûrayı* faziletle bağdaştırmaktadırlar. Bundan dolayı, pek çok İslam âlimi yönetimde, liderlikte, kamu işleri idaresi ve önleyici İslami çatışma çözümü yönteminde *şûrayı* temel bir ilke kabul etmiştir. (El-Raysuni 2011: Abdül Cader 2017).

Şûra Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber geleneğinde zorunlu kılınmıştır. Bu kaynaklarda Hz. Peygamber'in Müslüman topluluğundaki pek çok sorunun halledilmesinde şûradan yararlandığına dair pek çok örnek vardır. Hz. Peygamber'in Sahabelerinden biri bu konuda şöyle demektedir: "Hiç kimsenin Hz. Peygamber kadar sahabelerine danıştığını görmedim" (*Sunan el-Tirmizi*). Hâkim İbn Atiye şöyle demektedir (El-Reysini tarafından nakledilmiştir 2011, 9):

İstişare İslam hukukunun temellerinden ve en bağlayıcı ilkelerinden biridir. O nedenle de bilgi sahibi olan ve Allah'ın istediği gibi davrananlara danışmayanlar reddedilmelidir. Bu husus tartışmasız böyledir.

Hz. Peygamber bile toplumu ilgilendiren konularda sahabelerine danışmakla yükümlüydü ve bu da şûrayı liderler için bir yükümlülük ve kolektif bir sorumluluk haline getirmiştir. Liderin seçimine katılım, İslamiyetin ilkeleri arasında yer almaktadır (K3:159):

Ey Muhammed, sen sırf Allah'ın rahmetiyle onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları bağışla ve affedilmeleri için dua et. Toplumu ilgilendiren her konuda onlara danış, görüşlerini al; sonra bir hareket şekline karar verince de Allah'a güven. Çünkü Allah, kendisine güvenip, dayananları sever.

Ayrıca, her ne kadar din âlimleri *şûranın* İslamiyette ne kadar elzem olduğu hususunda hemfikir değillerse de, istişarenin sadece uzmanlar veya seçkinler arasında değil tüm İslam ümmetiyle birlikte yürütülmesi gerektiğinin kabul gördüğü anlaşılmaktadır (Ebu Nimer 2000, 259). O nedenle de pek çok Kur'an-ı Kerim ayetinde *şûra* sorumluluğunun topluluğun bütün üyelerini içerdiği açıkça anlatılmaktadır.

Şûraya katılma özgürlüğü ve şartı herkes için bir hak olarak görülmelidir çünkü İslamiyete göre bütün insanlar Allah'ın gözünde eşittir. Bu irdelemeye göre, hesap verebilirlik, kapsayıcılık ve şeffaflığın desteklenmesi için tüm insanlar arasında bir görüş birliğinin sağlanması önemli olduğundan *şûraya* katılımın herhangi bir toplumsal cinsiyetle sınırlı olmaması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de Saba Melikesi Belkıs'tan, hükümdarlığı esnasında barış ve güvenliğin sağlanması için danışmanlarıyla istişare eden akıllı ve güçlü bir siyasi lider olarak bahsedilmektedir (K27:32).

Bu husus aynı zamanda yönetişimin meşruluğunu, dinin desteklenmesini ve kamu menfaatinin idame ettirilmesini sağlama sorumluluğunun sadece siyasi liderlere değil, İslam ümmetine de dayalı olduğuna işaret eden öteki ilkelerle de desteklenmektedir.

→ Hz. Peygamber'in İslamiyetin başlangıç dönemlerindeki uygulamalarıyla birlikte Medine Sözleşmesi, İslamiyette yönetim düzenlemelerinin onaylanması bağlamında "halkın iradesi" kavramını bir bakıma bir desteklemiştir. Sözleşmeye göre siyasi meşruiyet toplumun liderlerini seçebilmesinden kaynaklanmakta ve siyasi liderler kanun önünde hesap verebilir konumda olup adil bir biçimde ve toplum adına hareket etmek zorundadırlar. Bu yeni tür temsili yönetim modern yönetim ilkelerine ve hukukun üstünlüğüne saygıya benzer bir şekilde hükümdara önemli sınırlamalar getirmektedir. Bu yönetim sisteminin merkezinde de şûra kavramı yatmaktadır.

7.5 Kapsayıcı bir Süreç

Özet olarak *şûra*, katılımcı ve kapsayıcı bir süreçle bilinçli kararlar alınmasını mümkün kılar. Bu süreçte topluluğun kolektif ihtiyaçlarının giderilmesi için tüm unsurlar ve hususlar dikkate alınır. Diğer hususların yanı sıra, şûranın aşağıdaki maksatlara hizmet ettiği kabul edilmektedir:

1. Atılacak en doğru adımların belirlenmesi;
2. Sübjektif davranışların ve bencilliğin ortadan kaldırılması;
3. Despotluğun önlenmesi;
4. Tevazunun teşvik edilmesi;
5. Herkese adil davranılması;
6. Özgürlüğün desteklenmesi;
7. Kendi zihinsel kapasitemizin ve eleştirel düşüncenin geliştirilmesi;
8. Harekete geçilmesi için desteğin artırılması;
9. İstişarede bulunulan insanlara saygı duyulması ve onurlu davranılması ve;
10. İyi niyetin ve birliğin desteklenmesi.

→ Bu süreç uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için önemlidir çünkü temelde, *şûranın* düzgün işlemesi için ifade ve düşünce özgürlüğü gerekir (Ebu Nimer (2010)). *Şûra* kavramı yukarıda belirtilen genel ilkelerle olduğu gibi, yaradılışın birliğinin barışla desteklenmesine yönelik İslami ekosistemin bir parçasını oluşturan *makâsıd'üş-şerîa* ile de çok yakından ilişkilidir. İstişare, uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların görevleri açısından büyük önem taşımaktadır (El-Reysuni 2011, 26–39).

O nedenle *şûra*, özellikle çoğunluğu Müslümanlardan oluşan topluluklarda çatışma sonrası geçiş yönetimi düzenlemelerini müzakere etmeye çalışan uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara olağanüstü güçlü bir araç sunar.

7.6 Vasatiye: Yanlış İki Kutuplu Zıtlıklardan Orta Yola Doğru

Son olarak, İslam geleneğinde, İslam ümmetinin çatışma dönemlerinde barış inşa etme rolünü destekleyen başka kavramlar da mevcuttur. Rehberde daha önce ele alınan, Kur'an-ı Kerim'e dayanan *vasatiye* (K2:143) ilkesi bunlardan biridir. Bu kavram, İstanbul Konferansında sunulan analizle uyumludur. Bu analizde İslamiyetin ilk ilkelerine dönerek, Müslüman dünyasında çatışma dolayısıyla kriz ve geçiş dönemlerindeki toplulukları dönüştürebilecek, İslami hassasiyetlere sahip yeni geçiş yönetimi modelleri geliştirme ihtiyacı ele alınmıştı.

→ *Vasatiye* gerek İslam ümmetinin gerekse uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların "aşırı kutuplardan oluşan ikili zıtlıklara" odaklanan polemiği, İslami metinlerde yer alan geleneklere ve uluslararası normatif standartlara ait "üst değerlerin birleştiği" noktaya taşıyabileceği bir çıpa niteliğindedir. Böylelikle orta yolu arama ilkesinden yola çıkılarak yeni İslami yönetim modellerinin yaratılması desteklenebilir.

7.7 Potansiyel Devlet Kurma Modelleri

Büyükelçi Rasool, İstanbul Konferansında yaptığı konuşmada Arap Baharının, Müslümanların özgürlük değerlerine ve daha kapsayıcı bir yönetime olan özlemlerinin yenilendiğini, ancak Müslüman kimliklerini de muhafaza etmek istediklerini ortaya koyduğuna işaret etmiştir. Rasool, yukarıda değinilen ilk ilkelere bakarak mevcut potansiyel devlet modellerinin İslami ilkelere göre savunulabileceğine değinmiş ve aşağıdaki çatışma sonrası üç potansiyel devlet kurma modeline atıfta bulunmuştur.

1. *Devlet el-ilmaniye – seküler/tarafsız devlet*

Büyükelçi Rasool'a göre, *Devlet el-ilmaniyye* veya seküler/tarafsız devlet hükümetin halkın katılımıyla seçildiği bir seçim sistemine, kapsayıcılığın teminat altına alınmasına ve hakların bir Anayasada veya Haklar Beyannamesinde yer almasına dayanır. Bu tür bir seküler devlet demokratik, kapsayıcı ve haklara dayalı olmakla beraber, illa dini mahrem tutup dinî kimliğin kamusal alanlarda teşhir edilmemesini talep eden, Fransızların laiklik kavramı anlamında bir seküler devlet olmak zorunda değildir. O nedenle bu devlet dinî bir devlet olmadığı gibi din düşmanı bir devlet de değildir. Böyle bir devlet modeli, bütün dinî toplulukların ihtiyaçlarını ya eşit ya da orantılı bir biçimde karşılar. Bu devlet modelinde kanunlar tartışmaya açık olmaksızın haklar bildirgesinden ve anayasadan kaynaklanır. Dinî hassasiyetlere karşı duyarlıdır ancak bir dinî metne veya geleneğe göre yasa yapma yükümlülüğü yoktur. Bununla birlikte, dinî uygulamaları, medeni hukuku ihlal etmeyecek şekilde düzenlemesi gerekir.

2. *Devlet muvatana – vatandaşlığı temel alan devlet*

Devlet muvatana, tıpkı seküler devlette olduğu gibi, vatandaşlık kavramını ve halkın seçimlere katılımını esas alır. Aynı zamanda haklara dayalıdır, kapsayıcıdır ve vatandaşlarına hizmet etmeye yönelir. Tüm dinlere karşı nötr veya tarafsız oluşuyla seküler devletin güçlü unsurlarını yansıtır. Bütün dinî topluluklara eşit mesafede olmaya çalışırken, aynı zamanda çeşitlilik içeren vatandaş topluluğuna ve kişisel hukuk ve ibadet hususlarının kabulü ihtiyacına duyarlıdır. Kanunların esas kaynağı anayasa ve/veya haklar bildirgesi olmakla birlikte, devletin değerleri, haklar bildirgesinin elifbası olacak *makâsıd'üş-şerîa* ile uyumludur.

3. *Devlet el-medeniyye – sivil devlet*

Devlet el-medeniyye ya da sivil devlet de halk iradesine dayalıdır, hakları temel alır, kapsayıcıdır ve vatandaşlarının farklı ihtiyaçlarına karşı duyarlıdır. Seküler veya vatandaşlığı temel alan devlet modelinden, din ile devlet arasındaki ilişki bakımından ayrılır. Sivil devlet milletin ve dolayısıyla ülkenin ana karakterinin ağırlıklı olarak Müslümanlık olduğunu kabul eder. Değerleri *makâsıd'üş-şerîaya* dayalıdır ve İslamiyete aykırı davranmamayı taahhüt eder. Bu devlet modeli dinî uygulamaları sadece kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda dinle ilgili bazı hususları kurumsallaştırır da. Bununla birlikte, tüm dinlere mensup tüm insanların inanç ve ibadet özgürlüklerini teminat altına alır. İslamiyeti kabul etmesi devletin temel değerlerini *makâsıd'üş-şerîadan* almasını mümkün kılar ancak bununla birlikte tüm kanunların dayandığı bir anayasaya veya haklar bildirgesine de sahiptir. Buradaki tek kısıt, devletin İslamiyete aykırı davranmaması şartıdır. Kişisel kanunların ve ibadetle ilgili kanunların uygulanmasına yardımcı olur ancak Anayasanın maddeleriyle uyuşması kaydıyla şeriatın öteki veçhelerini de kanunlarına dahil edebilir.

Müslümanlığı milletin çoğunluk karakteri kabul eden sivil devlet modeli ve vatandaşlığı temel alan devlet modeli değerlerini *makâsıd'üş-şerîadan* alır. Sivil devlet ayrıca İslami kanunlara aykırı davranmamayı taahhüt etmenin yanı sıra bir anayasaya veya haklar bildirgesine sahiptir. Sivil devlet aynı zamanda şeriatın yorumunun haklar bildirgesiyle veya anayasa maddeleriyle ters düşmemesini de teminat altına alabilir.

Büyükelçi Rasool'a göre bu devlet modellerinin her biri, bu Rehberde yer alan İslam ilkeleriyle uyumludur. Rehber aynı zamanda Müslümanların dinî ve İslami duyarlılıklarına karşı fazla düşmanca bir tavır içindeki seküler devlet ile alenen baskıcı İslami devlet arasında bir orta yol bulma gayesiyle de tutarlıdır. Bu devlet modellerinin tümü, farklı derecelerde, halkın iradesini ve liderlerin seçimine dahil olmayı içerirken, ayrıca *makâsıd'üş-şerîanın* değer ve gayelerine ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesinde yer alan uluslararası normatif standartlara uygun biçimde diğer hak ve özgürlüklere ve insanlık onuruna saygıyı da barındırmaktadır.

Konuyla ilgili görüş alışverişini artırmak ve Arap Baharı sonrası İslami devlet kurmayla ilgili bazı yeni eğilimlere uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcıların dikkatlerini çekmek üzere, Büyükelçi Rasool'un analizi ve seçenekler listesi aşağıda verilmiştir (Şekil 4). Rehberde hangi seçeneğin tercihe şayan olduğuna dair bir görüş belirtilmemektedir. Ancak söz konusu devlet modelleri, ileriye yönelik yönetim düzenlemelerine dair Müslüman düşünme tarzındaki gelişmelerle ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. Bu modeller aynı zamanda uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara geçiş döneminde uygulanabilecek bir yönetim seçenekleri listesi de sunmaktadır. Bu yönetim seçenekleri, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ve çatışmalardan etkilenmiş, bölünmüş topluluklara uygulanabilir. Söz konusu topluluklarda nihai yönetim düzenlemeleri konusunda yeterli bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Şekil 4 Devlet Yönetimi Modelleri

Devlet Yönetimi Modelleri					
İki Kutuplu Zıtlıklardan Kaçınma					
	Harbiyye Düşmanca yayklaşımı	İlmaniyye Seküler	Muvatana Vatandaşlık temelinde	Medeniyye Sivil yönetim	İslamiyye İslami
Siyasi Biçim	- Askeri - Otoriter/ Hükümdar - Laik/Seküler	- Demokratik - Cumhuriyet - Meşruti Krallık	- Demokratik - Cumhuriyet - Meşruti Krallık	- Demokratik - Cumhuriyet - Meşruti Krallık	- Otoriter - Krallık - Liberal olmayan demokrasi
Halkın gözünde Meşru	- Askeri darbe - İktidar babadan oğula geçer - Seçimler	- Demokratik - Halk Seçimleri	- Demokratik - Halk Seçimleri	- Demokratik - Halk Seçimleri	- Darbe/Babadan oğula geçiş - Din adamlarının aşırı müdahalesi - Seçimler
Yetki kaynağı	- İdeolojik/dinî - zorla verilen yetkiler - Anayasal	- Haklar Bildirgesi - Temel Yasalar - Anayasa	- Haklar Bildirgesi/ Temel Yasalar - Makasid el-şeriya - Anayasa	- Haklar Bildirgesi/ Temel Yasalar - Anayasa - Makasid el-şeriya ve bazı şeriya kuralları	- Kutsal metinler - Anayasa - Şeriya
Hak ve özgürlükler	- Baskıcı - Liberal olmayan demokratik haklar - Seçili özgürlükler	Hak ve özgürlükler anayasada yer alır	Hak ve özgürlükler – Makasid el-şeriya ve İHEB'nin birleşmesi – Zarar vermeme ilkesi	Hak ve özgürlükler – ve İHEB'nin birleşmesi Şariat konusunda hassasiyet	- Şariatın öngördüğü hak ve özgürlükler - Devlet gözetiminde
Yönetişim kurumları	- Gözetleme - Güvenlik - Liberal olmayan bir hukuk düzeni	- Anayasal ve Kurumsal Hukuk Devleti - Vatandaş odaklı	- Anayasal ve Kurumsal Hukuk Devleti - Vatandaş odaklı	- Anayasal ve dinî Kurumlar - Kurumlar Koruyucu ve Yol Gösterici - Vatandaş odaklı	- İzleme - Güvenlik - Liberal olmayan hukuk düzeni
Din ve devlet	- Din devletin tasarrufunda - Din baskı altında - Popülist İslamofobi mevcut	Seküler ancak ibadet özgürlüğü var: dinlere eşit mesafede ve dinlerden etkilenmez	- Nötr/tarafsız ibadet özgürlüğü var - Dinî uygulamalara yardımcı olur	- Din temelinde ibadet özgürlüğü - Çoğunluğun ihtiyaçları karşılanıyor	- Din devleti - Şariat yorumlanıyor ve urumsal-laştırılıyor

Böyle modeller uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için yararlıdır, çünkü çatışma ortamından çıkmaya çalışan çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ülkelerle birlikte çalışırken, bu Rehberde yer alan yapıların uygulamadan nasıl açıklanacağını ve kullanılabileceğinin somut örneklerini sunmaktadır. Modellerin her biri İslami devlet kurma öğretileri ve yönetim ilkeleri ile uyumlu olduğu için çeşitli seçenekler verilmiştir . Ancak bunların tümü bölünmüş bir topluluğun farklı unsurlarına orta vadede gerekli korumayı ve özgürlüğü sağlamaktadır.

→ Aşırı uçlardaki karşıt kutupların ortaya çekilmesine yardımcı olan ve farklı taleplere, şartlara ve bağlamlara göre uyarlanabilen her üç geçiş dönemi orta yol modeli de uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için yararlıdır. En önemlisi, modellerin tümü herkes için inanç ve ibadet özgürlüğü sağlamakta ve dinî kimliği veya uygulamaları özel veya kamu alanında baskı altına almamaktadır.

7.8 Çatışma Sonrası Geçiş Dönemi Yönetişim

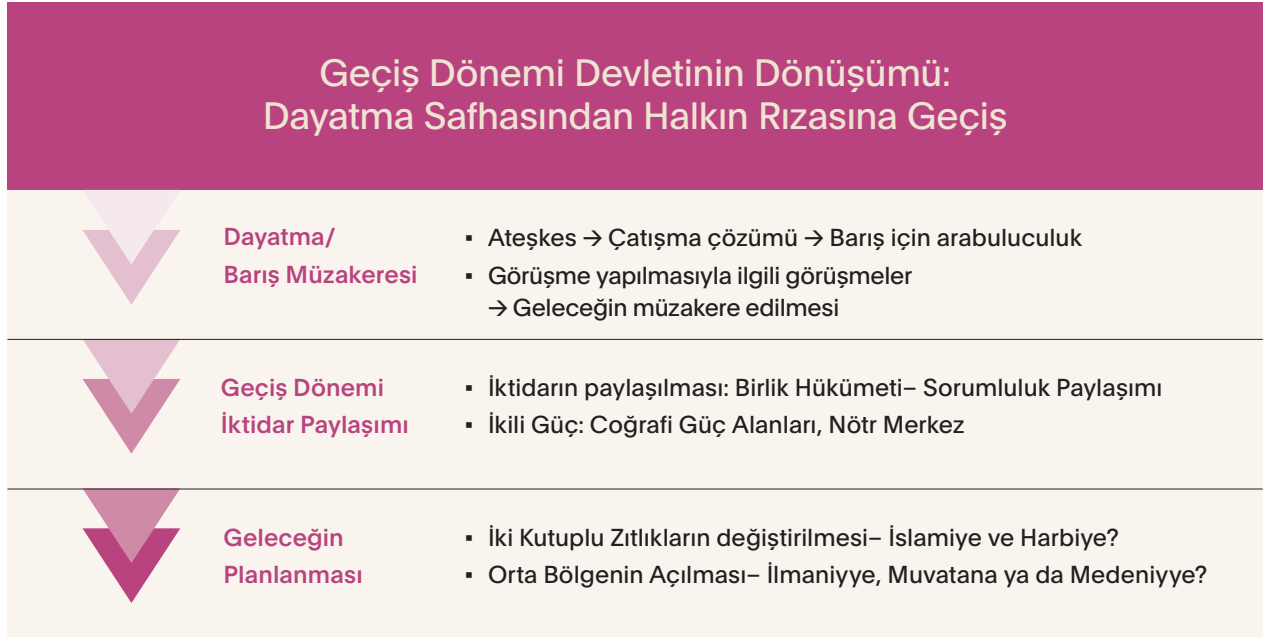
Hız. Peygamberin öğretileri ve bu Rehberde üzerinde durulan ilke ve gayeler, barışı benimsemenin ve mümkün olan her yerde ve her zaman şiddete son vermenin bütün Müslümanların görevi olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Eğer İslamiyetin amaçlarına, müzakere yoluyla antlaşmalar yapılması ve geçiş dönemi yönetim düzenlemelerinin tesis edilmesi dahil olmak üzere, barışçı yöntemlerle ulaşılabiliyorsa, o zaman bu yönde adımlar atılmalıdır. Bunu öngören İslami vazife bağlayıcı olup başka bir seçeneğe olanak tanımaz.

Bu Rehberde sözü edilen tüm ilkeler, kavramlar ve geçiş dönemi yönetim modelleri, bölünmüş Müslüman topluluklarında çatışma sonrası geçiş dönemi düzenlemelerini müzakere eden uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılar için anlamlıdır. Bu Rehberin yazarlarının görüşüne göre, mevcut barış sağlama çalışmalarında geçiş dönemi yönetim düzenlemeleri hayati öneme sahip araçlardır çünkü şiddet içeren çatışmalar sona erdiğinde taraflar arasındaki siyasi görüş ayrılıkları çoğu zaman devam eder .

Edinilen tecrübelerle göre, yeni bir toplumsal sözleşme veya antlaşma yapıncaya kadar değişimi yönetebilmek, farklılıkları giderebilmek ve nihayetinde çatışmayı dönüştürebilmek için hem zamana hem de üzerinde mutabık kalınan geçiş dönemi düzenlemelerine ihtiyaç vardır. Kısacası, geçiş dönemi düzenlemeleri topluluklara ve taraflara, çatışan her bir tarafın toplumun nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair ideolojik amaçlarından vazgeçmesine gerek kalmadan, bir araya gelmek, uzlaşmak ve devlet yapılarını inşa etmek için zaman sağlar.

Anarşi (*fitne*) yerine, güvenlik, adalet ve siyasi istikrarı temin eden herhangi bir hükümet şekli, âlimlerin de üzerinde mutabık kaldığı gibi "kolektif bir sorumluluktur" (*farz-ı kifaye*). Hükümetlerin yapısı ve yönetim sistemleri esas itibarıyla bağlama göre yapılan hukuki değerlendirmenin (icthat) sonucudur. O nedenle, devleti yapısı vatandaşların hayatının kutsallığını ve siyasi istikrarı tehlikeye atma nedeni veya gerekçesi olmamalıdır.

Şekil 5 Geçiş Dönemi Devletinin Dönüşümü

Kaynak: The World For All Foundation (Herkes için Dünya Vakfı)

Yukarıda belirtilen İslami barış inşası biçimleri uyarınca, eğer geçiş dönemi düzenlemeleri zararı önlüyorsa, işleyen bir barış ortamı sağlıyorsa, adaleti sağlama olasılığı taşıyorsa ve bunların sonucunda uzun vadede İslamiyetin birliğini destekliyorsa, bu düzenlemeleri kabul etme yönünde Müslümanların daha ciddi bir sorumluluğu olabilir. İslamiyette bir konuda taviz verilmesi, özellikle de bu taviz adalet kavramına ve daha büyük toplumsal yarar (*maslahat*) kavramına ilişkinse, olumsuz bir şey değildir. Buna bir örnekse, Hz. Peygamber'in daha fazla barış ve güvenlik sağlanması uğruna Hudeybiye Antlaşmasında verdiği tavizlerdir.

Adalet konusunda din bilgini İbn Taymiyye şöyle demektedir:

Eğer bir devletin yaptığı işler adalete dayalıysa, o devletin başındakiler ahiretlerini kazanmamışlarsa bile (inançlı olmadıkları için) o devlet varlığını sürdürür. Ancak o devlette adalet yoksa, o devletin başındakiler inandıkları için ahiretlerini kazanmış olsa bile o devlet varlığını sürdüremez.¹²

¹² İbn Taymiyye, Al-Amr bi al-Ma'ruf wa al-Nahy 'an al-Munkar, Wizarat al-Shuun al-Islamiyyah, 1418 cilt1.

08

Sonuç

Bu Rehberde Kur'an-ı Kerim'den Hz. Peygamber geleneğinden, Veda Hutbesinden ve Hz. Peygamberin hayatından derlenmiş bir dizi ilke, düstur, kavram ve model yer almaktadır. Rehberde ilk ve orijinal metinlere odaklanılarak, barışı sağlama ve barış inşa etmeye yönelik daha geniş bir görüş birliğine varılması için için İslami mezhepler arasındaki kimi doktriner ayrılıkların aşılması amaçlanmıştır. Burada atıfta bulunulan metinlerin çoğu, aralarında yorum farkları olsa da farklı İslami mezheplerin karşı çıkmadığı, kabul ettiği metinlerdir.

Rehberin Müslümanların yaşadığı ortamlarda barış sağlamaya yönelik İslami biçim ve yaklaşımların izahında yetkili merci olma gibi bir iddiası olmadığı gibi, İslami mezhepler, hukuki yorumlar ve gelenekler arasındaki çeşitliliğin de tamamen bilincindedir. Ancak Rehberde Hz. Peygamber'in yaşamından sonra ortaya çıkmış çeşitli mezhepler arasında var olan son derece belirgin farklılıklar ve gerginlikler ve bu farklılıkları uzlaştırmaya yönelik gerçek yaşamdaki güçlükler göz ardı edilmezken, bunlar arasında ortak unsurların da olduğuna ve bu ortak unsurların, barışı sağlama ve savaş kanunları konuları söz konusu olduğunda, pek çok uluslararası standardı da yansıttığına işaret edilmektedir. Rehberde, genel barış sağlama uygulamalarına uygun bir biçimde, çalışmalara başlangıç noktası oluşturabilecek ortak bir alan tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu Rehberde, Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerdeki çatışmaların tümünün İslamiyetle veya dinle ilgili olduğu iddia edilmemektedir. Bilakis, siyasi değişim ve yeni yönetim biçimleriyle ilgili taleplerin çoğu kez dinî olmayan güçlerden ve faktörlerden kaynaklandığı ve hayata geçirildiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bu taleplerin pek çoğu talebin kaynaklandığı Müslüman kültürüyle birlikte şekillenmektedir. Bu gerçeği göz ardı eden her hangi bir çatışmayı çözüme ulaştırma girişi, daha önce de pek çok kez olduğu gibi, başarısızlıkla sonuçlanacaktır. O nedenle, bir çatışmanın nedeni İslamiyetten veya dinden kaynaklanmayabilir ancak İslamiyet ve din o çatışmanın çözüme kavuşturulmasının çok önemli bir parçası olabilir.

Daha önce de değinildiği gibi, bu Rehberde, çoğunlukla yerel kültürden ve geleneklerden etkilenmiş spesifik ve yerel şariat kurallarından ziyade ağırlıklı olarak *makâsıd'üş-şeriadan* yararlanılmıştır. Özellikle de 5. Bölümde, yerel kültürün ve geleneklerin İslamiyetle bir tutulmasının, Hz. Peygamberin öğretileri ve uygulamalarıyla veya Kur'an-ı Kerimle tutarlı olmayan bir biçimde, ataerkil düzenlemelere ve kadınların dışlanmasına neden olduğu gösterilmiştir.

Rehberin aynı zamanda, görünürde ideolojik veya kültürel bakımdan kutuplaşmış olan çatışan tarafların, İslami barış inşasına yönelik İslami yöntemler ile gerek Birleşmiş Milletler belgelerinde gerekse Arap İnsan Hakları Bildirgesinde ifade edilen evrensel normlar arasında müşterek noktalar bulabileceklerini ortaya koyduğu ümit edilmektedir. Özetle, bu Rehberde uluslararası çatışmalara çözüm bulmaya çalışan uygulayıcılara, İslami ilkelerden yapıcı bir biçimde yararlanırken, aynı zamanda mevcut barış sağlama yöntemlerini de kullanarak bu yöntemlerin sürdürülebilirliğini artırmaya ve yerel bağlamda daha çok sahiplenilmesini sağlamaya yardımcı yollar bulmaya odaklanılmıştır.

Ancak, Rehber çatışma çözümü alanında çalışan gayrimüslim uygulayıcıların çatışan tarafların barış sürecinde pozisyonlarını değiştirmelerini sağlamak üzere onlara Kur'an- Kerim ayetlerini veya Hz. Peygamberin hadislerini ezberden okumalarının uygun veya etkili olduğunu da ileri sürmemektedir. Ayet ve hadislerle atıfta bulunmayı dinî vecibelerini yerine getiren Müslümanlara bırakmak en doğrusudur, zira onlar kendi dinlerini iyi bilmektedir ve bu hadis ve ayetlerden söz etme meşruiyeti taşırlar.

Şekil 6 İslami kapsayıcılık ve barış ilkeleri

Kaynak: The World For All Foundation (Herkes için Dünya Vakfı)

Ek A: Kaynakça

Abadi, Houda. 2022. "Seeking an Islamic Framework Towards Peacebuilding and Women's Inclusion." [Barışın İnşasına ve Kadınların Toplum Yaşamına Dahil Edilmesine Yönelik İslami Bir Temel Arayışı] Firoz Lalji Institute for Africa, London School of Economics and Political Science. https://eprints.lse.ac.uk/115252/1/Seeking_an_islamic_framework_published.pdf.

Abdalla, Amr. 2001. "Principles of Islamic Interpersonal Conflict Intervention: A search within Islam and Western literature." [Bireylerarası Çatışmalara Müdahaleye Dair İslami İlkeler] Journal of Law and Religion 15, no. 1/2: 151–184. <https://doi.org/10.2307/1051517>.

Abdul Cader, Akram. 2017. "Islamic principles of Conflict Management." [Çatışma Yönetimine Dair İslami İlkeler] International Journal of Cross Cultural Management 17, no. 3: 345–363. <https://doi.org/10.1177/1470595817740912>.

Abu-Nimer, Mohammed. 1996. "Conflict Resolution in an Islamic Context: Some Conceptual Questions." [İslami Bağlamda Çatışma Çözümü: Bazı Kavramsal Sorular] Peace & Change 21, no. 1: 22–40. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.1996.tb00253.x>.

Abu-Nimer, Mohammed. 1996. "Conflict Resolution Approaches: Western and Middle Eastern Lessons and Possibilities." [Çatışma Çözümü Yaklaşımları: Batı'dan ve Orta Doğu'dan Dersler ve Olanaklar] The American Journal of Economics and Sociology, 55(1), 35–52. <http://www.jstor.org/stable/3487672>.

Abu-Nimer, Mohammed. 2000. "A Framework for Nonviolence and Peacebuilding in Islam." [İslamiyette bir Şiddetsizlik ve Barış İnşa Etme Yapısı] Journal of Law and Religion 15, no. 1/2: 217–265. <https://doi.org/10.2307/1051519>.

Abu-Nimer. 2010.

Ahmed, Nasai and Ibn Majah. 3057

Al-Hibri, Azizah. 2000. "An introduction to Muslim Women's Rights." In Windows of Faith: Muslim Women Scholar-Activists in North America, edited by Gisela Webb [İnanç Pencereleeri: Kuzey Amerika'da Müslüman Kadın Din Âlimleri-Aktivistleri, derleyen Gisela Webb], 51–71. Syracuse University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvkc67gn>.

Al-Raysuni, Ahmed. 2011. Al-Shura: The Qur'anic Principle of Consultation (1st ed.). Translated by Nancy Roberts. [El-şura: Kur'anı Kerimde yer alan İstişare İlkesi (1. baskı). Nancy Roberts tarafından tercüme edilmiştir. Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü] International Institute of Islamic Thought.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvkc67gn>.

Alwani, Zainab. 2003. "Peace, Jihad & Conflict Resolution."
 [Barış, Cihad ve Çatışma Çözümü] American Journal of Islam and Society 20, no. 1: 166–169.
<https://doi.org/10.35632/ajis.v20i1.1890>.

al-Zuhayli, Muhammad. Al-Qawa'id al-Fiqhiyyah.

Ansary, Tamim. 2009. Destiny Disrupted: A History of the World Through Islamic Eyes.
 [Kaderde Ezber Bozma: İslam Bakış Açısından Dünya Tarihi] New York: PublicAffairs.

Berghof Foundation. 2017. National Dialogue Handbook.
<https://berghof-foundation.org/library/national-dialogue-handbook>.

Brooks, Christine. 2020. "The Role of Islamic Feminists in Moroccan Legal Reform: A Case Study of the 2018 Law on Violence Against Women." [Fas Hukuk Reformunda İslam Feministlerinin Rolü: 2018 yılı Kadına Şiddet Yasasının İncelenmesi] University of Texas.
<https://hdl.handle.net/2152/85728>.

Cook, David. 2015. Understanding Jihad. Oakland: University of California Press.

Derelioglu, Atakan. 2019. "The Islamic Concept of Social Justice as a Means of Peace-Building Attainment within the Framework of Human Dignity and Social Relations."
 [İnsan Onuru ve Sosyal İlişkiler Bağlamında Barışın İnşasında İslami Sosyal Adalet Anlayışı] Presented at the 18th International Conference on Social Sciences, Lisbon, 17-18 May.

DIN (Da'Wah Institute of Nigeria). 2019. Al-Ameen: 40+ Lessons for Building Bridges and Breaking Barriers to Peace from the Life of Prophet Muhammad (pbuh). [Hz. Muhammed'in Yaşamından Barışa Köprü Kurulması ve Barışın Önündeki Engellerle İlgili 40+ Ders] Part 1. Islamic Education Trust.
<https://dawahinstitute.org/portfolio-item/al-ameen-book-2>.

DIN (Da'wah Institute of Nigeria). 2021 "What is Usul Al-Fiqh?" [Usûl-i Fıkıh Nedir?]
 Islamic Education Trust.
<https://dawahinstitute.org/brave-tan/what-is-usul-al-fiqh>.

DIN (Da'wah Institute of Nigeria). 2022. "The Prophet's (P) Concessions During the Treaty of Hudaibiyah." [Hudeybiye Antlaşmasında Hz. Peygamber'in Verdiği Tavizler] Islamic Education Trust.
<https://dawahinstitute.org/brave-tan/the-prophets-p-concessions-during-the-treaty-of-hudaibiyah>.

DIN (Da'wah Institute of Nigeria). 2023. The Use, Misuse and Abuse of Jihad. [Cihadın Kullanılması, Yanlış Kullanılması ve Suistimali] Book 1. Islamic Education Trust.
<https://dawahinstitute.org/portfolio-item/the-use-misuse-and-abuse-of-jihad-book-1>.

DIN (Da'wah Institute of Nigeria). 2023b. Democracy, Caliphate, And Islamic Governance: An Islamic Juristic Exploration of the Compatibility of Democracy with the Principles of Islamic Political Thought. [Demokrasi, Halifelik ve İslami Yönetişim: Demokrasinin İslami Siyasi Düşünceyle Uyumunun İslami Hukuk Çerçevesinde İncelenmesi] (Al-Siyasah Al-Shar'iyah). Islamic Education Trust.
<https://dawahinstitute.org/portfolio-item/democracy-caliphate-and-islamic-governance/>.

FBA (Folke Bernadotte Academy) and CCHS (Centre for Conflict and Humanitarian Studies). 2022. "Communique: Conference on Peacemaking and Statecraft in the Muslim World." Istanbul, 12 February. [Bildiri: Müslüman Dünyasında Barış ve Devlet Yönetişimi Konferansı]
https://chs-doha.org/en/News/Documents/Communique_Conference%20on%20Peace%20Making%20and%20Statecraft%20in%20the%20Muslim%20World%2012_02_2022.pdf.

Huda, Qamar-ul. 2010. Crescent and Dove: Peace and Conflict Resolution in Islam. [Hilal ve Güvercin: İslamiyette Barış ve Çatışmaların Çözümüne Kavuşturulması] United States Institute of Peace Press.
<https://www.usip.org/publications/2010/10/crescent-and-dove>.

Hursh, John. 2012. "Advancing Women's Rights Through Islamic Law: The Example of Morocco." [Kadın Haklarının İslami Yasalarla İleriye Götürülmesi: Fas Örneği] Berkeley Journal of Gender, Law, and Justice 27, no. 2.
<https://ssrn.com/abstract=2173872>.

Ismail, Muhammad-Basheer. 2017. Islamic Law and Transnational Diplomatic Law: A Quest for Complementarity in Divergent Legal Theories. [İslami Hukuk ve Uluslararası Diplomasi Hukuku: Farklı Hukuk Kuramları Arasında Tamamlayıcılığın Araştırılması] Palgrave MacMillan.

Kelsay, John. 2007. Arguing the Just War in Islam. [İslamiyette Adil Savaşın Tartışılması] Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kheri, Abdallah. 2006. Islam and the So-Called War on Global Terrorism. Conference on Islam, Terrorism and African Development. [İslamiyet ve Küresel Terörizmle Sözde Savaş. İslamiyet, Terörizm ve Afrika'nın Kalkınması Konferansı] University of Ibadan, Nigeria, 8–10 February.

Koopmans, Sven. 2023. Negotiating Peace: A Guide to the Practice, Politics, and Law of International Mediation. [Barış Müzakeresi: Uluslararası Arabuluculuk Uygulamaları, Siyaseti ve Yasaları Rehberi] Oxford University Press.

Laldin, Mohamad Akram. 2013. Islamic Legal Maxims and Their Application in Islamic Finance. [İslami Hukuk Düsturları ve Bunların İslami Finansmana Uygulanmaları] Kuala Lumpa: International Shari'ah Research Academy for Islamic Finance.

Lifintseva, Tatyana, Leonid Isaev and Alisa Shishkina. 2015. "Fitnah: The Afterlife of a Religious Term in Recent Political Protest." [Fitne: Son Siyasi Protestolarda Dinî bir terimin ölümden sonraki yaşamı] Religions 6, no. 2: 527–542.
<https://doi.org/10.3390/rel6020527>.

OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe). 2019. Inclusion of Women and Effective Peace Processes: A Toolkit. [Kadınların Dahil Edilmesi ve Etkili Barış Süreçleri: Bir Alet Çantası]
<https://www.osce.org/secretariat/440735>.

Ramadan, Tariq. 2009. Radical Reform: Islamic Ethics and Liberation. [Radikal Reform: İslam Etiği ve Özgürlük] Oxford: Oxford University Press.

Robins and Jones. 2009

Sachedina, Abdulaziz A. 1990. "The Development of Jihad in Islamic Revelation and History." [Cihadın Vahiylerde ve Tarihsel Gelişimi] In Cross, Crescent and Sword: The Justification of War in Western and Islamic Traditions, edited by James Turner Johnson and John Kelsay, 35–51. New York: Greenwood Press.

Said, Abdul Aziz and Nathan C. Funk. 2003. "Peace in Islam: An Ecology of the Spirit." [İslamiyette Barış: Bir Ruh Ekolojisi] In Islam and Ecology: A Bestowed Trust, edited by Richard C. Foltz, Frederick M. Denny and Azizan Baharuddin. Harvard University Press.

Safiyanu, Sadiq. 2021. "The Principle of Diplomatic Immunity Under Islamic Law." [İslami Hukukta Diplomatik Dokunulmazlık İlkesi] International Journal of Social Sciences 5, no. 21: 42–52.

Smock, David and Qamar-ul Huda. 2013. "Islamic Peacemaking Since 9/11."
[11 Eylül'den Bu Yana İslami Barış İnşası] United States Institute of Peace, Special Report.
<https://www.usip.org/publications/2009/01/islamic-peacemaking-911>.

UN (United Nations). 2012. United Nations Guidance for Effective Mediation.
[Birleşmiş Milletler Etkili Barış Kılavuzu]
<https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation>.

UN (United Nations). 2020. Practical guidance for mediators to protect children in situations of armed conflict.
[Silahlı çatışma durumlarında çocukların korunması için arabuluculara pratik rehber]
<https://childrenandarmedconflict.un.org/wp-content/uploads/2020/10/Practical-guidance-for-mediators-to-protect-children-in-situations-of-armed-conflict.pdf>.

UN DPPA (United Nations Department of Political and Peacebuilding Affairs) and Centre for Humanitarian Dialogue (HD). 2019. Digital Technologies and Mediation: Toolkit.
[Dijital Teknolojiler ve Arabuluculuk: Alet Çantası]
<https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/DigitalToolkitReport.pdf>.

UNITAR (United Nations Institute for Training and Research). 2010.
A Manual for UN Mediators: Advice from UN Representatives and Envoys.
[BM Arabulucuları İçin El Kitabı: BM Temsilcilerinden ve Elçilerinden Tavsiyeler]
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/ManualUNMediators_UN2010.pdf.

United Nations General Assembly. 2017. United Nations Activities in Support of Mediation. Report of the Secretary General. [Arabuluculuğun Desteklenmesinde BM Faaliyetleri] A/72/115, 27 June.
<https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/DPA%20Report%20REV9%20ENG%20WEB.pdf>.

USIP (United States Institute for Peace). 2021. Religion and Mediation: Action Guide. [Din ve Arabuluculuk: Eylem Rehberi] Washington DC.
<https://www.usip.org/sites/default/files/Religion-and-Mediation-Action-Guide.pdf>.

Zaydan, Abd al-Karim. 2015. Synopsis on the Elucidation of Legal Maxims in Islamic Law. [İslami Hukukta Yer Alan Hukuki İlkelerin Açıklamaları] Translated by Habibur Rahman and Azman Ismail. Kuala Lumpur: IBFIM.

“Barıştan bahsetmek yeterli
değildir. Barışa inanmak gerekir.
Ve barışa inanmak da yeterli değildir.
Barış için çalışmak gerekir.”

Eleanor Roosevelt

